

**ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО**

**ФАКУЛЬТЕТ ДОШКІЛЬНОЇ І ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ
ІМЕНІ ВАЛЕНТИНИ ВОЛОШИНОЇ**

КАФЕДРА ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

**на тему: ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВИХОВАННЯ ЗВУКОВОЇ КУЛЬТУРИ
МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ СЕРЕДНЬОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

Здобувачки 2 курсу МДЛЗ групи
Освітньої програми Дошкільна освіта.
Логопедія

Спеціальності 012 Дошкільна освіта
Галузі знань 01 Освіта / Педагогіка
Ступеня вищої освіти магістр

Форманюк Ірини Миколаївни

Науковий керівник:

Колеснік Катерина Анатоліївна,
докторка філософії, доцентка
кафедри дошкільної освіти

Розширена шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Голова Екзаменаційної комісії

_____ (підпис) _____ (ініціали, прізвище)

Члени комісії _____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИХОВАННЯ ЗВУКОВОЇ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ СЕРЕДНЬОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	10
1.1. Дефінітивний аналіз базових понять дослідження.....	10
1.2. Завдання й зміст виховання звукової культури мовлення дітей середнього дошкільного віку.....	23
1.3. Сучасний стан сформованості звукової культури мовлення дітей п'ятого року життя (за результатами констатувального етапу експерименту).....	33
РОЗДІЛ 2. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВИХОВАННЯ ЗВУКОВОЇ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ СЕРЕДНЬОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	51
2.1. Педагогічні умови виховання звукової культури мовлення дітей середнього дошкільного віку	51
2.2. Упровадження методів і прийомів у систему виховання звукової культури мовлення дітей середнього дошкільного віку (за результатами формувального етапу експерименту).....	64
2.3. Динаміка сформованості звукової культури мовлення дітей середнього дошкільного віку (за результатами контрольного етапу експерименту).....	82
ВИСНОВКИ.....	89
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	94
ДОДАТКИ.....	103

ВСТУП

На сучасному етапі трансформації дошкільної освіти в Україні надзвичайно важливим є питання підвищення ефективності освітнього процесу з урахуванням нових вимог суспільства до якості освіти. Особливої актуальності набуває пошук інноваційних педагогічних підходів, форм і методів взаємодії з дітьми, які забезпечують гармонійний, усебічний розвиток особистості дитини в умовах закладу дошкільної освіти. Це охоплює не лише інтелектуальний і мовленнєвий розвиток, а й емоційно-соціальну зрілість, креативність, здатність до самовираження та взаємодії з навколишнім світом. Ефективна педагогічна діяльність сьогодні передбачає впровадження особистісно орієнтованого підходу, використання ігрових, інтерактивних та дослідницьких методів, які відповідають віковим та індивідуальним особливостям дошкільників.

Становлення повноцінної особистості дитини неможливе без формування в неї правильного мовлення, що є важливою передумовою ефективної комунікації та пізнання світу. Для успішного оволодіння мовою необхідно засвоїти її фонетичні особливості, тому розвиток звукової культури мовлення, чистоти вимови та правильності мовлення дітей є пріоритетним напрямом у системі мовленнєвого виховання в дошкільному віці. Цілеспрямована робота в цьому напрямі сприяє не лише мовленнєвому, а й загальному інтелектуальному та соціальному розвитку дитини.

Питання формування звукової культури мовлення в дітей дошкільного віку залишається надзвичайно актуальним в сучасних умовах розвитку освіти. Однак, наразі відсутні чітко визначені педагогічні умови, які б забезпечували ефективність цього процесу. Перед закладами дошкільної освіти стоїть важливе завдання – сприяти тому, щоб кожна дитина в майбутньому стала не лише членом суспільства, а й всебічно розвиненою, суспільно корисною особистістю.

У Загальних положеннях Закону України «Про освіту», Закону України «Про дошкільну освіту» визначено, що головною метою освітнього процесу є всебічний розвиток особистості як найвищої цінності суспільства, розкриття її творчого потенціалу, інтелектуальних і фізичних здібностей. Реалізація цієї мети тісно пов'язана з глибоким опануванням української мови, яка є не лише засобом спілкування, а й фундаментом для формування національної свідомості, інтелектуального та культурного збагачення народу, а також основою прогресивного розвитку суспільства.

У цьому контексті одним із провідних завдань вихователя є формування в дітей свідомого ставлення до звукової сторони мовлення, як невід'ємної складової їхньої загальної культури. Діти середнього дошкільного віку мають не лише засвоїти мову як інструмент комунікації, але й усвідомити її естетичну та культурну цінність. Тому педагог зобов'язаний демонструвати зразкову вимову, правильно використовувати інтонацію, дотримуватися пауз, контролювати темп мовлення, адже саме ці чинники значною мірою впливають на формування мовленнєвих навичок у дітей. Від того, наскільки педагог зуміє прищепити дошкільникам навички правильної звуковимови, залежатимуть їхні подальші успіхи в читанні, розумінні усного мовлення, побудові зв'язного висловлювання.

Сучасні українські науковці (А. Богуш, Н. Гавриш, І. Лапшина, Н. Луцан, А. Маліновська та ін.) приділяють значну увагу дослідженню проблеми формування звукової культури мовлення в дітей дошкільного віку, охоплюючи широкий спектр аспектів, – від загальнотеоретичних засад лінгводидактики до практичної реалізації методичних прийомів, вправ та ігор у педагогічній діяльності. Зокрема, А. Богуш і Н. Маліновська зосереджують свої наукові розвідки на питаннях методики розвитку мовлення та навчання української мови дітей раннього й дошкільного віку, розробляючи ефективні педагогічні підходи до виховання звукової культури мовлення [7].

Дослідниця Н. Луцан досліджує мовленнєво-ігрову діяльність дошкільників, особливу увагу приділяючи мовленнєвим іграм, ситуаціям та

вправам, які сприяють розвитку фонематичного слуху, артикуляційної чіткості та мовленнєвої виразності [6]. М. Федорова працює в галузі дошкільної лінгводидактики, аналізуючи методи та засоби навчання дітей правильного мовлення, зокрема в контексті поєднання традиційних та інноваційних педагогічних підходів [67]. О. Трифонова та Ю. Барановська вивчають формування фонетичної компетентності в дітей середнього дошкільного віку через використання художньо-мовленнєвої діяльності, що сприяє емоційному забарвленню мовлення, розвитку інтонаційної виразності та загальної мовленнєвої культури [63]. Таким чином, вітчизняна наука активно розробляє теоретико-методичне підґрунтя для ефективного впровадження засобів формування звукової культури мовлення в освітній процес дошкільних закладів.

У працях А. Богуш і Н. Гавриш підкреслено, що одним із ключових напрямів мовленнєвого розвитку дошкільників є своєчасно організована робота з виховання звукової культури мовлення [8]. Ця робота слугує основою для подальшого успішного оволодіння дітьми навичками читання та письма в школі.

Актуальність зазначеної проблематики, а також нагальна потреба сучасного закладу дошкільної освіти в реалізації освітніх завдань, визначених вимогами суспільства до якості дошкільної підготовки, обумовили вибір теми нашого дослідження: *«Педагогічні умови виховання звукової культури мовлення дітей середнього дошкільного віку»*. У середньому дошкільному віці особливо важливо створити такі педагогічні умови, які сприятимуть цілеспрямованому й системному формуванню звукової культури мовлення, з урахуванням індивідуальних мовленнєвих потреб кожної дитини. Саме тому виникає необхідність наукового обґрунтування ефективних форм, методів і прийомів, що забезпечать позитивну динаміку в розвитку правильного, чистого та виразного мовлення в дітей середнього дошкільного віку.

Об'єкт дослідження – процес виховання звукової культури мовлення дітей середнього дошкільного віку.

Предмет дослідження – педагогічні умови виховання звукової культури мовлення дітей середнього дошкільного віку.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність педагогічних умов виховання звукової культури мовлення дітей середнього дошкільного віку.

Гіпотеза дослідження: виховання звукової культури мовлення дітей середнього дошкільного віку буде ефективним, якщо забезпечити такі педагогічні умови: урахування вікових особливостей психічного розвитку дітей середнього дошкільного віку; створення сприятливого мовного середовища; заняття з виховання звукової культури мовлення із дітьми середнього дошкільного віку.

Мета й гіпотеза дослідження зумовили визначення таких *завдань*:

1. На основі аналізу філософської, психолого-педагогічної літератури охарактеризувати основні дефінітивні поняття дослідження та визначити завдання й зміст виховання звукової культури мовлення дітей середнього дошкільного віку.

2. Визначити сучасний стан сформованості звукової культури мовлення дітей п'ятого року життя (за результатами констатувального етапу експерименту).

3. Визначити педагогічні умови виховання звукової культури мовлення дітей середнього дошкільного віку.

4. Описати особливості впровадження методів і прийомів у систему виховання звукової культури мовлення дітей середнього дошкільного віку (за результатами формувального етапу експерименту).

5. Показати динаміку сформованості звукової культури мовлення дітей п'ятого року життя (за результатами контрольного етапу експерименту).

Для досягнення мети й реалізації завдань дослідження використано такі наукові *методи*: теоретичні (вивчення, аналіз і синтез, узагальнення

психолого-педагогічної, лінгвістичної, методичної літератури, освітніх програм з метою визначення теоретичних засад означеної проблеми виховання звукової культури мовлення дітей середнього дошкільного віку); емпіричні (педагогічне спостереження, педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний і підсумковий етапи), діагностичні завдання на виявлення рівнів сформованості звукової культури мовлення дітей п'ятого року життя).

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що уточнено сутність поняття «звукова культура мовлення»; обґрунтовано критерії, показники та охарактеризовано рівні сформованості звукової культури мовлення дітей п'ятого року життя; визначено педагогічні умови виховання звукової культури мовлення дітей середнього дошкільного віку; запропоновано методи та прийоми з метою виховання звукової культури мовлення дітей середнього дошкільного віку.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості використання матеріалів кваліфікаційної роботи в освітньому процесі закладів дошкільної освіти студентами під час проходження педагогічної практики.

Експериментальна база дослідження: Дослідно-експериментальна робота здійснювалась протягом 2024-2025 рр. на базі КЗ «ДНЗ 21 ВМР». В експерименті брали участь діти середнього дошкільного віку групи «Ромашка» (22 дошкільника, експериментальна група) та групи «Пролісок» (20 дітей, контрольна група).

Апробація та впровадження результатів дослідження здійснювалась у процесі експериментальної роботи. Основні положення й висновки висвітлювались у матеріалах науково-практичних конференціях (див. додаток А):

– Всеукраїнська науково-практична конференція «Нові педагогічні виміри професійного розвитку майбутніх учителів: сучасні реалії та виклики», 15 листопада 2024 р., м. Запоріжжя (Тема: Наступність у

вихованні звукової культури мовлення дітей старшого дошкільного й молодшого шкільного віку).

– Міжнародна (заочна) науково-практична конференція «Впровадження сучасних технологій в процесі забезпечення якісної підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти», 27-28 лютого 2025 р., Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія *(Тема: Теоретичні засади виховання звукової культури мовлення дітей середнього дошкільного віку).*

– IX Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція «Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти», 26-27 березня 2025 р., Вінниця, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського *(Тема: Виховання звукової культури мовлення дітей середнього дошкільного віку на свіжому повітрі).*

– Всеукраїнська науково-практична студентська конференція «Інновації та традиції в освіті: історичний досвід і сучасні виклики розвитку дошкільної, початкової, мистецької освіти та культури», 28 березня 2025 р. *(Тема: Теоретичні засади виховання звукової культури мовлення дітей середнього дошкільного віку).*

– XI Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми наступності дошкільної і початкової освіти», 9-10 квітня 2025 р., Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка *(Тема: Методи та прийоми виховання звукової культури мовлення в дітей середнього дошкільного віку).*

– Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Дошкільна і спеціальна освіта в умовах сьогодення: тенденції, ідеї, можливості», 29 травня 2025 р., Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника *(Тема: Виховання звукової культури мовлення дітей п'ятого року життя засобами ігрової діяльності).*

Основні результати дослідження висвітлено в 2 статтях:

1. Колеснік К., Форманюк І. Особливості виховання звукової культури мовлення дітей середнього дошкільного віку. *Інклюзивна освіта як*

індивідуальна траєкторія особистісного зростання дитини з особливими освітніми потребами: збірник матеріалів VII Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Вінниця, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 19 грудня 2024 р.) / редкол.: Н. Комарівська, Н. Олійник, В. Імбер, Н. Казьмірчук, Л. Любчак, І. Стахова, Н. Франчук, А. Кушнір, Ю. Бондар; за заг. ред. Н. Комарівської. Вінниця, 2024. Вип. 6. С. 99-103.

2. Скугорова С., Форманюк І. Народна гра як засіб розвитку мовлення дітей дошкільного віку. *Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти: збірник матеріалів IX Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (Вінниця, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 26-27 березня 2025 р.) / за ред. Т.М.Кривошеї; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, факультет дошкільної і початкової освіти імені Валентини Волошиної. Вінниця, 2025. Вип. 14. С. 105-109.*

Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків та списку використаних джерел (76 найменувань). Загальний обсяг роботи становить 140 сторінок. Основний зміст викладено на 102 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИХОВАННЯ ЗВУКОВОЇ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ СЕРЕДНЬОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Дефінітивний аналіз базових понять дослідження

Формування звукової культури мовлення в дітей середнього дошкільного віку виступає одним із пріоритетних завдань сучасної дошкільної освіти. Саме цей віковий період є сенситивним для активного розвитку фонематичного слуху, формування правильної артикуляції, інтонаційної виразності та чіткості мовлення. У цей час закладаються основи мовленнєвої компетентності, що мають важливе значення для подальшого навчання та соціалізації дитини. Недостатній рівень сформованості звукової культури може зумовити труднощі в мовленнєвій взаємодії з оточенням, у засвоєнні знань, а також негативно впливати на загальний інтелектуальний і психоемоційний розвиток. Саме тому системна, цілеспрямована робота з розвитку звукової культури мовлення є необхідною умовою успішної реалізації освітніх завдань на етапі дошкільного дитинства.

Процес виховання звукової культури мовлення дітей дошкільного віку освітлений у працях багатьох учених: А. Богуш [8], О. Бавольська [1], Л. Березовська [4], В. Борова [10], Н. Гавриш [18], Л. Іщенко [26], Н. Маліновська [7], І. Марченко [43], Л. Швірник [70] та ін.

Відомо, що мова людини – це звукове мовлення, яке є засобом міжособистісної комунікації. Тому усвідомлення звукової системи української мови є необхідною умовою для розуміння широкого кола фонетичних явищ, що лежать в основі мовленнєвої діяльності. Звукові одиниці, які слугують засобом вираження думки, досліджує спеціальна наука – фонетика.

У лінгвістичному енциклопедичному словнику фонетика трактується як галузь мовознавства, що вивчає звукову будову мови [55, с. 69]. Сучасні

філологи (Л. Звонська, О. Міненко) визначають фонетику як розділ мовознавства, який охоплює вивчення артикуляційних і акустичних характеристик мовних звуків, закономірностей їх поєднання в мовленнєвому потоці, а також позиційних змін, що виникають у реальному мовленні. У ширшому значенні предметом фонетики є також дослідження наголосу, інтонації, складів та більших одиниць мовлення.

На думку лінгвіста А. Кващука, фонетика зосереджується на аналізі способів творення звуків, їх ролі та місця в загальній структурі мови, а також вивчає закономірності різноманітних звукових змін [28]. У залежності від мети дослідження, фонетику поділяють на описову (яка фіксує сучасний стан звукової системи мови) та історичну (яка простежує її розвиток у часі).

Є. Кротевич підкреслює, що фонетика охоплює вивчення не лише звукового складу мови та умов творення звуків, а й їх функціонального значення в оформленні та передачі змісту мовлення, а також емоційно-вольових відтінків думки. Залежно від аспекту аналізу, учені виділяють кілька напрямів фонетики: загальну, фізіологічну, експериментальну, фонологію, описову та історичну. Кожна з них розкриває різні сторони звукової організації мови, забезпечуючи комплексний підхід до вивчення мовного звуку як основної одиниці мовлення.

Об'єктом дослідження фонетики є система звуків мови, їхні артикуляційні, акустичні та функціональні характеристики, а також звукова структура складів і слів, явища наголосу й інтонації. Фонетика аналізує мовні одиниці, що становлять матеріальну основу мовлення. Хоча звуки не мають самостійного лексичного значення, вони набувають його в складі мовних одиниць, виконуючи важливу функцію розрізнення слів і граматичних форм. Таким чином, фонетичні елементи беруть участь у забезпеченні змістової точності мовлення.

На думку А. Богуш, Н. Гавриш, фонетика має вагоме практичне значення, особливо в контексті мовленнєвого розвитку дітей. Знання її теоретичних основ необхідне для створення ефективної методики

формування звукової культури мовлення у дошкільників, зокрема для формування правильної звуковимови, засвоєння законів поєднання та чергування звуків [8]. Розуміння фонетичних закономірностей дає змогу вихователю цілеспрямовано й обґрунтовано організовувати мовленнєво-розвивальну діяльність у закладі дошкільної освіти, сприяючи формуванню в дітей чіткого, виразного та граматично правильного мовлення.

Аналізуючи мовлення людини, можна дійти висновку, що хоча в процесі комунікації вимовляється велика кількість звукових варіацій, насправді значущими в мовленнєвому потоці є лише ті звукові одиниці, які забезпечують розпізнавання слів та їх граматичних форм. Як зазначають А. Богуш і Н. Гавриш, у реальному мовленні продукується набагато більше звуків, ніж ми усвідомлюємо, однак у кожній конкретній мові вони систематизуються у відносно невелику кількість «звукових типів», що виконують диференційно-розпізнавальну функцію. Саме ці звукові типи є об'єктом вивчення у фонології, і саме вони мають на увазі, коли йдеться про окремі звуки мови.

Ці одиниці, які здатні розрізняти лексичні й граматичні значення слів, у мовознавстві прийнято називати фонемами. Фонема – це абстрактна, фонологічна одиниця, яка не ототожнюється з конкретними звуками мовлення (алофонами), а функціонує як їхня узагальнена, інваріантна модель. Науковці вважають, що функціональна роль фонем не залежить від їх фізіологічних або акустичних властивостей, а також від ступеня артикуляційної складності [8]. Отже, між акустичними характеристиками звуку та його функціональним навантаженням у мові не існує прямої залежності, що ще раз підкреслює умовну й системну природу мовної звукової організації.

Фонери знаходять свою реалізацію через конкретні звуки мовлення, однак не є з ними тотожними. Звук мови не може повністю відповідати фонемі, оскільки в реальному мовленні він завжди містить певні фонетично зумовлені, але фонологічно несуттєві ознаки, які фонема як абстрактна

одиниця виключає. Іншими словами, фонема існує поза варіативністю вимовних характеристик, що неминучі у звуках реального мовлення.

Звуки, які ми чуємо в мовленнєвому потоці, є лише «матеріальними символами фонем», тобто її фізичними проявами [8]. Звуки мовлення, з лінгвістичної точки зору, – це вимовно-слухові одиниці, які виділяються в складі слова шляхом його поетапного членування на найменші, неподільні елементи. Кожен звук займає мінімальний часовий інтервал та виконує функцію позначення певної частини мовної структури, але лише в сукупності з іншими звуками утворює фонологічно значущу систему.

Оволодіння звуковою системою української мови є важливою складовою формування культури мовленнєвого спілкування, яка виступає показником загального мовленнєвого розвитку особистості. Культура мовлення передбачає вміння правильно й доречно будувати мовлення відповідно до змісту висловлювання, мети комунікації та конкретної мовленнєвої ситуації. Вона охоплює здатність ефективно користуватися всіма мовними засобами – від фонетичних (зокрема, звуків і інтонаційних структур) до лексичних і граматичних ресурсів мови.

Отже, фонема – це найменша одиниця мовної системи, яка має функціональний зв'язок із значенням, хоча сама по собі його не виражає. Вона є узагальненим, абстрактним утворенням, що існує незалежно від конкретних звукових реалізацій у мовленні. Попри те, що фонема не виконує безпосередньо комунікативної функції, її головне призначення полягає у забезпеченні розрізнення значущих мовних одиниць, а отже – у процесі спілкування.

Кожна фонема функціонує як психолінгвістична категорія, що формується у свідомості носіїв мови на основі повторюваних звукових варіантів (алофонів), які сприймаються як одна й та сама мовна одиниця. Таким чином, фонема є результатом абстрагування від індивідуальних артикуляційних особливостей звуків і виконує системоутворюючу роль у фонологічній структурі мови [8].

Розглянемо сутність поняття «звукова культура мовлення». Звукова культура мовлення є багатокомпонентним поняттям, що охоплює низку аспектів мовленнєвої діяльності, зокрема фонетичну та орфоепічну правильність, виразність, дикцію, інтонаційне оформлення тощо [8, с. 264]. Вона є важливою складовою загальної культури мовлення й безпосередньо пов'язана з якістю мовного спілкування.

На думку В. Борової звукова культура мовлення – це правильна артикуляція та вимова звуків, слів і фраз рідної мови; володіння мовним диханням, фонематичним слухом, інтонаційною виразністю мовлення [9].

На думку дослідників А. Василюк, О. Лещенка, М. Танась та ін., звукова культура мовлення передбачає правильну й чітку вимову звуків та слів української мови відповідно до літературних норм, дотримання орфоепічних стандартів, точне інтонування, правильне розміщення наголосів, адекватне використання пауз, темпу й сили голосу [13]. Також важливими елементами є розвинений фонематичний слух, уміння керувати мовним диханням, дикцією та голосовим апаратом загалом.

Згідно з іншими науковими позиціями, поняття звукової культури мовлення включає в себе не лише технічні параметри вимови (артикуляцію, дикцію, тембр, темп, ритм), а й уміння слухати й розрізняти звукові одиниці мови, що забезпечується сформованим фонематичним слухом [5, с. 45]. Тому звукова культура мовлення охоплює як рецептивну (сприймання), так і продуктивну (мовлення) сторони мовленнєвої діяльності.

Отже, під звуковою культурою мовлення ми розуміємо сукупність умінь і навичок, що забезпечують правильну, чітку та виразну вимову звуків, слів і фраз рідної мови; володіння мовним диханням, певний рівень розвитку фонематичного слуху та інтонаційної виразності мовлення. Чинниками звукової культури мовлення виступають: чітка артикуляція звуків рідної мови, фонетична правильність або правильна звуковимова, орфоепічна правильність мовлення, мовне дихання, дикція, сила голосу, темп мовлення, тембр, фонематичний слух, засоби інтонаційної виразності.

Усі перелічені елементи взаємопов'язані та становлять єдину систему, яка формує якість мовленнєвого спілкування. Далі зосередимо увагу на детальному аналізі кожного з цих складників.

Артикуляція звуків – це сукупність рухів і положень вимовних органів, необхідних для утворення звука мови. Мовний акт, що забезпечує артикуляцію звуків, здійснюється складною системою органів, у якій розрізняють периферійну та центральну частини мовного апарату. Щоб чітко уявити, як утворюються звуки рідної мови, необхідно передусім знати, які основні органи беруть участь у звукотворенні [8, с. 266].

Дослідниці А. Богуш і Н. Гавриш зауважують, що у творенні звуків беруть участь три основні групи органів (*рис.1.1*): 1) органи мовлення (язик та інші органи артикуляції); 2) гортань, або глотковий резонатор; 3) органи дихання, особливо діафрагма та бронхи [8, с. 266].

Рис.1.1. Схема артикуляційного апарату

У фонетичній системі сучасної української літературної мови функціонує загалом 50 звуків, серед яких 6 – голосних і 44 – приголосних. Для ґрунтовного й досконалого оволодіння українською мовою необхідно не лише знати кількісний склад цих звуків, а й розуміти їхню класифікацію, особливості артикуляції та акустичні характеристики кожного звукового елемента. Це знання дає змогу правильно вимовляти звуки, формувати чітку

й виразну вимову, що є основою ефективної комунікації та високої культури мовлення.

Людина, користуючись мовою, прагне вимовляти слова та фрази правильно, чітко й зрозуміло. Якщо в мовленні відсутні будь-які порушення, його вважають чистим. Згідно з визначенням М. Пентилюк, чистота мовлення – це повна відповідність нормам сучасної літературної мови. Автор підкреслює, що для досягнення чистоти мовлення найважливішими є правильна літературна вимова та використання лексики, що відповідає літературній нормі [49].

Чистота мовлення забезпечується дотриманням фонетичних і орфоепічних стандартів, а також залежить від дикції – якості, що є невід’ємною складовою мовленнєвої культури. Добре сформована дикція сприяє зрозумілості й виразності мовлення, що є запорукою ефективної комунікації.

Дикція – це рівень виразності вимови звуків, їхніх сполучень, складів і слів у різних мовленнєвих умовах. Вона є основою розбірливості мовлення, тобто чіткою та членороздільною артикуляцією звуків. При цьому дикція має скоріше технічний, аніж емоційний характер: вона не відображає змісту висловлювань чи внутрішній стан мовця, а виступає як уміння чітко й правильно вимовляти мовні одиниці [16].

За визначенням А. Богуш, дикція – це «жвавість і диференційованість рухів органів артикуляційного апарату, які забезпечують ясну і виразну вимову кожного окремого звука, а також слів і фраз у цілому» [8, с. 268].

Чітка дикція досягається завдяки автоматизованій координації психофізіологічних мовних центрів з органами мовлення, що відповідають за формування звуків. Розвиток дикції можливий лише через систематичне вдосконалення моторики мовнорухового апарату, правильну артикуляцію та точну вимову голосних звуків.

До загальних мовленнєвих навичок належить мовленнєве дихання, яке забезпечує подачу повітря до голосових зв’язок та всього мовного апарату.

Правильне дихання відіграє важливу роль у формуванні звуків, підтримці відповідної гучності мовлення, пауз та інтонаційної виразності. Дихання є ритмічним процесом подачі повітря, насиченого киснем, а під час видиху повітряний струмінь активує мовленнєвий апарат [8, с. 269].

Для ефективного мовлення необхідний достатньо сильний повітряний струмінь, тому формування правильного мовленнєвого дихання є однією з ключових умов для чіткої та правильної вимови. Мовленнєве дихання здійснюється за рахунок дихальних пошматованих м'язів, які регулюють швидкість руху повітря під час видиху, а також гладких м'язів трахеобронхіального дерева, що контролюють об'єм повітря, що видихається. Координація роботи цих м'язів забезпечує регулювання повітряного тиску під час утворення мовних звуків і складів.

Крім мовленнєвого, існує також немовленнєве дихання, яке відбувається ритмічно – вдих, видих, пауза – і при цьому тривалість вдиху та видиху приблизно однакова, а голосова щілина відкрита. У мовленнєвому диханні вдих коротший, а видих – триваліший. Вдих здійснюється через ніс і рот, тому губи залишаються напіввідкритими.

Мовленнєве дихання поділяють на кілька типів [8, с. 269]:

- верхньогрудне, коли під час вдиху піднімається грудна клітка й плечовий пояс, розширюється лише верхня частина легенів;
- діафрагмальне, при якому опускається діафрагма, грудна клітка розширюється вниз, а плечі не піднімаються;
- діафрагмально-нижньореберне (змішане) – характеризується опусканням діафрагми і розширенням ребер у боки без піднімання плечей.

Найоптимальнішим вважається змішаний тип мовленнєвого дихання, що забезпечує найбільш ефективне регулювання аеродинамічних умов мовної фонації.

Мовленнєве дихання – це здатність виконувати короткий вдих і тривалий ротовий видих, що забезпечує звучну, тривалу вимову звуків, а також плавність і злиття мовлення.

У дітей дошкільного віку дихальні м'язи ще недостатньо розвинені, об'єм легенів невеликий, тому їхнє мовленнєве дихання переважно неглибоке й верхньогрудне. Вдих у них часто переривчастий, шумний, супроводжується різким підняттям плечей. Діти дихають перед кожним словом або навіть усередині слова, що призводить до «ковтання» закінчень, нечіткої вимови та монотонного читання віршів. Через це може створюватися враження, що дитина «захлинається» мовою.

Вихователь має завдання навчити дитину правильним прийомам мовленнєвого дихання, ураховуючи її вікові особливості. Важливо виховувати мовленнєве дихання в дошкільному віці, контролюючи, щоб діти дихали спокійно, не піднімали плечі та не перенапружувалися. Примусове збільшення сили вдиху може призвести до переходу на неправильний верхньогрудний тип дихання із підняттям плечей.

Під час дихальних вправ дитина має займати правильне положення: грудна клітка розгорнута, плечі відведені назад і розслаблені, голова трохи піднята. Бажано, щоб початок видиху співпадав із початком мовлення, що сприяє ефективному використанню повітряного ресурсу під час говоріння.

У процесі творення звуків важливу роль відіграє голос – сукупність звуків, що відрізняються за висотою, силою та тембром, і які утворює людина під час мовлення. Голос є результатом складної психофізіологічної діяльності мовця та характеризується низкою основних ознак: звучністю, силою, висотою, темпом, тембром та інтонацією [8, с. 270].

Сила голосу – це здатність голосу звучати голосно, середньо, тихо або пошепки [8, с. 270]. За допомогою сили голосу реалізуються засоби виразності, такі як словесний і фразовий наголос, а також можливість підкреслити певні моменти у фразі за допомогою більш виразного звучання. Важливою передумовою звучності голосу є глибоке дихання та здорові голосові зв'язки.

Висота голосу залежить від фізіологічних характеристик голосових зв'язок (їхньої товщини й довжини), а також від емоційного стану мовця, який може впливати на тональність голосу [8, с. 270].

Тембр голосу – це його якісне забарвлення, яке може бути дзвінким або глухим. Окрім основного тону, у звучанні голосу присутні додаткові тони – обертони, що залежать від будови гортані, ротового та носового резонаторів мовця [8, с. 270]. Ці обертони формують унікальний індивідуальний тембр і чистоту голосу кожної людини.

Складніше нам характеризувати феномен «тембр», який не має однозначного визначення. Так, під тембром розуміють:

- лінгвістичну категорію, яка є компонентом інтонації;
- якість, що дає змогу відрізнити один звук від іншого, що вимовляється за тих же самих умов;
- засіб виразності;
- навмисну зміну якості голосу для передачі змістової, емоційної та соціальної інформації;
- якісне забарвлення голосу (дзвінкий, глухий) [8, с. 270].

Кожна людина має стабільне, характерне для себе забарвлення голосу, що зумовлено індивідуальними особливостями будови мовного апарату – розміром і формою гортані, ротової і носової порожнин та іншими анатомічними факторами. Водночас різноманітні модуляції тембру, які залишаються в межах фізіологічних можливостей, значною мірою залежать від змісту мовлення, конкретної ситуації та емоційного стану мовця.

Існують різні підходи до розуміння терміну «темп мовлення». Зокрема, в лінгвістичному енциклопедичному словнику темп мовлення визначається як швидкість вимови окремих елементів мовлення – звуків, складів, слів [8, с. 270].

Відомі науковці, зокрема Є. Кротевич та Н. Родзевич, трактують темп мовлення як швидкість протікання живої, звучної мови. Вони підкреслюють, що темп тісно пов'язаний із фонетичними стилями мови –

різними формами мовлення, які адаптуються до конкретних цілей і умов комунікації. Крім того, темп залежить від індивідуальних особливостей мовця, його психофізичного стану, а також від змісту висловлювань.

Вихователю важливо пам'ятати, що у дітей дошкільного віку за умови незначного збудження або підвищеної емоційності часто спостерігається схильність до швидкого темпу мовлення. Якщо в родині батьки говорять швидко, діти також наслідують цей стиль мовлення.

Однак педагог повинен контролювати та не допускати надмірно швидкого темпу мовлення, особливо в дітей молодшого дошкільного віку, оскільки це може негативно впливати на їхнє здоров'я. У цьому віці м'язи мовленнєвого апарату ще досить слабкі, моторика рухів недостатньо розвинена, а координація артикуляції – не чітка.

Швидкий темп мовлення в таких дітей може призвести до затримки розвитку мовленнєвих навичок, нечіткості вимови та загального погіршення якості мовлення. Тому важливо створювати умови для спокійного, розміреного мовлення, що сприятиме правильному формуванню мовленнєвих функцій.

Наступним важливим компонентом звукової культури мовлення є фонематичний слух. Як зазначає А. Богуш, мова, звернена до слуху, є найпершим і найважливішим критерієм мовної комунікації. Те, що не сприймається слухом, не розрізняється й не усвідомлюється, фактично втрачає свою функцію як носія мовленнєвого значення [8, с. 271].

Фонематичний слух відповідає за точне сприйняття звукової структури слова та протиставлення одних фонем іншим. Цю функцію забезпечують скроневі відділи лівої півкулі головного мозку, які відповідають за виділення із мовленнєвого потоку смислорозрізнявальних фонематичних ознак. Ця ділянка мозку є ключовим механізмом, що підтримує фонематичний слух, і є основним компонентом системи, яка забезпечує звукову організацію мовленнєвого акту.

У випадку пошкодження цієї частини кори головного мозку людина втрачає здатність сприймати й розрізняти звуки мови, а також розпізнавати подібні фонemi, що призводить до значних труднощів у розумінні мовлення.

Фонематичний слух є ключовим складником загального мовленнєвого слуху, який учені розглядають як психолінгвістичну здатність людини в процесі сприйняття мовлення не лише вловлювати, але й усвідомлено сприймати всі фонологічні засоби мови. Ця здатність передбачає одночасне артикулювання та інтонування внутрішнього мовлення на основі почутого [8, с. 272].

Розвиток мовленнєвого слуху в дітей сприяє формуванню умінь точно визначати думки, емоції та наміри мовця з усіма їхніми відтінками. Це здійснюється завдяки вмінню аналізувати такі мовні елементи, як складовий і логічний наголос, паузи різної тривалості та характеру, а також різноманітні види мовленнєвої інтонації.

Виховання звукової культури мовлення неможливе без розвитку інтонаційної виразності. У мовленні існують звукові одиниці, що виконують смислорозрізнявальну функцію на більшому часовому проміжку – протягом усього висловлювання. Одним із таких засобів є рух голосового тону за висотою, який супроводжується зміною інтенсивності, темпу вимови окремих елементів мовленнєвого потоку [8, с. 272].

У широкому розумінні сукупність цих фонетичних засобів називають інтонацією. У вузькому розумінні під інтонацією розуміють саме рух голосового тону, що відіграє провідну, але не єдино можливу роль у сприйнятті мовлення. Таким чином, інтонація – це комплекс фонетичних компонентів, серед яких наголос, мелодика, паузи, темп і тембр голосу. Хоч ці елементи тісно взаємопов'язані, їхнє співвідношення може варіюватися залежно від змісту, мети та конкретної комунікативної ситуації висловлювання.

Мовленнєва інтонація відіграє важливу роль у вираженні емоційно-вольових відносин між людьми під час спілкування. Вона допомагає

розрізняти різні комунікативні типи та види речень, має значне стилістичне навантаження та є однією з основних ознак правильної літературної вимови.

Інтонація характеризується певними акустичними властивостями, такими як тривалість і зміни в часі, частота коливань основного тону та інтенсивність звуку. Вона передає завершеність висловленої думки й дає змогу слухачу розпізнавати комунікативне спрямування висловлювання – чи це запитання, вигук, розповідь тощо.

Крім того, інтонація підпорядковується фізіологічним і психологічним закономірностям, будучи невід'ємною частиною процесу сприйняття мовлення. Вона є обов'язковим структурним елементом речення, що формує його смислову та емоційну цілісність.

До основних засобів інтонаційної виразності належать мелодійність мовлення, яка може проявлятися як ніжність, співучість або м'якість, темп і ритм мовлення, а також тембр, що може бути веселим, сумним, тривожним тощо. Крім того, важливу роль відіграють фразовий і логічний наголос, паузи між мовленнєвими відрізками, а також зміни висоти голосу – підвищення чи зниження, які залежать від змісту висловлювання [8, с. 272].

Уже з молодшого дошкільного віку дітей необхідно навчати свідомому використанню цих засобів інтонаційної виразності, щоб вони могли правильно й чітко передавати свої почуття, емоції та внутрішній стан у мовленні.

Отже, ми детально проаналізували та окреслили основні наукові поняття, які будуть використовуватись у ході нашого експериментального дослідження. Уважаємо, що це теоретичне підґрунтя стане фундаментом для глибшого розуміння та виявлення специфічних особливостей процесу засвоєння дітьми ключових компонентів звукової культури мовлення. Завдяки цьому дослідженню буде можливо не лише охарактеризувати рівень розвитку мовленнєвих навичок, але й визначити ефективні педагогічні підходи, що сприятимуть оптимізації освітнього процесу у сфері формування правильної звукової культури мовлення.

1.2. Завдання й зміст виховання звукової культури мовлення дітей середнього дошкільного віку

Розвиток дитини характеризується якісними змінами у сфері психічної діяльності, що проявляються в поступовому переході від нижчих до вищих її форм. Це зумовлює вдосконалення таких психічних процесів, як пам'ять, сприймання, уява, мислення, волюва регуляція та формування характеру, а також сприяє становленню нових рис особистості. Очевидним є те, що жодна діяльність дитини не відбувається поза межами комунікативної взаємодії, адже мовленнєві завдання можуть реалізовуватись навіть під час індивідуальної роботи. У цьому контексті педагог має забезпечити таку організацію освітнього процесу, яка передбачатиме різноманітні види діяльності, спрямовані на розвиток мовленнєвих умінь дітей середнього дошкільного віку. Саме володіння мовленням є невід'ємною умовою гармонійного особистісного зростання та успішної соціалізації дитини.

Дошкільний вік є періодом інтенсивного фізіологічного зростання та розвитку дитячого організму, що, безумовно, позначається й на становленні мовленнєвої функції. Мовлення дітей на цьому етапі ще не є повністю сформованим і має низку характерних особливостей. З урахуванням анатомо-фізіологічних і психічних передумов, які впливають на процес формування звукової культури мовлення (зокрема, недостатня сформованість дрібної моторики мовленнєвого апарату, уривчасте поверхнєве дихання, нечіткість слухового сприймання, підвищена емоційність, нестійка увага, швидка втомлюваність, збудливість, переважання наочно-образного мислення, виражена імітаційна здатність), можна окреслити типові риси звуковимови в дітей середнього дошкільного віку.

У віці п'яти років спостерігається помітне вдосконалення артикуляційної моторики: рухи м'язів, які беруть участь у творенні звуків, стають координованішими, відбувається зміцнення м'язів кінчика язика, що дозволяє уникати пом'якшення твердих приголосних. Діти починають

чіткіше вимовляти слова зі скупченням двох-трьох приголосних звуків, упевненіше артикулюють свистячі звуки. З'являються звуки *ц, ш, ж, ч, л, р*, однак шиплячі та сонорні звуки ще залишаються складними для більшості дітей [8, с. 273].

Видих продовжується до 3-5 секунд, проте контроль за голосовим апаратом ще недостатній: діти не завжди вміють свідомо регулювати гучність, темп і висоту голосу. Наприклад, у відповідь на запитання дорослого можуть відповідати дуже тихо, тоді як у спілкуванні з однолітками – голосно й емоційно. Попри це, інтонаційна виразність мовлення поступово наближається до норми: діти інтонаційно передають настрій і зміст відповідно до ситуації спілкування.

У період середнього дошкільного віку спостерігається значне зростання інтересу дітей до звукової структури слова. Вони активно виявляють здатність до фонематичного сприймання: прагнуть встановити схожість у звучанні слів, самостійно добирають пари лексем, близьких за звуковою формою, і проявляють інтерес до мовних ігор зі звуками та римами. Окремі діти вже здатні помічати порушення звуковимови в мовленні своїх однолітків, однак ще не мають сформованої здатності до самоконтролю й рідко усвідомлюють неточності власної вимови [8, с. 274].

Фізіологічні передумови розвитку звукової культури мовлення у п'ятирічному віці, зокрема зростання рухливості артикуляційного апарату, сприяють більш точному виконанню артикуляційних рухів – язик і губи діють координованіше, що створює умови для поступового формування правильної вимови складних звуків. Усе це відкриває нові можливості для ефективного розвитку звукової культури мовлення в процесі цілеспрямованого педагогічного впливу.

У п'ятирічному віці в дітей спостерігається помітне зменшення таких явищ, як перестановка складів у словах, пропуски окремих звуків і загальне пом'якшення приголосних. Починає формуватися правильна, хоча ще нестабільна, вимова шиплячих звуків і звука [р] (наприклад: *Рариса* замість

Лариса, жамок замість *замок*, *шама* замість *сама*). Подібні мовленнєві прояви не є порушеннями, а відображають природні етапи становлення мовлення в процесі загального розвитку дитячого організму та вдосконалення мовленнєвого апарату. Їх слід розглядати як фізіологічно зумовлені вікові особливості мовленнєвого розвитку дошкільників. Розвивається також мовленнєвий слух: дошкільники починають розпізнавати помилки в мовленні інших, чутливо реагують на неправильну вимову, хоча ще не завжди здатні усвідомити її причини.

Виховання звукової культури мовлення дітей середнього дошкільного віку є важливим завданням, що вимагає системного підходу та уваги до дитячого розвитку.

Проаналізуємо зміст чинних освітніх програм з виховання звукової культури мовлення дітей середнього дошкільного віку. Результати аналізу подано в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Зміст завдань з виховання звукової культури мовлення дітей середнього дошкільного віку у чинних освітніх програмах для дітей від 2 до 7 років

Назва програми	Зміст педагогічної роботи з освітнього напрямку «Мовлення дитини»
Дитина: Освітня програми для дітей від 2 до 7 років [19, с. 168-170].	– продовжувати роботу над розвитком умінь слухати й чути звуки природи, довкілля, звуки державної мови (а також рідної для дитини, якщо вона інша); розрізняти ці звуки, наслідувати тощо; – розвивати фонематичне сприймання, мовленнєве дихання (вимовляти 3-4-складові слова на одному видиху), фонематичний слух: учити впізнавати слова близького звучання (рими) і самим добирати подібні слова, розрізняти значення слів типу <i>бик-бік</i>, <i>день-пень</i>, правильно вживати наголос: <i>руки-руки</i>;

	– управляти в умінні передавати за допомогою інтонації різний настрій; – закріплювати вміння говорити чітко, виразно, володіти силою голосу, різним темпом мовлення; – уточнювати, закріплювати правильне вимовляння звуків рідної мови: свистячих [с], [с'], [з], [з'], [ц], [ц']; шиплячих [ж], [ч], [ш]; сонорних [л], [л'] [р], [р']; звернути увагу на вимову звуків [жз], [дж], [г], [к], [х], [б] (<i>голуб, кетяг</i>), у тому числі при збігу кількох приголосних: <i>згубити, хвіст, хліб</i>; також у сполуках типу <i>скло, підставляти</i>; – тренувати у вимовлянні [шч] (<i>щука, куци</i>); – розвивати вміння проспівувати голосні звуки мови в мовлених дітьми словах, розпізнавати окремі звуки в заданих вихователем словах; – домагатися правильної вимоги звукосполучень у словах типу <i>п'ять</i>, звуків [г] – [г'] (<i>Галя – гуля</i>), [дз] – [дж] (<i>дзенькнути, тедзь, джміль</i>), [з'ц'], [с'ц'], [з'с']: на ніжці (<i>на ні[з'ц']і</i>), <i>не поріжся</i> (<i>не порі[з'с']а</i>) та звуків [ц':], [с':] у дієслівних формах: <i>сміється</i> (<i>сміє[ц':]а</i>), <i>умиваєшся</i> (<i>умиває[с':]</i>), слів з апострофом; – управляти в правильному й по можливості швидкому промовлянні нескладних віршиків, скоромовок; – учити вимовляти слова з дотриманням норм літературної вимови.
Стежинки у Всесвіт [57, с.	– удосконалювати вимову приголосних звуків [б], [п], [м], [в], [д], [т], [г], [к], [х], [з], [ц], [с], [ф], як твердих, так і м'яких (пом'якшених), у різних позиціях;

178-179].

- закріплювати вимову шиплячих звуків [ж], [ч], [ш] у різних позиціях;
- учити твердо вимовляти звукосполучення [шч], правильно артикулювати та вимовляти звуки [p] і [p'] у різних позиціях, вибуховий звук [ɫ], дзвінко вимовляти звук [б] у кінці слів;
- стежити за твердою вимовою шиплячих звуків, напівпом'якшеною перед «і» та пом'якшеною вимовою подвоєних шиплячих в іменниках середнього і жіночого роду третьої відміни в орудному відмінку;
- продовжувати розвивати м'язи мовного апарату, рухомість язика, рухливість губ, уміння утримувати нижню щелепу в певному положенні;
- розвивати змішаний тип мовного дихання;
- учити правильно дихати, робити вдих через ніс, плавний, вільний, подовжений видих;
- привчати дітей говорити без напруження, регулювати силу голосу залежно від ситуації: нормально голосно, тихо, пошепки;
- домагатися нормального темпу мовлення, говорити помірно, чітко, не поспішаючи. Для розвитку темпу мовлення та закріплення звуковимови використовувати скоромовки;
- продовжувати розвивати інтонаційну виразність мовлення (дикцію, тембр, мелодику, фразовий і логічний наголоси);
- залучати дітей до звукового аналізу слів, визначати перший та останній звуки в слові, інтонаційно виділяти потрібний звук у слові;

	– дати знання, що слова складаються зі звуків, слова звучать по-різному, звуки вимовляються в певній послідовності, слова є короткі й довгі, придумувати слова з відповідним звуком. Закріпити поняття слово, звук.
Я у Світі [71, с. 247].	– дитина цього віку вже правильною вимовляє всі звуки рідної мови, зокрема шиплячі та сонорні. Хоча дорослим варто зважати на те, що вимова цих звуків ще нестійка, зокрема вимова звука [p]; – поступово зникає загальне пом'якшення мовлення, зменшується кількість перестановок складів, пропусків звуків; – розвинений фонематичний слух сприяє правильній диференції близьких фонем; – дитина поступово навчається регулювати силу голосу відповідно до ситуації; – оволодіває оптимальним темпом мовлення, говорить чітко, не поспішаючи; – наприкінці п'ятого року життя набутий досвід дає змогу дитині правильно вживати наголоси в словах, дотримуватися норм літературної вимови, розрізняти на слух наявність певного звука в слові, добирати слова на зазначений звук.

Проведений аналіз програм дозволив стверджувати, що звукова культура мовлення є ключовим етапом розвитку мовлення дітей. Виховання звукової культури мовлення дітей середнього дошкільного віку можливий лише в умовах цілеспрямованого навчання, тому вихователям потрібно приділяти більше уваги цьому питанню, використовуючи різні завдання.

Зміст роботи з виховання звукової культури мовлення з дітьми середнього дошкільного віку полягає [47]:

1. Правильна вимова звуків. У середньому дошкільному віці відбуваються суттєві зміни в розвитку звуковимови. У цьому періоді правильна вимова звуків набуває особливого значення, адже вона є важливою складовою формування мовленнєвої компетентності дитини. Саме в цьому віці спостерігається активне становлення артикуляційної моторики: рухи губ, язика та нижньої щелепи стають більш скоординованими, що створює сприятливі умови для відтворення більш складних звуків.

Діти поступово опановують правильну вимову свистячих і шиплячих звуків (с, з, ц, ш, ж, ч), а також починають вимовляти складні сонорні звуки, зокрема звук [р]. Проте вимова деяких звуків ще може бути нестійкою – спостерігаються заміни, пропуски або спотворення. Ці особливості, як правило, не свідчать про мовленнєві порушення, а є природними етапами становлення мовлення, що зумовлені дозріванням центральної нервової системи та розвитком артикуляційного апарату дитини. Їх називають фізіологічними віковими особливостями, які, за умови належної мовленнєвої стимуляції, поступово зникають.

Серед основних чинників, що негативно впливають на формування правильної звуковимови в дітей, виокремлюють вікові та фізіологічні особливості, мовленнєві порушення, зумовлені педагогічною занедбаністю, а також вроджені або набуті дефекти мовленнєво-артикуляційного апарату. Перші дві групи порушень можуть бути скориговані за умови організації в закладі дошкільної освіти чіткого, правильного та еталонного мовного середовища, створеного педагогами та найближчим оточенням дитини [62, с. 16].

Завдяки наслідуванню зразкового мовлення дорослих, дитина поступово починає контролювати власне мовлення, дотримуючись правильної та чіткої звуковимови. Вона опановує навички оптимального використання голосового апарату (регулює силу голосу) та розвиває слухове сприймання, яке відіграє ключову роль у становленні звукової правильності мовлення.

2. Розвиток фонематичного слуху є важливим завданням, адже саме в середньому дошкільному віці починається активне усвідомлення звукової сторони слова. На даному етапі діти вже здатні виокремлювати звуки з мовного потоку, помічати звукові подібності та відмінності між словами (наприклад, кіт – сік, мак – рак), виявляють зацікавлення грою зі звуками, намагаються придумувати слова зі схожим звучанням. Це свідчить про початкову сформованість фонематичних уявлень, яку необхідно розвивати через цілеспрямовану мовленнєву діяльність.

Суттєвою причиною, яка ускладнює процес опанування дітьми звуковою культурою мовлення, є недосконалість мовленнєвого слуху, зокрема фонетичного, до складу якого входить: фізичний слух – здатність сприймати мовлення в різних діапазонах гучності; фонетичний – уміння розрізняти і відтворювати всі звуки мовлення; звуковисотний слух – відчуття різної висоти тону; тембровий слух – пов'язаний з відчуття мовного тембру; почуття ритму – інтуїтивне відчуття наголосу в мовленні [15].

У процесі роботи з розвитку фонематичного слуху з дітьми середнього дошкільного віку педагоги використовують такі основні напрями: вправи на розпізнавання окремих звуків у словах (наприклад, «Чи є в слові звук [с]?»); визначення місця звуку в слові (на початку, в середині, в кінці); порівняння слів за звуковим складом; розвиток уміння слухати й відтворювати ритм і мелодію мовлення; ігри на добір слів зі схожим або протилежним звучанням.

3. Розвиток мовного дихання. Мовне дихання – це спеціально організоване дихання, яке забезпечує правильну артикуляцію, голосоутворення й плавність мовлення. У дітей середнього дошкільного віку розвиток мовного дихання є важливою умовою формування повноцінної звукової культури мовлення.

На цьому віковому етапі дихальний апарат дитини ще недостатньо сформований, тому мовлення може супроводжуватися частими вдихами, неплівністю фраз, недостатньою силою голосу або ускладненою

артикуляцією. Діти часто не вміють координувати дихання з мовленням, затримують дихання або швидко вичерпують повітряний запас, через що мовлення стає уривчастим або нечітким.

Основними завданнями розвитку мовного дихання є: формування повноцінного носового вдиху та контрольованого повільного видиху через рот; узгодження дихання з мовленнєвим потоком (уміння говорити на одному видиху); зміцнення дихальної мускулатури; розвиток витривалості мовного дихання для висловлення повних речень без зупинок. Для цього використовують комплекс спеціальних вправ та ігор на розвиток дихання, зокрема:

- дихальні вправи: «Вдихай носиком – видихай ротиком», «Задуй свічку», «Надуй кульку», «Хто далі подме пір'їнку», «Подмухай на хмаринку»;
- артикуляційні ігри з дихальним компонентом: продування повітря через трубочку, дути на вату або мильні бульбашки;
- читання коротких віршиків та лічилок на одному видиху.

Використання таких вправ у повсякденній роботі з дітьми сприяє розвитку правильного мовного дихання, покращенню якості мовлення, виразності та ритмічності, а також створює фізіологічну базу для правильного голосоутворення й звуковимови.

4. Вироблення інтонаційної виразності мовлення. Інтонаційна виразність мовлення – це важлива складова комунікативної компетентності дитини, яка охоплює мелодику, темп, силу голосу, паузи, логічні наголоси, тобто ті засоби, що роблять мовлення емоційно забарвленим, живим і зрозумілим для слухача.

У середньому дошкільному віці діти починають усвідомлювати емоційне забарвлення мовлення, виявляють інтерес до інтонаційної гри, намагаються наслідувати мову дорослих, копіюють її забарвлення, ритм, а також починають розрізняти запитальну, окличну, стверджувальну інтонацію. Це свідчить про готовність до формування інтонаційної

виразності мовлення. Основними завдання роботи є розвивати чутливість до інтонаційних засобів виразності (мелодика, сила голосу, темп мовлення); учити дітей передавати різні емоційні стани за допомогою інтонації; формувати вміння інтонувати різні види речень; удосконалювати вміння виразно читати вірші, промовляти діалоги.

Для досягнення цих цілей використовуються різноманітні методи і прийоми: читання художніх творів з подальшим інтонуванням (вірші, казки, лічилки); ігри-драматизації та театралізовані ігри, які стимулюють дитину використовувати інтонацію для передавання настрою персонажів; вправи на зміну темпу, сили голосу, наприклад: «Скажи, як сердита бабуся», «Промов, як тихий вітерець», «Заспівай, як весела пташка»; інтонаційні зарядки – вправи, у яких діти за зразком дорослого змінюють інтонацію в межах одного речення залежно від контексту.

Достатній мовленнєвий слух дає можливість дитині розрізняти в мові дорослих підвищення і пониження гучності голосу, інтонації. Діти самі можуть відтворювати різні інтонації, наслідувати героїв казок. Вихователів потрібно стежити за своєю мовою: говорити нешвидко, правильно і із спокійною інтонацією вимовляти слова.

Систематична робота над інтонаційною виразністю сприяє розвитку емоційного інтелекту, розширює мовленнєвий досвід, робить мовлення дітей більш виразним, зрозумілим і привабливим для слухачів. У подальшому це позитивно впливає на якість мовного спілкування, розвиток монологічного й діалогічного мовлення, а також формує естетичне ставлення до мови.

Отже, завдання й зміст виховання звукової культури мовлення дітей середнього дошкільного віку мають надзвичайно важливе значення для гармонійного мовленнєвого та психічного розвитку дитини. У цьому віковому періоді закладаються основи правильної звуковимови, формується мовне дихання, вдосконалюється артикуляційна моторика, розвивається фонематичний слух і інтонаційна виразність мовлення.

Комплексна і цілеспрямована робота з дітьми забезпечує формування в них чіткої, зрозумілої та емоційно забарвленої вимови, що є запорукою успішного мовленнєвого спілкування та підготовки до шкільного навчання. Таким чином, виховання звукової культури мовлення виступає необхідною умовою розвитку комунікативної компетентності дошкільника.

1.3. Сучасний стан сформованості звукової культури мовлення дітей п'ятого року життя (за результатами констатувального етапу експерименту)

Проаналізувавши наукову та методичну літературу з обраної проблематики, можна зробити висновок, що оволодіння українською мовою є невід'ємною складовою формування особистості та всебічного розвитку дитини. Для повноцінного засвоєння всіх видів мовленнєвої діяльності необхідне формування фонетичних умінь і знань. Важливо з раннього віку привчати дітей до уважного ставлення до звукової сторони мовлення не лише як до засобу комунікації, а й як до важливого показника культурної, естетичної та мовної зрілості особистості. Такий підхід потребує цілеспрямованої, систематичної педагогічної роботи в умовах закладу дошкільної освіти.

Особливого значення в цьому процесі набувають правильна вимова, інтонаційна виразність, дотримання пауз і темпу мовлення, адже саме від сформованості звукової культури мовлення у дітей середнього дошкільного віку значною мірою залежить не лише якість сприймання усного мовлення, а й уміння будувати власні висловлювання.

З метою визначення рівня готовності вихователів до впровадження завдань, пов'язаних із розвитком звукової культури мовлення дітей середнього дошкільного віку, було проведено анкетне опитування серед студентів випускних курсів заочної форми навчання факультету дошкільної і початкової освіти імені Валентини Волошиної, які працюють у закладах

дошкільної освіти. Загалом участь у дослідженні взяли 28 респондентів. Анкету подано в додатку Б.

На запитання анкети «Чи вважаєте Ви актуальною проблему виховання звукової культури мовлення в дітей середнього дошкільного віку?» позитивну відповідь дали 23 респонденти (82%), тоді як 5 опитаних (18%) переконані, що вирішення цієї проблеми має лежати в площині батьківського впливу.

Аналіз результатів анкетування свідчить про те, що у своїй практичній діяльності вихователі використовують різні засоби виховання звукової культури мовлення: 15 педагогів (54%) впроваджують елементи артикуляційної гімнастики, 6 осіб (21%) застосовують логоритмічні вправи, а більшість респондентів (79%) використовують дихальні вправи та дидактичні ігри для засвоєння звуків.

Щодо педагогічного стажу, 8 вихователів (29%) мають досвід роботи від 15 до 25 років, натомість 20 респондентів (71%) є молодими спеціалістами. Встановлено, що досвідчені вихователі, як правило, усвідомлюють актуальність виховання звукової культури мовлення та активно впроваджують власні методики та напрацювання. У той час як педагоги-початківці часто потребують додаткових знань і методичних рекомендацій у цій сфері.

Результати дослідження дали змогу окреслити основні труднощі, які виникають у процесі виховання звукової культури мовлення дітей середнього дошкільного віку (*див. рис. 1.2*).

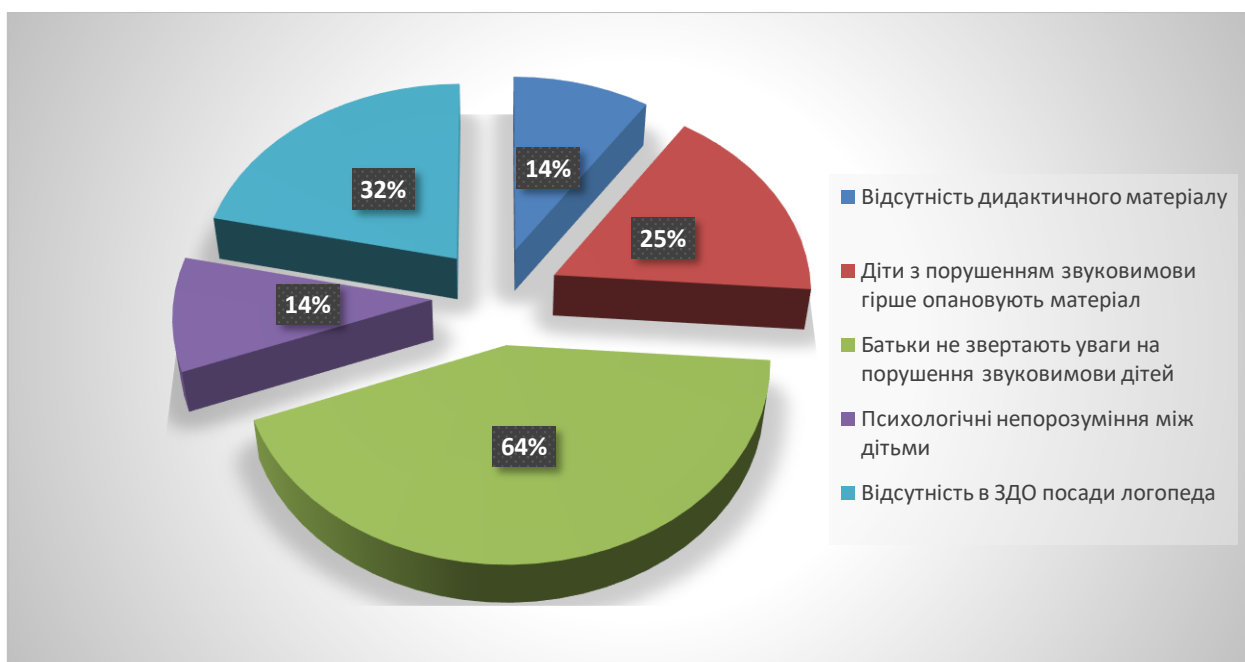

Рис. 1.2. Основні проблеми у вихованні звукової культури мовлення дітей середнього дошкільного віку

Більшість респондентів наголошують на значному впливі сімейного середовища на формування правильної звуковимови в дітей. Вихователі вказують на важливість умов виховання в родині, наявність або відсутність мовленнєвих порушень у батьків у дитинстві, своєчасність надання допомоги, мовленнєву практику в сім'ї (зокрема використання діалектів і пестливих форм у спілкуванні з дитиною). Ці фактори, за словами 64% опитаних, мають вагомий вплив на виховання звукової культури мовлення.

Другим за значущістю чинником, що, на думку респондентів, ускладнює мовленнєвий розвиток дошкільників, є відсутність логопеда в закладі дошкільної освіти. Крім того, вихователі звертають увагу на необхідність формування в дітей толерантного ставлення до однолітків із порушеннями мовлення, оскільки в освітньому середовищі таких дітей нерідко ігнорують або навіть висміюють.

Також 7 осіб (25% опитаних) вважають, що діти з порушеннями звуковимови мають труднощі в опануванні навчального матеріалу.

Таким чином, аналіз анкетування свідчить про те, що більшість вихователів усвідомлюють актуальність проблеми виховання звукової культури мовлення в дітей п'ятого року життя. На їхню думку, правильна звуковимова залежить від комплексу чинників – психологічних, спадкових, набутих, виховних та індивідуальних особливостей дитини.

Ураховуючи важливість даної проблеми, нами був проведений констатувальний експеримент на базі КЗ «ДНЗ 21 ВМР». В експерименті брали участь діти середнього дошкільного віку групи «Ромашка» (22 дошкільника, експериментальна група) та групи «Пролісок» (20 дітей, контрольна група).

I етап – констатувальний. Мета: виявлення реального стану сформованості звукової культури мовлення дітей п'ятого року життя. Констатувальний етап дослідження спрямовувався на розв'язання наступних завдань:

- визначити критеріїв і показників формування звукової культури мовлення дітей середнього дошкільного віку;
- розробити діагностичний інструментарій для визначення рівнів сформованості звукової культури мовлення дітей середнього дошкільного віку;
- провести діагностичне дослідження дітей та проаналізувати отримані результати.

Для того, щоб визначити рівні сформованості звукової культури дітей п'ятого року життя, нами були розроблені наступні критерії та показники (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

**Критерії та показники рівня сформованості
звукової культури мовлення дітей п'ятого року життя**

Критерії	Показники
Правильна вимова	- уміння чітко вимовляти всі звуки; не пропускати,

звуків	не спотворювати їх; - чути та розрізняти звуки в словах та поза ними; - правильно відтворювати звук.
Фонематичний слух	- мати добре розвинений фонематичний слух; - уміння розрізняти схожі звуки на слух; - уміння самостійно виправляти помилки звуковимови.
Інтонаційні засоби виразності	- уміння адекватно до ситуації спілкування змінювати силу голосу, темп мовлення, інтонацію; - володіти чіткою дикцією, виразним мовленням; - говорити голосно, не поспішаючи, з правильною інтонацією; - виразно читати заучене напам'ять; чітко і правильно формулювати свої думки.

У дослідженні визначено *рівні* сформованості звукової культури мовлення дітей п'ятого року життя. Схарактеризуємо їх.

Високий рівень. Дитина вміє чітко вимовляти всі звуки, не пропускати, не спотворювати їх. У дошкільника сформовані початкові уявлення про звуки мовлення – мовні й немовні звуки. Дитина чує та розрізняє звуки в словах та поза ними, може почути недоліки власного мовлення, намагається наблизити свою вимову до прослуханого зразка. Уміє адекватно до ситуації спілкування змінювати силу голосу, темп мовлення, інтонацію, володіє чіткою дикцією, виразним мовленням.

Середній рівень. Дитина намагається чітко проговорювати (артикулювати) кожен звук, проте іноді у власному мовленні пропускає деякі звуки або спотворює їх. За допомогою дорослого прислухається до недоліків власного мовлення та виправляє помилки. Не завжди змінює силу голосу, темп мовлення та інтонацію відповідно до ситуації спілкування. Любить заучувати тексти напам'ять, намагається виразно їх промовляти.

Низький рівень. У дитини не сформована навичка артикуляції окремих взятих звуків відповідно до встановлених норм їх промовляння; помічаються помилки у вимові слів, замість однієї фонемі вимовляє іншу. Дитина не чує недоліки власного мовлення, без допомоги дорослого не намагається наблизити свою вимову до прослуханого зразка. Загалом має низький рівень розвитку фонематичного слуху та інтонаційної виразності мовлення. Не спроможний правильно формулювати свої думки. Дитина не виявляє бажання заучувати художні тексти напам'ять.

Для діагностики критерію «Правильна вимова звуків» та відповідних показників ми провели обстеження звуковимови дітей середнього дошкільного віку. Для цього використовували набір спеціальних предметних картинок. Зображені на картинках назви предметів містили обстежуваний звук в різних позиціях: на початку, в середині слова, в кінці й зі збігом кількох приголосних. Якщо діти не могли вимовити звук, їм було запропоновано прослухати, як вимовляє дорослий і повторити за ним ще раз.

- [з] – зерно, розум, мороз; [з'] – зілля, зірка, дзьоб;
- [с] – село, роса, автобус; [с'] – сік, пісня, сівба;
- [ц] – цукерка, яйце, цуценя, [ц'] – ціпок, хлопець, олівець;
- [ш] – шорти, мішок, аркуш; [ш'] – шість, миші;
- [ж] – жолудь, урожай, вуж; [ж'] – жінка, ножі, лижі;
- [ч] – чай, качан, курча; [ч'] – плечі, ключі;
- [щ] – щука, ящик, плющ; [щ'] – щітка, кліщі, ящірка;
- [л] – лелека, акула, тюлень; [л'] – лялька, булька, літак;
- [р] – ракета, барабан, парк, комар; [р'] – річка, коріння, кріп;
- [й] – йогурт, майка, рій, айстри.

Протягом здійснення діагностики дітей ми занотовували характерні особливості вимови звуків кожної артикуляційної групи в завчасно заготовленій таблиці для того, щоб орієнтуватись у вимові дітьми всіх звуків (табл. 1.3).

Щоб дитина не помічала процесу обстеження, ми проводили його під час ігор. Відповіді дитини не чули однолітки, відповіді фіксувалися в картці обстеження, при чому записи, які велися, не відволікали дитину. Час індивідуального обстеження не перевищував 5-10 хвилин. Якщо дитині слово було невідоме, проводилась робота над роз'ясненням його лексичного значення.

Таблиця 1.3

Карта обстеження звуковимови дітей середнього дошкільного віку

Дитина	Свистячі звуки [з], [с], [ц]	Шиплячі звуки [ж], [ч], [ш], [щ]	Сонор ні звуки [л], [р]	Відсут- ність звуків [о], [е] в ненаголо- шеній позиції	Змішу- вання окремих звуків за твердіст ю м'якістю	Примітка
Дар'я	+	++	+		+	Нечітка вимова
Кирил	+	+	+	+		Мовлення квапливе
Єва	+		+	+		Нечітка вимова
Сергій	++		++			Сонорні
Іван	+	+				Тихо говорить
Кіра	++		++		+	Сонорні
Владислав	+	+				Шиплячі
Софія	++	+				Пропускає [в]
Вікторія	+		+		+	Сонорні
Амалія			+			Мовлення квапливе
Веніамін	+++					Хвилюється
Савелій	+	+			+	Г- гортанний
Софія	+	++				Шиплячі

Ілля	+			+		Гнусавість
Тетяна			+			Сонорні
Давід	+ +	+ + +				Шиплячі
Даніїл	+			+		Шепелявить
Владислав	+	+				Мовлення квапливе
Поліна	+ +		+			Сюсюкання
Вікторія	+				+	Свистячі
Єлізавета	+	+		+	+	Гнусавість
Матвій			+			Сонорні
Анастасія	+			+	+	Нечітка вимова
Анна		+		+		Гнусавість
Євгеній	+ +		+			Швидко говорить
Арсеній	+ +					Свистячі
Вероніка	+ +	+		+		Мовлення квапливе
Анна	+ +		+			Заїкування
Любов	+ +	+		+	+	Нечітка вимова
Максим	+	+		+	+	Пропускає звуки
Віолетта		+ + + +			+	Шиплячі
Артем	+ +	+		+		Швидко говорить
Олександр	+ +	+ +	+	+		Нечітка вимова
Марія	+	+ +			+	Мовлення квапливе
Остап	+	+	+	+		Швидко говорить

Аліка	+	+		+		Тихе мовлення
Поліна	++	+			+	Мовлення квапливе
Анна	+	+	+	+	+	Нечітка вимова
Олег	++	+		+		Тихе мовлення
Віталій	++	+		+		Нечітка вимова
Віолетта	++	+	+	+	+	Ковтає певні звуки
Оксана	+		+		+	Мовлення квапливе

Перевіряючи звуковимову в дітей ЕГ та КГ, ми переконалися, що не слід обмежуватись слуханням декламування напам'ять, чи повтором за дорослим окремих звуків, слів, фраз, оскільки в даних ситуаціях дитина вимовляє звуки краще, ніж у звичайному мовленні. Тому обстеження ми проводили з використанням спеціального матеріалу. Ми також перевіряли чи правильно дитина вимовляє обстежувані звуки в самостійному мовленні. Тому ми пропонували їй вимовити підряд кілька фраз, часто повторюючи потрібний звук (*додаток В*). Адже ми помітили, що іноді діти спотворювали той звук, який правильно вимовляли під час обстеження.

Унаслідок спостережень виявлено такі фонетико-орфоепічні помилки українського літературного мовлення дітей: 1) відсутність звуків [о], [е] в ненаголошеній позиції; 2) додавання елемента шиплячості до м'яких свистячих звуків; 3) змішування окремих звуків за твердістю-м'якістю; 4) тверда вимова [т], замість м'якої, у закінченнях дієслів; 5) неправильне наголошування; 6) тверда вимова приголосного звука [ц] в кінці слова; 7) уподібнення дзвінких приголосних до глухих.

Результати обстеження звуковимови дітей п'ятого року життя дозволили визначити рівні сформованості звукової культури мовлення за

критерієм «Правильна вимова звуків», який представлено в табл. 1.4 та на діаграмі на рис. 1.3.

Таблиця 1.4

Рівні сформованості звукової культури мовлення дітей середнього дошкільного віку за критерієм «Правильна вимова звуків»

	<i>Експериментальна група</i>	<i>Контрольна група</i>
Високий	13,7% 3 д.	15% 3 д.
Середній	50% 11 д.	50% 10 д.
Низький	36,3% 8 д.	35% 7 д.

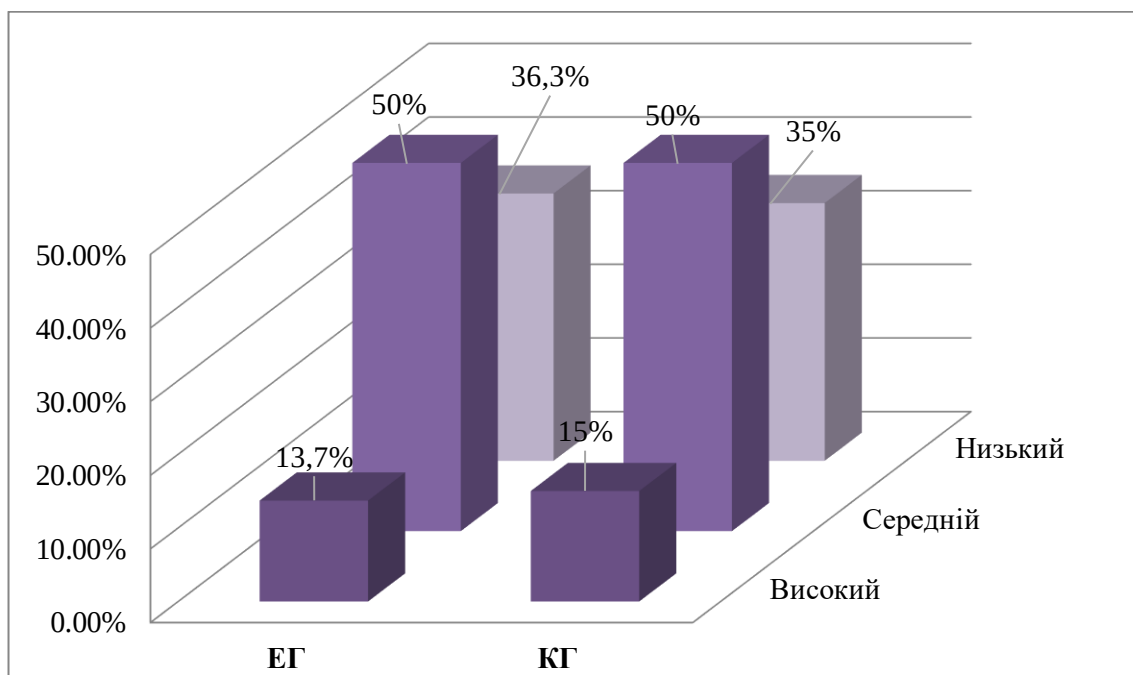

Рис. 1.3. Рівні сформованості звукової культури мовлення дітей середнього дошкільного віку за критерієм «Правильна вимова звуків»

Подані результати вказують на те, що переважають діти з низьким та середнім рівнем сформованості звуковимови, а з високим – незначна частина дітей п'ятого року життя.

Також ми здійснили обстеження фонематичного сприймання звуків на слух, зокрема здатності дітей розрізняти звуки, подібні за артикуляцією або

близькі за звучанням. Досліджувалися такі групи звуків: свистячі та шиплячі (са-ша, за-жа, са-за тощо), дзвінкі та глухі (да-та, па-ба тощо), сонорні (ри-ли, ра-ла тощо), тверді та м'які (са-ся, ла-ля), наголошені та ненаголошені, а також африкати [дж], [дз], [дз'].

З метою визначення рівня сформованості звукової культури дітей п'ятого року життя за критерієм «Фонематичний слух» дітям пропонувалися різні завдання (додаток Г). Зокрема, дошкільники мали повторювати позиційні склади, наприклад: *со-шо, со-цо* тощо; реагувати на певний склад певною дією – наприклад, підняти руку, якщо серед ряду складів *со, цо, чо* вони почують склад *шо*. Також дітям пропонувалося повторити за педагогом набір слів, а потім, почувши від дорослого назву, вибрати відповідну ілюстрацію. У завдання входили такі слова: *олень, бджола, кухоль, трамвай, місток, шкарпетки, книга*.

Також перевіряли, чи розрізняє дитина слова близькі за звучанням, але різні за значенням, наприклад: *гілка – білка, казка – в'язка, місточок – пенечок*. Ми запропонували дітям пояснити значення слова; а потім повторити за педагог потрібні слова. Наприклад: *Даша – каша, рак – лак* та інші. Цей прийом допоміг нам виявити не лише рівень фонематичного сприймання, а й ступінь розвитку уваги, слухової пам'яті. За кожне виконане завдання нараховувались по 2 бали. Максимальна кількість балів за всі завдання 12.

На основі отриманих показників було визначено рівні сформованості звукової культури дітей п'ятого року життя за критерієм «Фонематичний слух»:

- до високого рівня були віднесені дошкільники, що виконали всі завдання або допустили одну-дві помилки (21-23 балів) – 3 дітей ЕГ (13,7%), 2 дітей КГ (10%);
- до середнього ті, що отримали 5-9 балів із загальної кількості – 8 дітей ЕГ (36,3%), 7 дітей КГ (35%);

– дошкільники, що отримали від 4 балів і нижче із загальної кількості балів, віднесені до низького рівня – 11 дітей ЕГ (50%), 11 дітей КГ (55%).

Узагальнені результати виконання даної методики подані в табл. 1.5 та діаграмі на рис. 1.4.

Таблиця 1.5

Рівні сформованості звукової культури мовлення дітей середнього дошкільного віку за критерієм «Фонематичний слух»

	<i>Експериментальна група</i>	<i>Контрольна група</i>
Високий	13,7% 3 д.	10% 2 д.
Середній	36,3% 8 д.	35% 7 д.
Низький	50% 11 д.	55% 11 д.

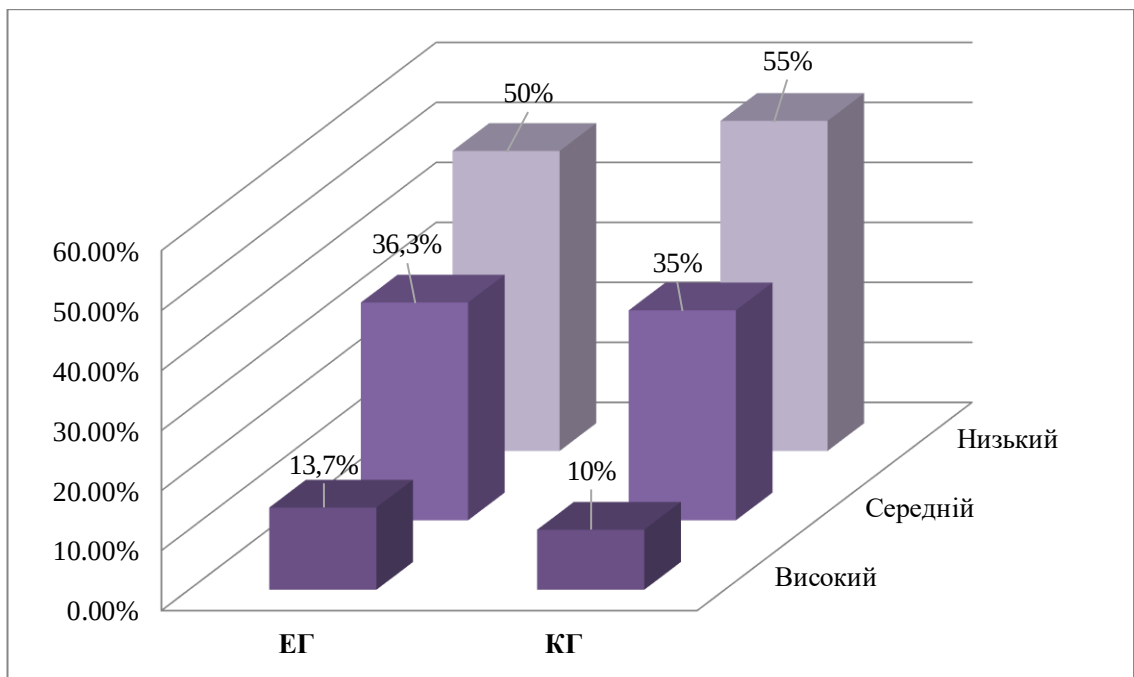

Рис. 1.4. Рівні сформованості звукової культури мовлення дітей середнього дошкільного віку за критерієм «Фонематичний слух»

Для діагностики критерію «Інтонаційні засоби виразності» та відповідних показників дітям було запропоновано низку завдань, які дали

змогу виявити їхню здатність змінювати силу голосу, темп мовлення та інтонацію відповідно до ситуації спілкування. Зокрема, дітям пропонувалося вивчити напам'ять вірш «Бабусі» М. Пономаренко та підготуватися до його виразного читання (див. додаток Д). У процесі виконання завдання оцінювалися дикція, виразність мовлення та емоційне ставлення дошкільників до змісту художнього тексту.

Аналіз результатів виконання завдання:

Більшість дітей мали труднощі з артикуляцією складних звуків, що в окремих випадках впливало на розуміння тексту. Окремі діти продемонстрували загалом задовільний рівень дикції: вимова була чіткою, без грубих спотворень звуків.

Частина дітей читала вірш монотонно, без відповідного інтонаційного підкреслення ключових смислових фраз, що свідчить про недостатнє розуміння ролі інтонації в художньому мовленні. Були діти, які змогли інтонаційно виокремити кульмінаційні моменти, змінюючи інтонацію залежно від змісту.

У більшості дітей темп мовлення був наближений до природного. Проте в частини дітей простежувалася тенденція до надмірного прискорення, що ускладнювало сприймання змісту. Інші ж, навпаки, демонстрували уповільнене мовлення, іноді з довгими паузами між словами, що свідчить про невпевненість або недостатній рівень запам'ятовування тексту.

Показник сили голосу варіювався залежно від особистісних рис дошкільників: частина дітей говорила надто тихо, що вимагало повторного прослуховування. Інші, навпаки, демонстрували надмірно гучне мовлення, без врахування змісту. Оптимальний рівень сили голосу з урахуванням емоційного фону спостерігався у тих дітей, які брали участь у різноманітних заходах.

Емоційна виразність виявилася найбільш варіативною. Деякі діти декламували вірш без прояву емоцій, механічно відтворюючи завчений текст. Інші, навпаки, намагалися передати настрій твору через міміку, жести, зміну

інтонації. Особливо вдало це вдавалося дітям із добре розвиненою емоційною чутливістю та сформованою мотивацією до комунікативної діяльності.

Також дошкільникам пропонувалася гра «Голос тваринки».

Мета: перевірити вміння змінювати інтонацію відповідно до емоційного стану.

Завдання: Педагог показує зображення тварин і просить дитину «заговорити» їх голосом.

Наприклад:

- Як скаже сердитий ведмідь?
- Як нявкне налякана кішка?
- Як гавкне веселий песик?

Оцінювані показники:

1. Зміна інтонації відповідно до емоційного контексту.
2. Сила голосу.
3. Темп мовлення.
4. Виразність і емоційність звуконаслідування.

Аналіз результатів виконання завдання:

1. Зміна інтонації відповідно до емоції. Більшість дітей адекватно реагували на вказівки педагога, змінюючи інтонацію відповідно до емоційного стану тваринки. Так, при імітації сердитого ведмеда інтонація була зниженою, гучною, з вираженим акцентом на «ричанні», що свідчить про розуміння емоційного контексту. У деяких дітей спостерігалися труднощі з розрізненням емоційних відтінків (наприклад, веселий/наляканий), що потребує подальшої роботи.

2. Сила голосу. Діти переважно вміли змінювати силу голосу відповідно до завдання: говорили голосніше при зображенні сердитого персонажа (ведмідь), тихіше – при імітації наляканої кішки. У деяких випадках сила голосу залишалася сталою незалежно від емоції, що свідчить

про недостатню сформованість мовленнєвої чутливості до емоційних ситуацій.

3. Темп мовлення. Більшість дітей змінювали темп: повільне ричання – для сердитого ведмедя, пришвидшене нявкання – для наляканої кішки, середній або швидкий темп – для веселого песика. Окремі діти не володіли вмінням регулювати темп відповідно до заданого образу, зокрема при потребі пришвидшити мовлення.

4. Виразність і емоційність звуконаслідування. У дітей з розвиненою уявою та емоційною чутливістю було добре розвинене вміння передавати настрій через звуконаслідування. Вони супроводжували звуки мімікою, жестами, що підсилювало емоційний ефект. Інші ж декламували репліки беземоційно, з невираженим або стереотипним інтонуванням.

Результати виконання завдання «Голос тваринки» свідчать про те, що більшість дітей середнього дошкільного віку мають початково сформовану здатність змінювати інтонацію відповідно до емоційного стану. Найкраще діти справлялися з вираженням яскравих, контрастних емоцій (веселий – сердитий), у той час як складніші відтінки (наляканий, сумний) викликали певні труднощі. Виявлена індивідуальна варіативність результатів вказує на необхідність подальшої роботи в напрямі розвитку інтонаційної виразності мовлення через ігрові методи, зокрема мовленнєве моделювання, звуконаслідування та театралізовану діяльність.

Узагальнені результати виконання даної методики подані в табл. 1.6 та діаграмі на рис. 1.5.

Таблиця 1.6

Рівні сформованості звукової культури мовлення дітей середнього дошкільного віку за критерієм «Інтонаційні засоби виразності»

	<i>Експериментальна група</i>	<i>Контрольна група</i>
<i>Високий</i>	9,1% 2 д.	5% 1 д.
<i>Середній</i>	36,4%	40%

	8 д.	8 д.
Низький	54,5%	55%
	12 д.	11 д.

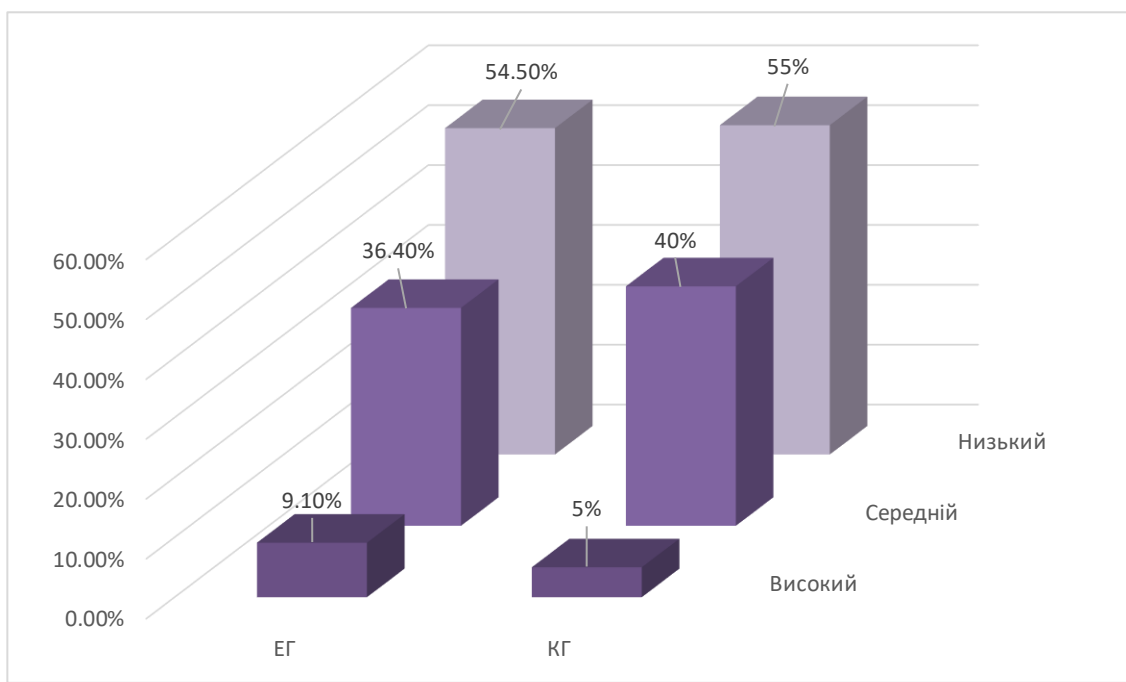

Рис. 1.5. Рівні сформованості звукової культури мовлення дітей середнього дошкільного віку за критерієм «Інтонаційні засоби виразності»

Дані рисунка засвідчують, що високий рівень мають 2 дітей ЕГ (91,%) та 1 дитина КГ (5%), середній – 8 дітей ЕГ (36,4%) та 8 дітей КГ (40%), а низький – 12 дітей ЕГ (54,5%) та 11 дітей КГ (55%). Подані результати вказують на те, що у більшості дітей середнього дошкільного віку ще не сформовані уміння змінювати силу голосу, темп мовлення, інтонацію до ситуації спілкування. Лише незначна частина дітей володіє чіткою дикцією та виразним мовленням, вміє говорити з відповідною інтонацією та правильно формулювати свої думки.

У результаті проведеного констатувального етапу експерименту нами виділені наступні рівні сформованості звукової культури мовлення дітей п'ятого року життя:

- *високий рівень* – в ЕГ – 12,3%, в КГ – 10%;
- *середній рівень* – в ЕГ – 40,9%, в КГ – 44,7%;

– *низький рівень* – в ЕГ – 46,8%, в КГ – 48,3%.

Загальні результати рівнів сформованості звукової культури мовлення дітей п'ятого року представлені в табл. 1.7 та діаграмі на рис. 1.6.

Таблиця 1.6

**Рівні сформованості звукової культури мовлення дітей п'ятого року
життя в ЕГ та КГ**

№ п/ п	Критерії	Рівні сформованості звукової культури мовлення, % / кількість					
		Високий		Середній		Низький	
		ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
1.	Правильна вимова звуків	13,7% 3 д.	15% 3 д.	50% 11 д.	50% 10 д.	36,3% 8 д.	35% 7 д.
2.	Фонематичний слух	13,7% 3 д.	10% 2 д.	36,3% 8 д.	35% 7 д.	50% 11 д.	55% 11 д.
3.	Інтонаційні засоби виразності	9,1% 2 д.	5% 1 д.	36,4% 8 д.	40% 8 д.	54,5% 12 д.	55% 11 д.
Середнє значення		12,3%	10%	40,9%	41,7%	46,8%	48,3%

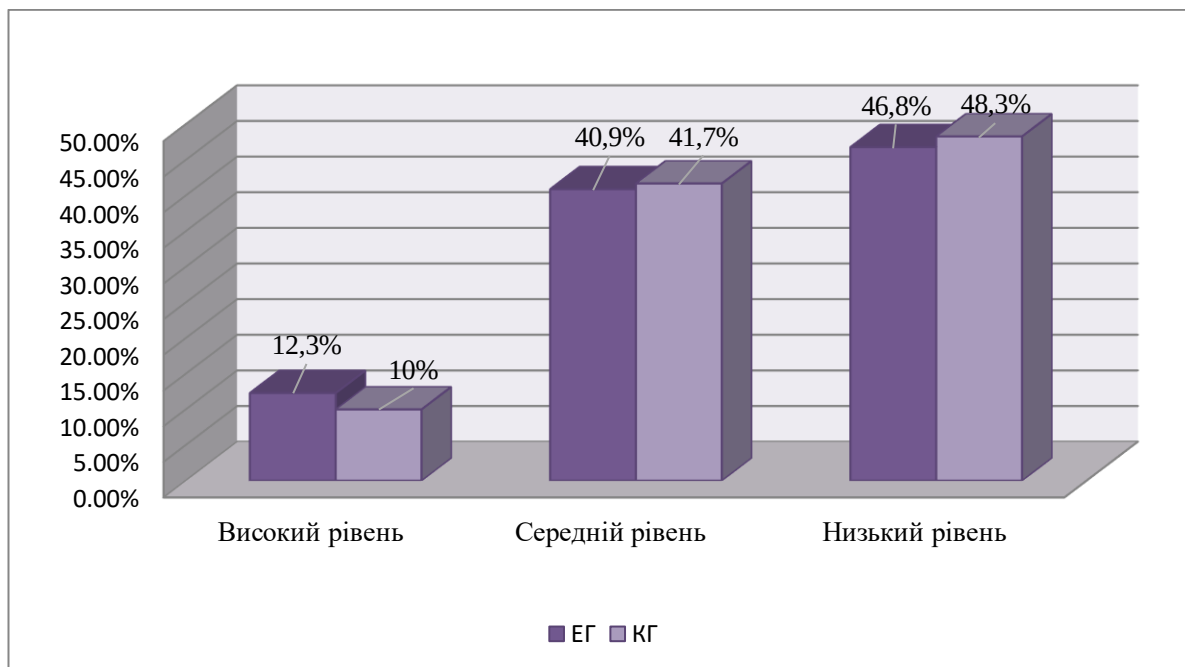

Рис. 1.6. Рівні сформованості звукової культури мовлення дітей п'ятого року життя в ЕГ та КГ

Результати проведеного експериментального дослідження виявили, що

47,6% дітей середнього дошкільного віку мають низький рівень сформованості звукової культури мовлення; 41,3% дітей знаходяться на середньому рівні, що свідчить про необхідність посилення та систематизації роботи з виховання звукової культури мовлення.

РОЗДІЛ 2

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВИХОВАННЯ ЗВУКОВОЇ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ СЕРЕДНЬОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Педагогічні умови виховання звукової культури мовлення дітей середнього дошкільного віку

З метою визначення педагогічних умов, що сприятимуть вихованню звукової культури мовлення дітей середнього дошкільного віку, доцільним є уточнення змісту цього поняття.

Науковець В. Манько розглядає педагогічні умови як взаємопов'язану систему внутрішніх параметрів і зовнішніх характеристик функціонування, що забезпечують високу ефективність освітнього процесу й відповідають психолого-педагогічним критеріям оптимальності [41, с. 155].

Дослідниця Н. Федорова тлумачить педагогічні умови в тісному зв'язку зі змістом навчання, організаційними формами, методами та матеріальною базою закладу освіти [68]. Науковець О. Бражнич, у свою чергу, визначає педагогічні умови як сукупність об'єктивних можливостей, що охоплюють зміст, методи, організаційні форми й матеріальне забезпечення реалізації педагогічного процесу, необхідного для досягнення визначеної мети [11].

Спираючись на аналіз науково-методичної літератури, дидактичні принципи та підходи науковців до розуміння сутності педагогічних умов, нами було окреслено комплекс умов, що, на нашу думку, забезпечать ефективне виховання звукової культури дітей п'ятого року життя:

- урахування вікових особливостей психічного розвитку дітей середнього дошкільного віку;
- створення сприятливого мовного середовища;
- заняття з виховання звукової культури мовлення із дітьми середнього дошкільного віку.

Педагогічна умова 1. Урахування вікових особливостей психічного розвитку дітей середнього дошкільного віку.

Дошкільний вік є надзвичайно значущим етапом у становленні особистості дитини, оскільки саме в цей період відбувається інтенсивний розвиток психічних процесів – мислення, уяви, пам'яті, уваги та мовлення. Це час формування емоційної чутливості, соціальних навичок, моральних уявлень і засвоєння основних способів пізнання навколишнього світу. Дошкільне дитинство закладає фундамент для подальшого навчання, успішної адаптації в соціумі та всебічного гармонійного розвитку особистості.

У дитини в дошкільному віці активно розвиваються психічні функції та складні види діяльності, зокрема гра і спілкування з дорослими й однолітками. Формується структура мотивів і потреб, розвивається самооцінка, вольові якості та моральна поведінка. Провідну роль у цьому процесі відіграє спілкування: спочатку з дорослими, а згодом і з іншими дітьми. Без активної взаємодії з оточенням неможливий повноцінний розвиток притаманних людині психічних функцій і формування особистості [21].

У середньому дошкільному віці дитина активно розвивається як у пізнавальному, так і в емоційно-комунікативному плані. У цей період відбуваються суттєві зміни в психічному розвитку, які мають важливе значення для формування звукової культури мовлення. Особливостями психічного розвитку дітей цього віку є: *активний розвиток мовлення*: (діти починають будувати розгорнуті висловлювання, однак ще часто допускають помилки у звуковимові та граматиці); *недосконалість фонематичного слуху* (дітям важко розрізняти схожі звуки, що впливає на правильність їхньої вимови); *розвиток уваги та пам'яті* (дитина здатна утримувати увагу протягом короткого часу, краще запам'ятовує те, що супроводжується емоціями, рухами чи візуальними образами); *ігрова мотивація* (основним видом діяльності є гра, під час якої найкраще формуються нові знання та

навички, зокрема мовленнєві); *схильність до наслідування* (діти уважно слухають дорослих та ровесників, часто копіюють їхню вимову та інтонацію).

Мовлення дитини починає виконувати функцію самоконтролю; вольова сфера стає більш розвиненою – дитина здатна діяти відповідно до правил гри. Зростає інтерес до пізнавальної діяльності, зберігається ситуативно-ділова форма спілкування з однолітками. Формується інтерес до іншої дитини як до свого «дзеркального» відображення – найчастіше діти помічають саме недоліки. Через реакцію ровесників дитина починає осмислювати власну поведінку. Ускладнюються сюжетно-рольові ігри, з'являється усвідомлення власних дій і вчинків.

До ключових новоутворень середнього дошкільного віку належать: формування контролюючої функції мовлення, поява елементів творчої уяви в сюжетно-рольовій грі, розвиток довільності дій, а також становлення позаситуативно-особистісної форми спілкування з дорослими [19, с. 124].

Значущим психічним досягненням цього віку є здатність дитини оперувати уявленнями про предмети подумки, узагальнювати їхні властивості, а також встановлювати зв'язки й відношення між предметами та подіями. Усвідомлення певних закономірностей і причинно-наслідкових зв'язків викликає в дітей посилений інтерес до навколишнього світу, до природи явищ, функціонування об'єктів і подій. Це супроводжується зростанням кількості запитань до дорослих (типу «Як? Чому? Навіщо?»). У багатьох випадках діти прагнуть самостійно знайти відповіді, застосовуючи елементарні дослідницькі дії для пояснення невідомого.

Водночас ігнорування з боку дорослого пізнавальних потреб дитини може призвести до появи негативних емоційних реакцій: замкнутості, впертості, протестної поведінки чи непослуху по відношенню до старших.

Діти віком 4-5 років ще не повністю усвідомлюють соціальні норми та правила поведінки, однак у них уже формуються загальні уявлення про допустимі й недопустимі дії. У ситуаціях порушення цих правил з боку

однолітків вони можуть висловлювати осуд у формі фраз: «так не можна», «так не роблять». Приблизно до п'ятирічного віку діти починають самостійно дотримуватись елементарних норм мовленнєвого етикету – вітаються, прощаються, дякують, просять ввічливо, не перебивають дорослого, звертаються з повагою [19, с. 124].

На цьому етапі активно розвиваються ініціативність і самостійність у процесі спілкування з дорослими та ровесниками. Діти залучаються до спільної діяльності (ігор, виконання доручень) та водночас демонструють потребу в інтелектуальному спілкуванні. Це виявляється в численних запитаннях типу «Чому?», «Навіщо?», «Для чого?», а також у прагненні здобувати нову інформацію.

Зростає здатність до логічного мислення, що проявляється в побудові складнопідрядних речень, коли дитина намагається пояснити причинно-наслідкові зв'язки. Водночас діти цього віку мають потребу у схваленні з боку дорослих, чутливо реагують на похвалу або осуд. Зауваження викликають у них підвищену емоційну вразливість, оскільки авторитет дорослого для них має значну вагу.

Спілкування з однолітками, як і раніше, тісно поєднується з іншими видами діяльності – грою, працею, творчими завданнями. Водночас уже починають з'являтися ситуації, у яких спілкування виступає як самостійна діяльність. Для налагодження взаємодії та підтримання стосунків у мовленні дітей з'являються висловлювання, що відображають моральні уявлення, зокрема слова співчуття, участі, підтримки [19, с. 125].

Дитина прагне не лише привернути увагу товариша, а й утримати її під час спілкування. З цією метою вона починає опановувати засоби інтонаційної виразності: змінює силу голосу, інтонацію, ритм і темп мовлення відповідно до мовленнєвої ситуації. У взаємодії з дорослими активно використовуються мовленнєві формули етикету: вітання, прощання, подяка, ввічливе прохання, слова співпереживання та підтримки.

Мовлення виступає провідним засобом комунікації, його розвиток у цьому віці зазнає значних змін. Більшість дітей до 5 років опановують правильну звуковимову української мови. Водночас спостерігається творча активність: діти вигадують нові слова й вислови, проявляють мовленнєву ініціативу (наприклад: «У лисого голова босоніж», «Дивись, який ползук» – про черв'яка). У дитячому мовленні з'являються елементи художньої виразності – порівняння, епітети, словесні образи [19, с. 126].

Особливий інтерес викликають рими, які легко запам'ятовуються, а згодом дитина намагається складати власні. До п'ятирічного віку діти вміють узгоджувати слова в реченні, здійснювати прості узагальнення, класифікувати предмети за видовими ознаками, порівнювати їх і виділяти відмінності (наприклад: куртка і пальто, сукня і сарафан, жилет і кофта). Мовлення стає більш послідовним, логічно зв'язним і виразним.

Отже, ефективне виховання звукової культури мовлення у дітей середнього дошкільного віку можливе лише за умови глибокого врахування їхніх вікових психічних особливостей. Врахування цих особливостей дає змогу організувати освітній процес так, щоб він відповідав реальним можливостям і потребам дитини. Це передбачає використання ігрових форм, емоційно забарвлених завдань, моделювання ситуацій живого мовлення, розвиток фонематичного слуху, артикуляційної моторики та інтонаційної виразності. Такий підхід сприяє не лише формуванню звукової культури мовлення, а й гармонійному розвитку особистості дитини.

Педагогічна умова 2. Створення сприятливого мовного середовища.

Базовий компонент дошкільної освіти орієнтує педагогів на формування розвивального освітнього середовища в закладі дошкільної освіти, яке сприятиме всебічному розвитку дитини, забезпечуватиме ефективність педагогічного процесу та сприятиме підвищенню якості дошкільної освіти в цілому.

Забезпечення активного мовного середовища – одна з найбільш важливих умов виховання звукової культури мовлення. Це середовище

передбачає системну організацію мовленнєвої діяльності, у якій дитина щодня взаємодіє з грамотним, емоційно насиченим і виразним мовленням дорослого та однолітків. Саме у взаємодії з дорослими дитина поступово опановує звуки рідної мови, наслідуючи їхню мовну поведінку – манеру висловлювання, образність мовлення, інтонаційне забарвлення, темп і ритм. Згодом у систематичній мовленнєвій практиці, дитина починає самостійно добирати мовні засоби для побудови власних висловлювань та застосовує їх у безпосередньому спілкуванні з однолітками.

Згідно з визначенням, поданим у Великому тлумачному словнику української мови, термін «середовище» охоплює сукупність природних умов, у межах яких відбувається життєдіяльність організму; матеріальні об'єкти або простір, що має певні властивості; а також соціально-побутові умови існування людини, її найближче оточення [16, с. 1116].

Розвивальне середовище (або простір) слід розуміти як цілісну систему впливів і умов, що сприяють формуванню особистості дитини та створюють можливості для її гармонійного розвитку. Таке середовище охоплює низку важливих аспектів: психологічний, предметно-просторовий, дидактичний, пізнавально-мотиваційний, соціальний і мовленнєвий. Важливою умовою є налагодження ефективної взаємодії дитини з дорослими, яка забезпечує розвиток її інтелектуальних, комунікативних та емоційних здібностей.

У контексті мовленнєвого розвитку дитини дошкільного віку поняття мовленнєвого середовища розуміється як система впливів, що забезпечує стимулювання активного мовлення, формування правильного звукотворення, розвиток слухового сприймання, фонематичного слуху, інтонаційної виразності, мовного дихання тощо. Це середовище має бути збагаченим не лише якісним мовленням дорослого, а й передбачати можливості для самостійного мовленнєвого висловлювання дитини.

У такому середовищі дитина отримує не лише знання про правильну звуковимову, інтонацію, мовний ритм, але й можливість спонтанно і цілеспрямовано застосовувати набуті навички у різних видах діяльності – грі,

спілкуванні, пізнавальній активності. Насичене мовлення вихователя, доброзичлива атмосфера, наявність мовних стимулів (книг, ілюстрацій, предметів, іграшок, картин), емоційна підтримка і позитивне підкріплення – усе це створює умови для активного залучення дітей до мовленнєвої практики.

Створення комфортного мовленнєвого середовища передбачає не лише зразок правильного мовлення з боку вихователя та батьків, але й активну взаємодію дитини з однолітками, а також сукупність педагогічно доцільно організованих умов, спрямованих на стимулювання мовленнєвого розвитку.

До складових такого середовища належать:

- формування доброзичливої, дружньої, емоційно безпечної атмосфери в групі, що ґрунтується на довірі, взаємній повазі та підтримці;
- використання предметів, мистецьких творів, ілюстрацій, виробів декоративно-прикладного мистецтва, іграшок і конструкторів як засобів для розвитку мовлення (під час розповідей, висловлення власних думок тощо);
- раціональна організація мовленнєвої взаємодії, що передбачає створення ситуацій, у яких дитина може висловитися, бути почутою та зрозумілою;
- систематичне формування культури мовленнєвого спілкування, розвиток ввічливості, уміння вести діалог, висловлювати емоції словами та підтримувати розмову.

Завдяки високому рівню наслідування, притаманному дошкільному віку, діти засвоюють не лише правильне вживання мовних одиниць і граматичних конструкцій, а й можуть переймати неточності, мовні помилки або недоречні зразки мовленнєвої поведінки дорослих. У зв'язку з цим важливою складовою мовленнєвого виховання є особистий приклад педагога, зокрема його культурне, чітке та граматично правильне мовлення.

Високий рівень мовної компетентності вихователя, уважність до мовлення оточуючих, здатність помічати й коригувати мовні помилки дітей сприяють формуванню у вихованців правильних мовленнєвих навичок.

Постійна турбота про чистоту, точність і виразність власного мовлення є не лише показником професійної етики, а й необхідною умовою успішного мовленнєвого розвитку дітей. Саме мовленнєва культура педагога виступає еталоном, на який орієнтується дитина в процесі засвоєння української мови.

Отже, не можна недооцінювати той факт, що мовлення дитини розвивається не лише завдяки індивідуальним зусиллям і цілеспрямованим вправам, а й у значній мірі формується під впливом мовного середовища, у якому вона зростає. Саме середовище, збагачене прикладами грамотного, емоційно насиченого, виразного мовлення, виступає фундаментом для успішного мовленнєвого розвитку.

Створення сприятливого мовленнєвого середовища – це не лише забезпечення необхідних матеріальних і організаційних умов, а насамперед – наявність у ньому мовних моделей, орієнтованих на зразкове, культурне, граматично правильне спілкування. Діти дошкільного віку активно спостерігають за мовленням оточуючих, порівнюють, аналізують, наслідують і поступово інтерпретують граматичні структури, які чують від дорослих і ровесників.

Особливої уваги потребує мовна поведінка педагога, який повинен бути прикладом культури мовлення: чіткої артикуляції, правильної звуковимови, інтонаційної виразності та логічної побудови висловлювань. Діти, орієнтуючись на мовну модель дорослого, поступово формують власну звукову культуру мовлення через наслідування та мовленнєву взаємодію.

Наявність у середовищі культурно та мовно компетентних дорослих (вихователів, батьків, інших педагогів) відіграє роль рольових моделей, на яких дитина будує власні мовні висловлювання. Саме завдяки таким позитивним прикладам формується не лише правильність мовлення, а й мовленнєва культура в цілому.

Звукова культура мовлення не може формуватися ізольовано – вона виникає та розвивається в умовах живої мовленнєвої взаємодії, де дитина має

можливість спостерігати, наслідувати, практикувати та вдосконалювати свої мовленнєві навички на основі якісних мовних зразків.

Таким чином, сприятливе мовне середовище є умовою, яка забезпечує не лише цілеспрямоване навчання, а й природне занурення дитини в мовлення, де вона розвиває артикуляційні навички, фонематичний слух, мовне дихання та інтонаційну виразність, тобто всі компоненти звукової культури мовлення.

Педагогічна умова 3. Заняття з виховання звукової культури мовлення із дітьми середнього дошкільного віку.

Заняття є однією з основних організаційних форм освітнього процесу, що забезпечує цілеспрямоване навчання дітей української мови та розвиток їхнього мовлення. У сучасній дошкільній педагогіці заняття розглядається як гнучка, динамічна форма організації навчання, під час якої педагог цілеспрямовано впливає на мовленнєвий і пізнавальний розвиток дітей [52, с. 42].

Заняття передбачає діяльність, що організовується у визначений режимом час і може проводитися як з усією групою, так і з підгрупами або індивідуально. Основним завданням вихователя є створення умов для активного пізнання, засвоєння мовленнєвого досвіду та формування комунікативних умінь відповідно до вікових, психологічних і мовленнєвих особливостей кожної дитини

Особлива увага приділяється врахуванню індивідуальних освітніх потреб: темпу засвоєння матеріалу, рівня розвитку мовлення, фонематичного слуху, артикуляційних можливостей, інтересів вихованців. Зміст заняття спрямовується на активізацію мовлення дітей, розвиток лексичного запасу, граматичної правильності, звукової культури мовлення, а також комунікативної компетентності.

Під час комплексного заняття поєднуються три самостійні напрями мовленнєвого розвитку дітей, наприклад: розвиток зв'язного мовлення, виховання звукової культури мовлення та формування граматично

правильного мовлення. Такі заняття є важливою формою мовленнєвої роботи в дошкільному закладі й дозволяють забезпечити цілісне, системне формування мовленнєвих умінь і навичок.

Комплексні заняття організовуються один раз на тиждень протягом перших трьох тижнів кожного місяця, що дає змогу планомірно охоплювати всі мовленнєві компоненти в межах навчального циклу [47]. Приклад розгорнутого конспекту комплексного заняття наведено в додатку Ж.

Тематичне заняття проводиться раз на місяць, зазвичай протягом останнього тижня, і зосереджується на поглибленому опрацюванні одного з мовленнєвих розділів, таких як розвиток зв'язного мовлення, формування граматичної правильності мовлення, розвиток словника або виховання звукової культури мовлення. Таке заняття має цілеспрямований характер, дозволяє зосередити увагу дітей на конкретному аспекті мовної діяльності та забезпечує можливість поглибленого засвоєння відповідних мовленнєвих навичок. Зразок конспекту тематичного заняття для дітей середнього дошкільного віку подано в додатку З.

У практиці закладу дошкільної освіти широко застосовуються інтегровані заняття, які відрізняються компактною структурою, логічною побудовою змісту та міжпредметною спрямованістю. Інтегроване заняття передбачає поєднання різних освітніх ліній (мовленнєвої, пізнавальної, художньо-естетичної тощо) навколо спільної теми, що сприяє цілісному сприйняттю матеріалу дітьми. Головна мета таких занять – узагальнення й систематизація знань дошкільників, активізація їхнього мовлення та мислення, розвиток пізнавального інтересу через практичну діяльність.

Інтегровані заняття – це одна з форм організації освітньої діяльності в закладі дошкільної освіти, що передбачає поєднання змістових блоків із різних розділів освітньої програми навколо спільної теми. Інтегровані заняття стимулюють дошкільників до активної участі в освітньому процесі, формують здатність застосовувати набуті знання в різних життєвих ситуаціях, сприяють розвитку самостійності, логічного мислення й творчості.

Запроваджуючи інтеграцію в освітній процес ЗДО, на думку К. Крутій, необхідно враховувати такі вікові особливості дошкільників:

- «поведінка й діяльність дошкільника є ще недостатньо диференційованим цілим;
- «схоплювання» цілого раніше частин, дозволяє дитині одразу інтегрально бачити предмети;
- перш ніж знання про цілісність світу буде оформлено в системі теоретичних понять дитини, вона повинна відтворити рухливий інтегральний образ дійсності на рівні уяви;
- діти не рівні у своїх здібностях, але рівні у своїх можливостях;
- для дошкільників є характерним домінування процесів інтеграції (синтезу) над процесами диференціації (аналізу);
- в умовах інтегрованого підходу взаємопроникнення й систематизація знань дітей, становлення в них цілісної та багатовимірної картини Всесвіту, розвиток пізнавальних здібностей, гнучкого мислення, умінь і навичок відбуваються ефективніше, тому для цієї вікової категорії органічним є інтегрований підхід до змісту освіти» [34, с. 29].

Участь у заняттях дозволяє дітям середнього дошкільного віку опановувати складний програмовий матеріал і водночас формувати необхідні мовленнєві вміння, які згодом закріплюються та вдосконалюються в інших видах діяльності – під час гри, спілкування, творчих завдань тощо.

Підтримання пізнавального інтересу та активності дітей під час занять значною мірою залежить не лише від змістової доступності й привабливості матеріалу, але й від створення емоційно комфортного середовища. Діти п'ятого року життя здатні проявляти цілеспрямованість у навчанні, активно включаються в обговорення, прагнуть відповідати на запитання, іноді поспішно, що може призводити до помилок.

У цьому віці діти особливо чутливі до ставлення з боку дорослого. Вони гостро реагують на похвалу, підтримку, а також на несправедливу або публічну критику, яка може викликати образу, сором або небажання брати

участь у спільній діяльності. Саме тому надзвичайно важливо, щоб педагог був терплячим, уважним і доброзичливим. Атмосфера доброзичливості, турботи та співпраці є невід’ємною умовою ефективної організації освітнього процесу для дітей середнього дошкільного віку.

Коли педагог доручає дитині завдання, важливо супроводжувати його позитивними словами, відзначати досягнення та пояснювати, за що саме він отримує похвалу. Такий підхід сприяє формуванню дружелюбності, зміцнює мотивацію до співпраці та підвищує самооцінку дитини.

Після формулювання питання педагог повинен повторити його, щоб діти краще його зрозуміли. Це допомагає їм усвідомити, що одну й ту ж ідею можна висловити різними способами. Важливо поступово навчати дитину чітко і виразно формулювати власні думки. Спочатку це може відбуватися через м’які поправки й підказки від вихователя, а згодом – надаючи дитині можливість самостійно виправляти свої помилки.

На заняттях важливо регулярно застосовувати дидактичні ігри та вправи, які сприяють активізації пізнавальної діяльності дітей. Організація дидактичних ігор є досить складним процесом і повинна базуватися на певних методичних засадах [58, с. 124]:

- актуальність дидактичного матеріалу: завдання повинні бути чітко сформульовані, а наочний матеріал – відповідати темі, що дозволяє дітям сприймати завдання як цікаву гру, викликає зацікавленість у досягненні правильного результату та стимулює прагнення знайти найкраще рішення;

- колективний характер гри: спільне виконання завдань об’єднує дітей у згуртований колектив, який здатен ефективніше долати більш складні завдання, ніж це можливо окремо кожній дитині;

- елемент змагальності: змагання між дітьми або групами формує бажання виконати завдання швидше та якісніше за інших, що сприяє оптимізації часу та підвищенню ефективності роботи, одночасно забезпечуючи досягнення реальних результатів.

Гра посідає провідне місце серед найефективніших форм розвитку дитини, оскільки сприяє всебічному розвитку пізнавальних, емоційних і соціальних навичок. Вона не лише стимулює активність і творче мислення, а й формує вміння співпрацювати з іншими, розвиває мовлення та уяву. Сучасна педагогіка постійно вдосконалює та розширює арсенал дидактичних засобів і матеріалів, які використовуються для організації ігор. Це дозволяє урізноманітнити ігрову діяльність, адаптувати її до різних вікових та індивідуальних особливостей дітей, а також підвищувати її пізнавальну та виховну цінність. Завдяки цьому гра стає потужним інструментом у процесі навчання і виховання, що допомагає створити комфортне й мотивуюче середовище для розвитку кожної дитини.

Заняття з виховання звукової культури мовлення у дітей середнього дошкільного віку є ключовою складовою мовленнєвого розвитку, що формує основи правильної вимови, фонематичного сприймання та інтонаційної виразності. Успішність таких занять значною мірою залежить від врахування вікових особливостей психічного розвитку дітей, індивідуального підходу та використання різноманітних дидактичних засобів, зокрема ігрових форм навчання.

Правильно організоване заняття створює умови для виховання в дітей звукової культури як необхідної бази для подальшого розвитку комунікативних навичок і успішного оволодіння українською мовою. Крім того, заняття сприяє розвитку уваги, пам'яті, артикуляційної моторики й стимулює мотивацію до мовленнєвої діяльності.

Отже, заняття з виховання звукової культури мовлення полягає у систематичному, цілеспрямованому та диференційованому підході, який забезпечує всебічний розвиток мовленнєвих умінь дітей середнього дошкільного віку.

Таким чином, виконання педагогом даних умов забезпечуватиме виховання в дітей середнього дошкільного віку правильної звукової вимови, розвиток фонематичного слуху та інтонаційної виразності мовлення. Це

сприятиме підвищенню мовленнєвої компетентності, розвитку комунікативних навичок та впевненості дитини у спілкуванні. Крім того, така організація освітнього процесу стимулюватиме пізнавальну активність, мотивацію до навчання та створюватиме сприятливе емоційне середовище для ефективного засвоєння мовленнєвих навичок. У результаті діти отримують міцний фундамент для подальшого мовленнєвого розвитку й успішної соціалізації.

2.4. Упровадження методів і прийомів у систему виховання звукової культури мовлення дітей середнього дошкільного віку (за результатами формувального етапу експерименту)

Виховання звукової культури мовлення в дітей середнього дошкільного віку є однією із ключових аспектів розвитку мовлення. Уміння правильно вимовляти всі звуки української мови, на слух визначати звуки, інтонаційна виразність мовлення закладає основу для успішного навчання в школі та ефективної комунікації в дорослому житті. У цьому контексті різноманітні методи та прийоми роботи виступають ефективним інструментом, що дозволяє поєднати навчання з грою, зробивши процес розвитку мовлення захоплюючим і продуктивним.

Вихователь, спираючись на індивідуальні та вікові особливості дітей, організовує мовленнєве середовище, в якому кожна дитина має можливість виявити себе, проявити мовну активність та вдосконалити свої вміння. Регулярне проведення занять, використання дидактичних ігор, вправ, художнього слова, вправ на розвиток фонематичного слуху та інтонаційної виразності сприяє не лише засвоєнню правильного мовлення, а й формуванню стійкого інтересу до мовленнєвої діяльності.

Результати констатувального етапу дослідження вказали на потребу розробки системи роботи, спрямованої на виховання звукової культури мовлення дітей п'ятого року життя..

Метою формувального експерименту є забезпечення виділених нами педагогічних умов та впровадження методів і прийомів у систему виховання звукової культури мовлення дітей середнього дошкільного віку.

Ми розробили систему роботи з урахуванням вікових і психологічних особливостей розвитку дітей середнього дошкільного віку, спираючись на низку ключових принципів: науковості (використання сучасних наукових та практичних напрацювань), цілеспрямованості (усвідомлення педагогом цілей і очікуваних результатів навчання), динамічності (постійне вдосконалення педагогічної діяльності), цілісності (узгоджена взаємодія всіх учасників освітнього процесу), наступності (ефективна співпраця між родиною та закладом дошкільної освіти), а також комплексний підхід до вирішення мовленнєвих завдань.

Формувальний етап експерименту було реалізовано в експериментальній групі, де запроваджувалася розроблена система, тоді як у контрольній групі освітній процес відбувався за традиційною методикою.

Робота з виховання звукової культури мовлення здійснювалася з дітьми середнього дошкільного віку експериментальної групи з використанням різноманітних методів і прийомів. Методами виховання звукової культури мовлення є артикуляційно-тренувальні вправи (артикуляційна гімнастика, скоромовки, чистомовки, розповіді на звуконаслідування тощо) та дидактичні ігри:

I. Артикуляційно-тренувальні вправи – це комплекс вправ, спрямованих на розвиток рухливості та координації органів мовлення (губ, язика, м'якого піднебіння). Вони допомагають покращити вимову звуків, дикцію та загальну артикуляційну моторику.

1.1. Артикуляційна гімнастика – це комплекс вправ для органів мовленнєвого апарату: губ, язика, нижньої щелепи. Вона сприяє формуванню у дитини правильної вимови звуків, виправленню порушень звуковимови, виробленню чіткої дикції (див. додаток К). Артикуляційні вправи поділяються на два основні види: статичні, які спрямовані на формування

правильного артикуляційного укладу, тобто фіксації органів мовлення у певному положенні; динамічні, які необхідні для відпрацювання точності й плавності перемикавання артикуляційних позицій у процесі мовлення. Обидва види вправ є важливими для розвитку чіткої та правильної звуковимови в дітей.

У роботі з дітьми на заняттях і повсякденному житті ми використовували наступні артикуляційні гімнастики (рис. 2.1):

1. «Трубочка». Язичок згорнути (схожий на порожню трубку), губи округлити навколо язика, вони допомагають утримувати важку позу.
2. «Жало». Рот відкрити, гострий язик висунути з рота (по можливості далі).
3. «Брамка». Губи розтягнути в усмішці, зуби залишаються щільно стиснутими.
4. «Хоботок». Зуби щільно стиснути, губи витягнути вперед, немов хоботок слоненяти.
5. «Млинець». Широкий, розпластаний язик спокійно покласти на нижню губу, рот напіввідкритий.
6. «Котик сердиться». Кінчиком язика впертися в нижні різці, широка спинка язика круто вигнута, рот відкритий, губи розтягнуті в сторони.
7. «Чашечка». Рот широко відкрити, язик в формі зігнутої чашечки підняти до верхньої губи (нижня губа йому в цій справі не допомагає!).
8. «Грибочок». Рот відкрити, широкий язик міцно присмоктується до піднебіння верхньою поверхнею, під'язикова вуздечка розтягнута – як гриб на довгій ніжці.
9. «Віконце». Рот широко відкрити і в подальшому утримувати це положення.
10. «Млинець» – «Трубочка». Цей зв'язок двох статичних вправ. Каскад виконується під рахунок «раз-два». Спочатку повільно, з чіткою фіксацією кожної пози. Від заняття до заняття швидкість, з якою дитина виконує вправи, збільшується.

11. «Рибка». Зуби міцно стиснути, губи витягнути вперед (див. Вправу «Хоботок»). Губи то розкриваються, то змикаються (як це робить ротиком рибка в акваріумі).

12. «Гойдалки». Вузкий язик попеременно тягнеться то до носа, то до підборіддя. Нижня щелепа при цьому опущена, її положення фіксовано, рот широко відкритий.

13. «Литаври». Губи злегка загорнути за зуби всередину рота. Поплескати ними однією до іншої, видаючи при цьому характерний поплескуючий звук. Повторити не менше 10 разів.

14. «Індик». Широкий язик викидаємо з рота і б'ємо по верхній губі, видаючи при цьому характерні звуки розсердженого індики: «бл-бл-бл». Нижня щелепа опущена та не рухається.

15. «Образа». Покусати нижніми передніми зубами верхню губу не менше 10-15 разів. Нижня щелепа максимально висунута вперед.

16. «Хованки». Заховати верхню (нижню) губку, прикусивши її нижніми (верхніми) передніми зубами. Видно тільки нижню (верхню) губу, вона тягнеться вгору (вниз), до носа (підборіддя). Утримувати такий стан не менше 5 секунд.

Рис. 2.1. Артикуляційна гімнастика

Ми дотримувалися основних правил проведення артикуляційної гімнастики:

– тривалість проведення залежить від віку дитини, але не повинна перевищувати 10 хвилин;

- під час гімнастики обов'язково потрібно використовувати дзеркало, щоб дитина бачила свої органи артикуляції;
- гімнастика повинна проходити в ігровій формі;
- комплекс повинен включати не менше 4-5 вправ, щоб не перевтомлювати дитину великою кількістю завдань;
- завжди стежити за правильністю та плавністю виконання вправ, адже якість важливіша за кількість.

1.2. Чистомовки – вправи на повтор кількох звуків та складання з ними слів, словосполучень, фраз. Вони сприяють формуванню правильної звуковимови, розвитку мовного слуху, удосконаленню дикції, розвитку темпу, ритму, інтонації мовлення (*див. додаток Л*). У роботі з дітьми на заняттях і повсякденному житті ми використовували наступні чистомовки:

1. Ас-ас-ас – прийшла зима до нас.

Са-са-са – яка кругом краса!

2. Ас-ас-ас – падає сніжок до нас.

Си-си-си – заморозили носи.

3. Че-че-че – бабуся калачі пече.

Ча-ча-ча – дай, бабусю, калача.

Чі-чі-чі – їж, будь ласка, калачі.

4. Ра-ра-ра – у дворі весела гра.

Ру-ру-ру – ми продовжуємо гру.

Ло-ло-ло – всім нам дуже весело.

1.3. Скоромовки – фраза з добором звуків, які важко вимовляються. Цю фразу потрібно вимовляти швидко та чітко (*див. додаток М*). Багаторазове чітке й ритмічне проговорювання розвиває правильну дикцію, чітку артикуляцію, слухове сприймання, інтонаційну виразність мовлення, швидкість і плавність мовлення. Систематичне використання скоромовок допомагає подолати порушення звуковимови, закріпити правильну артикуляцію складних звуків, активізувати мовлення та зробити освітній

процес цікавим і динамічним. У роботі з дітьми на заняттях і повсякденному житті ми використовували наступні скоромовки:

2. Летів горобчик,
Сів на стовпчик,
Прибіг хлопчик – утік горобчик.
3. Бабин біб розцвів у дощ.
Буде бабі біб у борщ.
4. Пиляв Пилип поліна з лип.
Притупив пилку Пилип.
5. Тигренок з тигром-татом
Тренувалися стрибати.
6. Ой, був собі коточок,
укравав собі клубочок
та й сховався в куточок.
7. Миші в шафі шаруділи
Шість шарфів шерстяних з'їли.

1.4. *Частотки* – римований текст із частотно вживаними словами з певним звуком (легко пошепки / сильно пошепки / напівголосно / голосно). Частотки допомагають дітям зосередитися на правильній вимові окремого звука, тренувати ритм, інтонацію та темп мовлення, легко запам'ятовувати звукові поєднання через гру. Їх доцільно використовувати на етапі автоматизації звуків: коли дитина вже може правильно вимовити звук у складі, слові, і завдання – закріпити правильну вимову в спонтанному мовленні.

У роботі з дітьми на заняттях і повсякденному житті ми використовували наступні частотки:

1. Зайчик зілля з'їв у Зіни,
Захотів заїсти сіном.
Зіна зойкнула у сінях:
Де ж узяти зайцю сіна?

2. Клава котика катала

На калиновім візку.

Колотилось, калатало

Криве колесо в піску.

Лиска лащить лисеня,

А лосиха лосеня.

1.5. Розповіді на звуконаслідування – спільна розповідь дітей і вихователя, якому належить провідна роль у передачі змісту, а імітаційні звуки, звукосполучення, слова промовляють діти всієї групи або одна дитина.

Тук-тук-тук! Тук-тук-тук!

Чути в лісі перестук.

На березі, угорі він довбається в корі.

Тук-тук-тук! Тук-тук-тук!

Кличу, він не йде до рук.

Тук-тук-тук! Тук-тук-тук!

Весела сім'я

Жили собі дідусь та бабуса. Не було в них нікого. Сумували вони. Та одного вечора почули, що хтось стукає до них тихенько: «тук-тук-тук». Відчинила бабуса двері й чує: «Ку-ку-рі-ку, ку-ку-рі-ку – пустіть мене переночувати». Бабуса й дідусь зраділи та й пустили півника в курятник. Як ось знову хтось стукає ще голосніше: «тук-тук-тук», і почулося: «Муу-му-у». Це корова просилася переночувати. Пустили і її в корівник. Потім прийшла курочка з курчатками і каже: «Кудах-тах-тах, кудах-тах-тах!-пустіть і мене». Пустили і її з курчатами. Нагодували всіх, напоїли чистою водицею. Дуже сподобалось усім жити в бабусі й дідуся, залишилися вони в них назавжди. Рано-вранці півник прокидався й співав: «Ку-ку-рі-ку, я курочок стережу». А курочка: «Кудах-тах-тах, я несусь у кушах». А корова: «Му-у-му-у! Молочка вам принесу». Ось так вони почали весело й дружно усі разом жити в дідуся та бабусі.

II. Дидактичні ігри є ефективним методом виховання звукової культури мовлення в дітей. Вони сприяють формуванню правильної звуковимови, розвитку фонематичного слуху, мовленнєвого дихання, інтонаційної виразності та чіткості артикуляції (див. додаток Н). У роботі з дітьми ми використовували різноманітні види дидактичних ігор для виховання звукової культури мовлення:

2.1. Дидактичні ігри для правильної вимови звуків. Правильна звуковимова дітей є запорукою подальшого успішного опанування мовленням. Саме у середньому дошкільному віці інтенсивно формуються навички зв'язного мовлення, удосконалюється артикуляційний апарат, з'являється чіткіше усвідомлення звукової структури слова. Тому надзвичайно важливо своєчасно виявляти й коригувати порушення звуковимови, а також створювати умови для правильного її формування.

На заняттях і повсякденному житті нами використовувались такі дидактичні ігри для правильної вимови звуків: «Вимов так, як я», «Оркестр», «Назви і відгадай», «Магазин», «Комар», «Жуки», «Літаки», «Покатаймося на кониках», «Чого не вистачає», «Подарунки від Лисички» та ін.

Дидактична гра «Подарунки від Лисички»

Мета: вчити правильно вимовляти звук [с]; розвивати звукову культуру мовлення, увагу; виховувати інтерес до гри та повагу до своїх однолітків.

Ігрове завдання: назвати подарунки та вимовляти звук [с].

Правила гри: діти повинні розглянути картинки та назвати їх, а потім вимовити звук [с].

Результат гри: діти вміють правильно вимовляти звук [с].

Ігровий матеріал: картинки із предметами на звук [с] (рис. 2.2).

Хід гри:

Діти, до нас завітала лисичка і принесла нам подарунки. Давайте їх розглянемо. Кожен з цих предметів має звук [с]. Давайте разом його

промовимо с-с-с. А тепер будемо називати ці подарунки та вимовляти звук [с]. Наприклад сир, а потім звук [с].

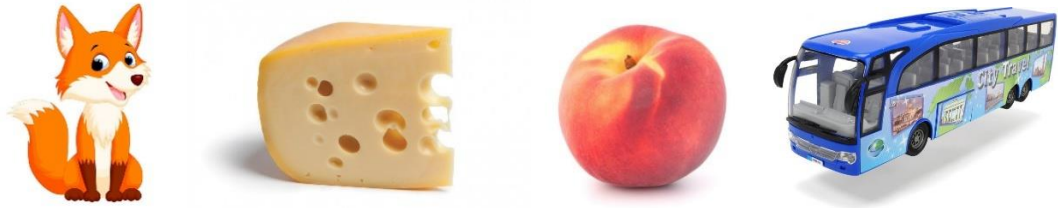

Рис. 2.2. Ігровий матеріал до гри «Подарунки для Лисички»

2.2. *Дидактичні ігри для розвитку фонематичного слуху.* Формування слухового сприймання є однією з основних умов розвитку правильної звуковимови. Щоб діти могли оволодіти чіткою артикуляцією звуків, регулювати силу голосу, темп мовлення та користуватися інтонаційною виразністю, передусім необхідно навчити їх уважно слухати й розрізняти мовлення дорослих та однолітків. Саме розвиток слухового сприймання створює базу для подальшого вдосконалення мовленнєвих навичок.

Для розвитку слухової уваги у дошкільників використовуються звуки, доступні їхньому сприйманню: сигнали транспорту, голоси тварин і птахів, звучання різних предметів, музичні тони. Відповідні вправи доцільно проводити не лише під час занять, а й у повсякденних ситуаціях – під час ранкового прийому, прогулянок, ігор.

На заняттях і повсякденному житті нами використовувались такі дидактичні ігри для розвитку фонематичного слуху: «Тиша», «Зіпсований телефон», «Тиха й голосна музика», «Що як звучить», «Відгадай звук», «Упізнай, хто це», «Тук-тук», «Зозуля», «Хто краще чує?», «Плесни в долоні» та ін.

Дидактична гра «Плесни в долоні»

Мета гри: вчити дітей визначати на слух місце сонорних звуків [р] і [л] у словах (на початку, в середині, в кінці); закріпити вміння правильно вимовляти ці звуки в словах; розвивати фонематичний слух; виховувати

доброзичливе ставлення до товаришів, бажання допомагати один одному, діяти за правилами.

Ігрове завдання: уважно слухати слово, яке говорить вихователь, і плеснути в долоньки: один раз – якщо звук [р] або [л] стоїть на початку слова; два рази – якщо в середині; три рази – якщо в кінці.

Правила гри:

- Уважно слухай слово.
- Плескати в долоні відповідну кількість разів залежно від місця звуку [р] або [л] у слові.
- Якщо звуку [р] або [л] у слові немає, не плескати.
- Працювати самостійно.
- Поважати відповідь товариша.

Результат гри: діти правильно визначають на слух місце звуків [р] і [л] у словах.

Ігровий матеріал: предметні картинки до слів (листя, лимон, крило, голка, лисиця, глечик, рак, коза, корова, поросеня, огірок, комар, равлик) (рис. 2.3).

Хід гри:

– Діти, сьогодні я принесла для вас цікаву гру! Хто з вас хоче допомогти мені знайти чарівні звуки в словах? Ці звуки заховалися у словах, і тільки ви зможете мені допомогти їх знайти! Ви готові?

– Наша гра називається «Плесни в долоньки». Ми будемо слухати слова й визначати, чи є в них звуки [р] або [л]. І найголовніше – ми з'ясуємо, де саме ці звуки знаходяться: на початку, в середині чи кінці слова.

– Якщо ви почуєте звук [р] або [л] на початку слова, то плесніть один раз.

– Якщо звук буде в середині слова – двічі.

– Якщо в кінці слова – три рази.

– Якщо звуку немає зовсім – не плескаємо!

- Усі готові? Спочатку спробуємо разом на прикладах!
- Рак. Який перший звук? ([p])
- Де він стоїть? (На початку)
- Скільки разів плескаємо? (Один раз).
- Тепер починається справжня гра! Я буду промовляти слова, а ви – слухайте слово уважно й плескайте, як ми домовлялися. Домовились?

Рис. 2.3. Ігровий матеріал до гри «Плесни в долоні»

2.3. *Дидактичні ігри для розвитку мовного дихання.* Мовленнєве дихання – це спеціальний вид дихання, який забезпечує плавне, рівномірне, достатньо тривале видихання повітря під час мовлення. У дітей середнього дошкільного віку воно ще формується, тому потребує цілеспрямованого розвитку через спеціальні вправи та ігри.

Основні завдання педагога:

- формувати в дітей навички повного вдиху носом та повільного видиху ротом;
- навчати починати мовлення на видиху;
- вправляти в декламуванні віршів, фраз на одному видиху;
- вводити ігри та вправи для розвитку діафрагмального дихання.

На заняттях і повсякденному житті нами використовувались такі дидактичні ігри на розвиток мовного дихання: «Сніжинка», «Листочки», «Вітерець», «У лісі», «Вітряк», «Дмухай сильніше», «У кого далі полетять пелюстки?» та ін.

Дидактична вправа «Допомога Пінгвіну»

Дитина має сильно подути крізь трубочку, щоб паперове наповнення почало рухатися. Перед початком виконання вправи слід пояснити: що чим глибший вдих, то сильнішим буде видих. Щоразу дитині необхідно видавати нову трубочку. Паперове наповнення всередині можна змінювати, наприклад відповідно до пори року.

2.4. Дидактичні ігри для вироблення інтонаційної виразності мовлення.

Інтонаційна виразність – одна з важливих характеристик зв'язного мовлення, що надає йому емоційного забарвлення, чіткості та змістової глибини. У дітей середнього дошкільного віку ця якість ще формується, тому потребує системної та цілеспрямованої педагогічної підтримки.

Основні завдання педагога:

- навчити дітей розрізняти різні інтонації (запитання, ствердження, захоплення, здивування, прохання тощо);
- формувати вміння змінювати інтонацію залежно від емоційного змісту;
- стимулювати інтонаційне моделювання в грі, віршах, оповіданнях.

На заняттях і повсякденному житті нами використовувались такі дидактичні ігри для вироблення інтонаційної виразності мовлення: «Мавпочки», «Хто що почув?», «Тихо – голосно», «Вимов так, як я» та ін.

Дидактична гра «Що переживає персонаж»

Мета: виявлення уявлень дітей про інтонаційні засоби виразності; розвиток інтонаційної виразності мовлення; виховання поваги один до одного.

Ігровий матеріал: зображення головного героя – Гнома в різних емоційних станах, що відповідає інтонаційному зображенню тексту.

Хід гри:

- Діти, у Вас на столах є картинки-ілюстрації, розгляньте їх. Скажіть, будь ласка, хто на них зображений?
- Так, це гном. А чи помітили Ви, що він на кожній ілюстрації зображений з різними емоціями? Так, на одній ілюстрації Гномик веселий, на

іншій – сумний. А щоб дізнатися, чому в нього виникають різні емоцій, пропоную уважно послухати казку «День народження Гнома». У казкового Гнома був день народження. Із самісінького ранку він готувався до свята: прибрав у хатинці, спік пиріг, приготував чай і став чекати гостей – своїх друзів гномів.

– Настала призначена година. Прошло п'ять хвилин, потім десять, але ніхто не стукав у його двері. Казковий Гном засумував, дивлячись на годинник він сказав: «Напевно, друзі забули про мене, і ніхто не прийде мене привітати».

– Як Ви гадаєте, які емоції виникали у Гнома, коли він казав ці слова?

– Так, це сум. Покажіть картку-ілюстрацію, на якій на Вашу думку, зображений сумний Гном. Молодці. Хто спробує повторити цю фразу сумно?

– Але в цей момент пролунав стук у двері. Гном кинувся відчиняти. На порозі стояли його друзі й хором кричали: «Вітаємо з днем народження, дорогий Гноме!». Дуже зрадів казковий Гном.

– Як Ви гадаєте, які емоції виникали тепер у Гнома?

– Так, радість. Покажіть картку-ілюстрацію, на якій на Вашу думку, зображений радісний Гном.

Коли вщух гомін поздоровлень, гном Майстерко сказав:

– Вибач, друже, що примусили тебе чекати та хвилюватися. Ми закінчували роботу над справжньою повітряною кулею, яку даруємо тобі. Ходімо, вона у дворі.

– Не може бути! – здивувався іменинник і першим кинувся у двір помилуватися подарунком. Гості вибігли за ним.

– О.. Справжня повітряна куля! – Гном завмер на місці від подиву.

– Як Ви гадаєте, які емоції тепер виникли у Гнома?

– Так, здивування. Покажіть картку-ілюстрацію, на якій на Вашу думку, зображений здивований Гном. Хто хоче повтори фразу «О.. Справжня повітряна куля» здивовано?

– Як хочеться полетіти! – закричав гном Непосидько і став швидко підійматися по мотузяній драбині у кошик кулі.

– Тримайте його, він не вміє управляти кулею й може розбитися! – гноми злякалися за свого непосидючого друга. (*Страх*)

Непосидько швидко збагнув, що йому не під силу самому впоратися з кулею, і спустився вниз.

Сердиті гноми стали вичитувати йому:

– Як ти міг так вчинити! Не запитавши дозволу в Старшого Гнома, не запросивши своїх друзів, ти хотів відправитися у політ! (*Гнів*)

– Пробачте мені, друзі! Мені просто Дуже кортіло покататися на повітряній кулі... – виправдовувався Непосидько.

– Політ – справа не проста, – промовив Старший Гном, до нього треба як слід підготувати-ся, а потім уже вирушати в подорож.

– Усі вирішили з наступного дня розпочати підготовку до польоту і разом з іменинником повернулися до святкового столу.

У роботі з дітьми середнього дошкільного віку з метою виховання звукової культури мовлення ми використовуємо прийоми, які поділити на три групи: словесні, наочні, ігрові.

III. Словесні прийоми займають суттєве місце у формуванні звукової культури мовлення дітей. Словесні прийоми: мовленнєвий зразок, повторне проговорювання, запитання, пояснення, вказівка, оцінка дитячого мовлення, словесні вправи [69].

1. Мовленнєвий зразок – це чітко сформульована, попередньо підготовлена мовленнєва діяльність педагога, яка слугує еталоном для наслідування та орієнтації мовлення дітей. Він подається до початку мовленнєвої активності вихованців і має бути змістовно й мовно доступним, зрозумілим для сприймання. Зразок промовляється виразно, у помірному темпі, достатньо голосно й чітко. Застосування цього прийому також доцільне після висловлювань дітей – з метою порівняння, аналізу та корекції мовлення. Подання зразка супроводжується відповідними поясненнями та

інструкціями, що сприяють кращому усвідомленню й засвоєнню правильної мовленнєвої моделі.

Наприклад:

Мовленнєвий зразок:

Педагог чітко й виразно вимовляє: шапка, шишка, шашлик. Ша-ша-ша – шапка в Мишка (повільно, з інтонаційним виділенням звуку [ш]).

– Послухайте, як я кажу. Звук [ш] – це сильний, шиплячий звук, ми вимовляємо його, витягнувши губки вперед. А тепер спробуємо разом!

2. *Повторне промовляння* – багаторазове повторення звуку, звукосполучення з метою його запам'ятовування. У практиці розрізняють різні варіанти повторення:

Наприклад:

- 1) повторне промовляння за педагогом;
- 2) повторне промовляння за іншими дітьми;
- 3) спільне повторення педагога і дитини;
- 4) хорове повторення дітьми.

3. *Пояснення* – розкриття сутності явищ чи способів діяльності. Широко використовується для розкриття значень слів, для пояснення правил і дій у дидактичних іграх, у процесі спостережень і обстежень предметів.

4. *Вказівки* – роз'яснення дітям способу освоєння тої чи іншої вправи для досягнення певного результату.

5. *Оцінка дитячої звуковимови* – вмотивоване судження педагога про висловлювання дитини, яке відображає рівень якості виконання мовленнєвих завдань. Оцінка повинна мати не лише констатуючий характер, але й навчаючий. Враховуючи індивідуально-психологічні особливості дітей, необхідно домагатися, щоб об'єктивна та доброзичлива оцінка підвищувала мовленнєву активність дітей, стимулювала до мовленнєвої діяльності, організовувала поведінку.

6. *Запитання* – бесіда вихователя з дітьми, тобто словесне звертання, що вимагає відповіді та передбачає використання наявних знань.

Використовують репродуктивні запитання, які вимагають простого відтворення, констатації фактів (*що? який? що робить? куди? де? як?*), і пошукові, тобто такі, що вимагають умовиводів (*навіщо? чому? чим схожі? для чого?*). Пошукові питання є навідними та підказуючими, мають бути чіткими, цілеспрямованими, виражати основну думку. Необхідно правильно визначати місце логічного наголосу, що має основне смислове навантаження. Структура питання має бути зразком питальної інтонації, полегшувати дитині відповідь.

IV. Наочні прийоми відіграють важливу роль у формуванні звукової культури мовлення дітей. Досягнення правильної звуковимови можливе лише за умов належного розвитку сили, гнучкості, рухливості органів мовленнєвого апарату, а також їх здатності до злагодженої, координованої роботи, що забезпечує об'єднання простих рухів у складні артикуляційні дії. Саме тому особливої уваги потребує розвиток мовленнєвої (артикуляційної) моторики, що передбачає цілеспрямоване тренування рухливості таких органів, як язик, губи, щоки, нижня щелепа та м'яке піднебіння [47].

Наочні прийоми: показ картинки, предмета, руху, або дії, показ положення органів артикуляції під час навчання звукової культури мовлення. Наочні прийоми супроводжуються поясненням, вказівкою, запитаннями.

V. Ігрові прийоми можуть бути словесними та наочними. Ігрові прийоми мають відповідати віковим і психологічним особливостям дітей. На всіх етапах навчання доцільно використовувати вправи у формі гри: з ілюстраціями, іграшками, звуконаслідуванням, рухами, співом, заучуванням віршів, потішок, створенням та проговорюванням чистомовок. Перекази та складання розповідей, з урахуванням віку дітей і цілей навчання, бажано вводити вже на етапі автоматизації правильної звуковимови. До ефективних прийомів відносять: моделювання ігрових ситуацій, виконання дій із ігровим змістом, відтворення звуків навколишнього середовища, застосування інтонації-загадки, елементів гумору, дидактичних ігор, ігор-драматизацій.

Усе це сприяє активізації мовленнєвої діяльності дітей, зацікавленості та успішному засвоєнню мовного матеріалу.

Під час занять, на прогулянках ми використовували наступні ігрові завдання:

- «Хто більше добре назв предметів на звук [с]»;
- «Римуємо слова»;
- «Підкажи слово»;
- «Живі слова»;
- «Тихо – голосно»;
- «Упізнай, хто це» та ін.

Для формування правильної звуковимови дошкільників корисними є дидактичні розповіді з навчальними завданнями: повторити слово з важким звуком, змінити висоту голосу тощо. Щоб сформувати виразне мовлення дітей ми переказували тексти, заучували напам'ять художні твори, у тому числі чистомовки та скоромовки. *Наприклад:*

Сосна

Одного сонячного ранку Сашко та Оріся пішли гуляти у ліс біля села. Діти збирали суниці. І ось вони підійшли до сосни. Сашко та Оріся побачили на гілочці білку. Хлопчик і дівчинка вирішили пригостити її суничками. Вони залишили гостинець біля дерева і спостерігали за білочкою. Вона деякий час сумнівалася, але все ж стрибнула на землю та поласувала ягодами. Махнула хвостиком, ніби сказала дітям «Спасибі»!

Показ і пояснення часто включається в ігровий сюжет («Казка Веселого Язичка»). Активним прийомом є індивідуальні повторення правильної звуковимови дітьми. Особливо корисне стиснене промовляння звуків (звукосполучень) невеликими мікрогрупами, коли діти чують відповіді товаришів.

Наприклад: Жив собі Веселий Язичок у своєму чарівному будиночку (широко відкрити рот, показати язик, порухати ним у роті). Ти, мабуть, здогадався, що цей будиночок – рот. Двері у будиночку то відкриваються, то

закриваються. Ось так (по черзі відкривати і закривати ротик, ритмічно, в помірному темпі). Кожного дня Язичок виходить з будиночка на прогулянку (висунути язика). І от одного разу Язичок вийшов погрітись на сонечку, приліг він на танку (покласти широкий язик «лопаткою» на нижній губі). Раптом подув сильний вітер, Язичок здригнувся (зробити вузький язик «голочкою»), сховався в будиночок і зачинив за собою двері (забрати язик та закрити рот). Дуже любляв Язичок грати у футбол (по черзі впиратись кінчиком язика то в ліву, то в праву щоки), на барабані (стукати кінчиком язика в зуби д-д-д), гойдатись на гойдалці (відкрити рот, кінчиком язика по черзі тягнутись до носа, потім до підборіддя), їздити на конику («клацати» язиком, присмоктуючи та різко відриваючи його від піднебіння). А коли награється, Язичок йшов до свого будиночка відпочивати (знову забрати язик та закрити рот). Який слухняний у тебе Язичок!

У роботі з дітьми ми використовували образні фізкультурні паузи, які завдяки поєднанню рухів дитини й вимови звуків чи звукосполучень є водночас і відпочинком, і закріпленням навчального матеріалу. Наприклад:

<i>Равлик-павлик у траві</i>	<i>(діти присідають)</i>
<i>Заховав смачні гриби.</i>	<i>(ніби ховають щось у траві)</i>
<i>– Ти грибочки не ховай –</i>	<i>(встають, махають пальчиком)</i>
<i>Усіх діток пригощай.</i>	<i>(витягують руки вперед)</i>
<i>Равлик-павлик каже: «Ні!»</i>	<i>(хитають головою)</i>
<i>Я збирав їх для рідні!</i>	<i>(витягують праву руку вперед)</i>
<i>Але вам допоможу.</i>	<i>(ходьба на місці)</i>
<i>Не лінуйтеся, розкажу,</i>	<i>(прикладують руку до вуха)</i>
<i>Де ростуть і як збирають</i>	<i>(повертаються, ніби заглядають)</i>
<i>Нумо, в ліс всі працювати».</i>	<i>(сідають за парти)</i>

Отже, система роботи з дітьми середнього дошкільного віку експериментальної групи передбачала послідовне впровадження визначених педагогічних умов, використання різноманітних методів і прийомів у всіх видах мовленнєвої діяльності: слуханні, говорінні, мовленнєвому

спілкуванні, інсценуванні, дидактичних іграх. Застосування таких методик було спрямоване на гармонійний розвиток усіх компонентів звукової культури мовлення – чіткої артикуляції, мовного дихання, правильної інтонації, темпу, тембру голосу, виразності мовлення тощо. У процесі організованої та самостійної діяльності діти отримували широкі можливості для активного мовленнєвого самовираження, осмисленого засвоєння знань, розвитку емоційної чуйності, уміння слухати й розуміти партнера.

Такі методи не лише сприяють збагаченню мовного досвіду дошкільників, а й формують навички практичного застосування отриманих знань у повсякденному мовленнєвому спілкуванні. Водночас вони стимулюють розвиток творчого мислення, ініціативності, комунікативної компетентності та впевненості у власних висловлюваннях. Реалізація системного підходу в освітньому процесі дозволила забезпечити умови для повноцінного мовленнєвого розвитку кожної дитини, з урахуванням її індивідуальних особливостей і рівня сформованості звукової культури мовлення.

2.3. Динаміка сформованості звукової культури мовлення дітей середнього дошкільного віку (за результатами контрольного етапу експерименту)

На контрольному етапі експериментального дослідження було проведено повторне обстеження з метою визначення ефективності виділених педагогічних умов виховання звукової культури мовлення дітей п'ятого року життя, розробленого та запровадженого комплексу різноманітних методів і прийомів.

Третій етап експерименту передбачав визначення динаміки розвитку мовлення старших дошкільників ЕГ та КГ у порівнянні з результатами констатувального етапу експерименту. Для визначення рівнів сформованості звукової культури мовлення дітей середнього дошкільного віку ми

скористались тими ж критеріями та показниками, які були окреслені нами на констатувальному етапі експерименту. Це сприяло отриманню об'єктивних даних в умовах розробленої та апробованої під час роботи системи виховання звукової культури мовлення дітей.

Проаналізуємо результати діагностики дітей експериментальної та контрольної груп на контрольному етапі експериментальної роботи. Результати за кожною діагностичною методикою та узагальнені дані представлені в таблицях і рисунках.

Для визначення критерію «Правильна вимова звуків» та відповідних показників ми провели обстеження звуковимови дітей середнього дошкільного віку. Для цього використовували набір спеціальних предметних картинок. Результати представлено в табл. 2.1 та рис. 2.4.

Таблиця 2.1

Динаміка рівнів сформованості звукової культури мовлення дітей середнього дошкільного віку за критерієм «Правильна вимова звуків»

Рівні	ЕГ		КГ	
	Констатувальний етап (%) / кількість діт.	Контрольний етап (%) / кількість діт.	Констатувальний етап (%) / кількість діт.	Контрольний етап (%) / кількість діт.
Високий	13,7% 3 д.	40,9% 9 д.	15% 3 д.	25 % 5 д.
Середній	50% 11 д.	45,4 % 10 д.	50% 10 д.	50% 10 д.
Низький	36,3% 8 д.	13,7% 3 д.	35% 7 д.	25% 5 д.

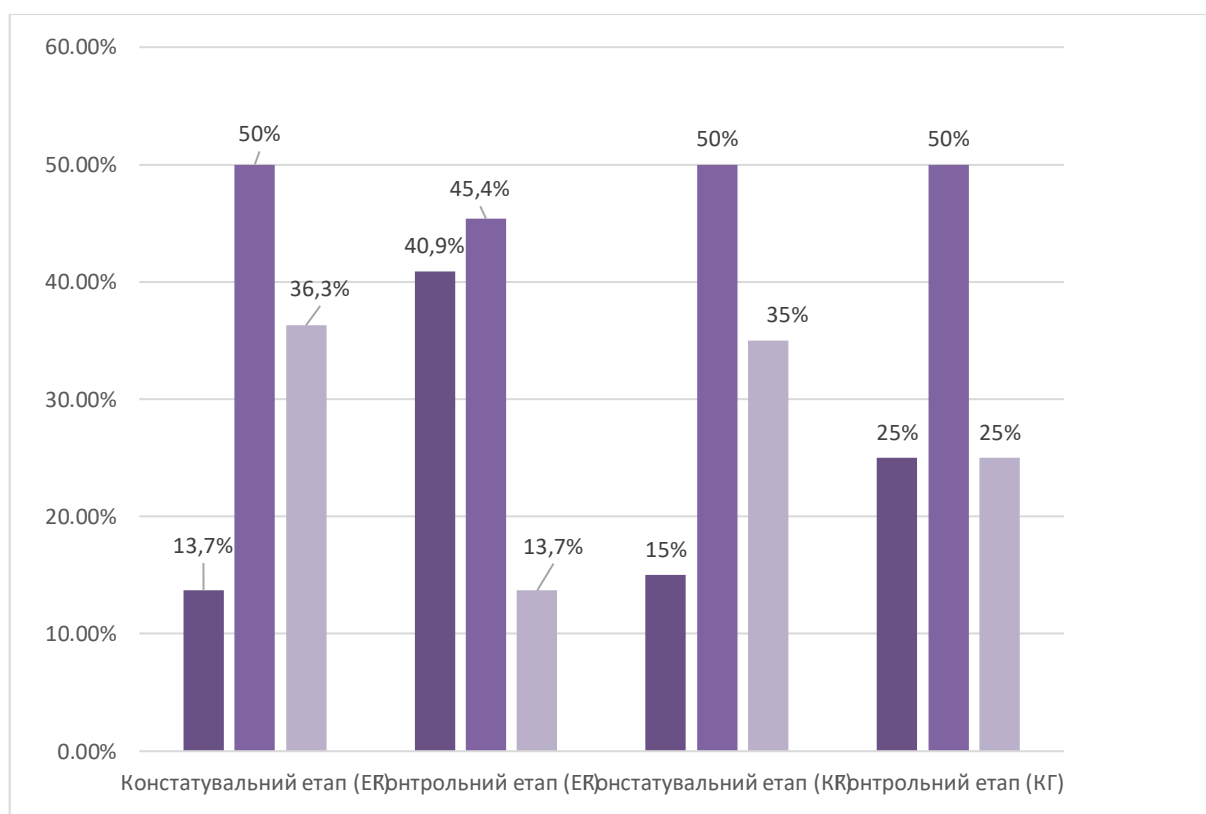

Рис. 2.4. Динаміка рівнів сформованості звукової культури мовлення дітей середнього дошкільного віку за критерієм «Правильна вимова звуків»

Для визначення рівня сформованості звукової культури мовлення за критерієм «Фонематичний слух» дітям пропонувалися різні завдання (повтори різні позиційні склади; повтори за дорослим слова; якщо почуєш склад що, підійми руку; підбери картинку, почувши назву того, що зображено на ній; скажи, що означають слова; повтори за дорослим потрібні слова). Результати представлено в табл. 2.2 та рис. 2.5.

Таблиця 2.2

Динаміка рівнів сформованості звукової культури мовлення дітей середнього дошкільного віку за критерієм «Фонематичний слух»

Рівні	ЕГ		КГ	
	Констатувальний етап (%) / кількість діт.	Контрольний етап (%) / кількість діт.	Констатувальний етап (%) / кількість діт.	Контрольний етап (%) / кількість діт.
Високий	13,7% 3 д.	36,4% 8 д.	10% 2 д.	20% 4 д.
Середній	36,3%	50%	35%	50%

	8 д.	11 д.	7 д.	10 д.
Низький	50% 11 д.	13,6% 3 д.	55% 11 д.	30% 6 д.

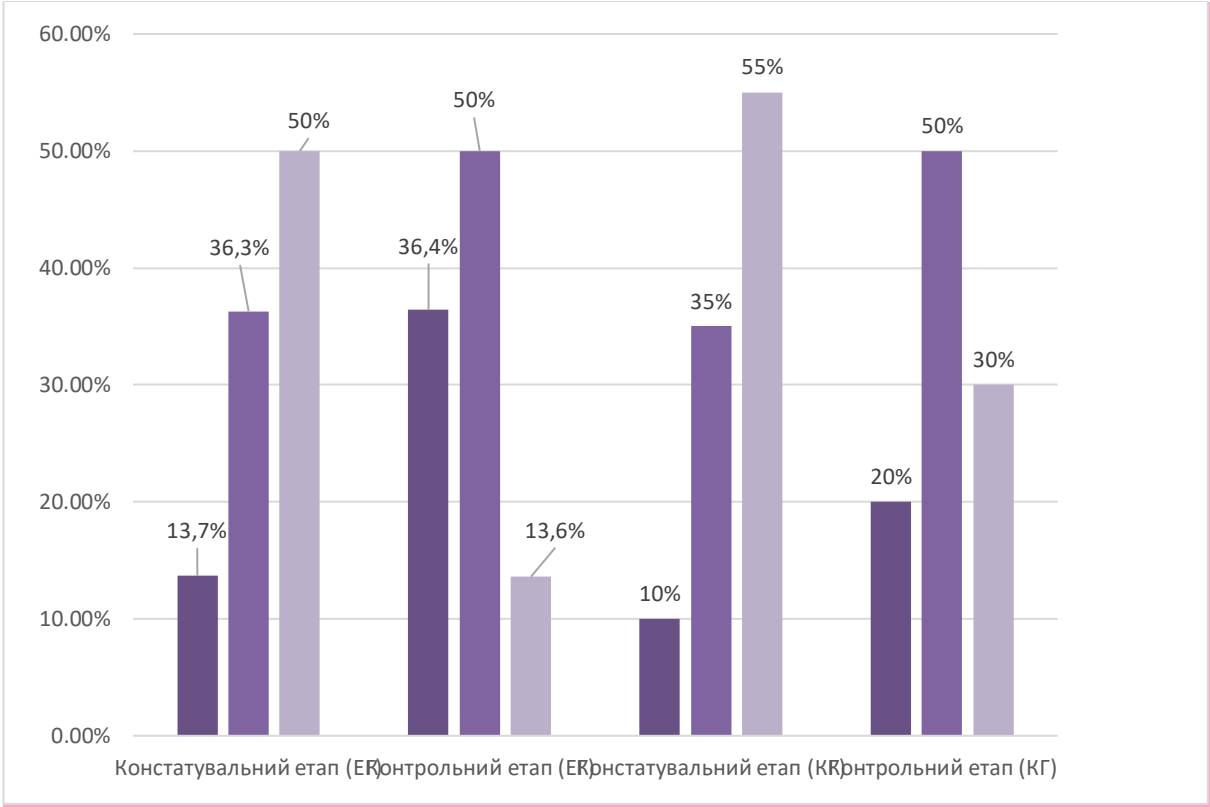

Рис. 2.5. Динаміка рівнів сформованості звукової культури мовлення дітей середнього дошкільного віку за критерієм «Фонематичний слух»

Для визначення критерію «Інтонаційні засоби виразності» та відповідних показників дітям було запропоновано низку завдань, які дали змогу виявити їхню здатність змінювати силу голосу, темп мовлення та інтонацію відповідно до ситуації спілкування (вивчити напам'ять вірш та підготуватися до його виразного читання, гра «Голос тваринки»). Результати представлено в табл. 2.3 та рис. 2.6.

Таблиця 2.3

Динаміка рівнів сформованості звукової культури мовлення дітей середнього дошкільного віку за критерієм «Інтонаційні засоби виразності»

Рівні	ЕГ	КГ
--------------	-----------	-----------

	Констатувальний етап (%)/ кількість діт.	Контрольний етап (%)/ кількість діт.	Констатувальний етап (%)/ кількість діт.	Контрольний етап (%)/ кількість діт.
Високий	9,1% 2 д.	31,8% 7 д.	5% 1 д.	15% 3 д.
Середній	36,4% 8 д.	50% 11 д.	40% 8 д.	55% 11 д.
Низький	54,5% 12 д.	18,2% 4 д.	55% 11 д.	30% 6 д.

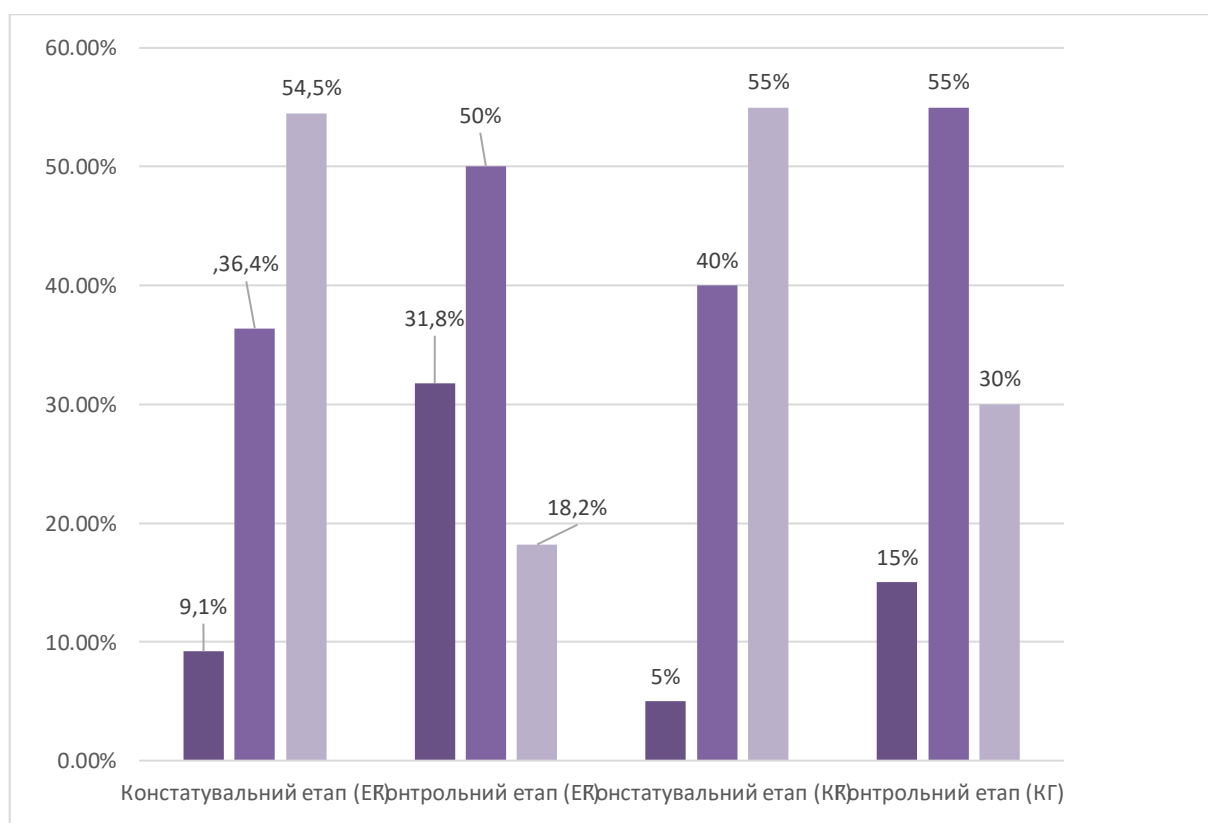

Рис. 2.6. Динаміка рівнів сформованості звукової культури мовлення дітей середнього дошкільного віку за критерієм «Інтонаційні засоби виразності»

Установлено, що проведена робота в експериментальній групі позитивно вплинула на покращення показників рівня сформованості звукової культури мовлення дітей середнього дошкільного віку. У контрольній групі суттєвих якісних змін не зафіксовано.

Нижче подаємо порівняльний аналіз та динаміку рівнів сформованості звукової культури мовлення дітей середнього дошкільного віку на

констатувальному та на контрольному етапах експерименту за всіма критеріями (див. табл. 2.4).

Таблиця 2.4

**Динаміка рівнів сформованості звукової культури мовлення дітей
середнього дошкільного віку ЕГ та КГ за всіма критеріями (за
результатами контрольного етапу експерименту)**

№ п/ п	Критерії	Рівні сформованості звукової культури мовлення, % / кількість					
		Високий		Середній		Низький	
		ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
1.	Правильна вимова звуків	40,9% 9 д.	25% 5 д.	45,4% 10 д.	50% 10 д.	13,7% 3 д.	25% 5 д.
2.	Фонематичний слух	36,4% 8 д.	20% 4 д.	50% 11 д.	50% 10 д.	13,6% 3 д.	30% 6 д.
3.	Інтонаційні засоби виразності	31,8% 7 д.	15% 3 д.	50% 11 д.	55% 11 д.	18,2% 4 д.	30% 6 д.
Середнє значення		36,1%	20%	48,6%	51,7%	15,3%	28,3%

Аналіз проведеного дослідження зафіксував зростання кількості дітей із високим 36,1% у ЕГ (до експерименту 12,3%) та середнім рівнями сформованості звукової культури мовлення дітей – 48,6% ЕГ (до експерименту 40,9%). Відбулось значне зменшення дошкільників із низьким рівнем сформованості звукової культури мовлення: 15,3% дітей у ЕГ (до експерименту 46,8%). У КГ відбулися незначні зміни.

Результати дослідно-експериментальної роботи засвідчили загальну позитивну динаміку формування звукової культури мовлення в дітей експериментальної групи, що стало можливим завдяки цілеспрямованому впровадженню ефективних методів, прийомів та педагогічних технологій. У дітей контрольної групи також відзначено незначне підвищення рівня сформованості досліджуваного феномену, що пояснюється реалізацією програмових вимог дошкільної освіти. Отримані результати емпірично підтверджують висунуту гіпотезу щодо ефективності визначених

педагогічних умов виховання звукової культури мовлення в дітей середнього дошкільного віку.

ВИСНОВКИ

У процесі дослідно-експериментального дослідження було теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено педагогічні умови, що забезпечують ефективне виховання звукової культури мовлення дітей середнього дошкільного віку.

Опанування звуковою системою української мови є невід'ємною частиною формування культури мовленнєвого спілкування, що відображає рівень загального мовленнєвого розвитку особистості. Культура мовлення передбачає вміння чітко й доречно будувати висловлювання, враховуючи його зміст, комунікативну мету та конкретну ситуацію спілкування. Вона охоплює здатність повноцінно й ефективно використовувати всі мовні ресурси – від фонетичних елементів (звуків та інтонаційних моделей) до лексичних і граматичних засобів мови.

Аналіз наукових джерел дозволив визначити, що звукова культура мовлення є важливою складовою мовленнєвого розвитку дитини. Вона охоплює правильну звуковимову, мовне дихання, дикцію, інтонаційну виразність та вміння регулювати силу голосу. Формування цих компонентів тісно пов'язане з розвитком фонематичного слуху, артикуляційної моторики та мовленнєвого апарату загалом.

Установлено, що звукова культура мовлення – це сукупність умінь і навичок, що забезпечують правильну, чітку та виразну вимову звуків, слів і фраз рідної мови; володіння мовним диханням, певний рівень розвитку фонематичного слуху та інтонаційної виразності мовлення.

Науковцями доведено, що поняття звукової культури мовлення включає в себе не лише технічні параметри вимови (артикуляцію, дикцію, тембр, темп, ритм), а й уміння слухати й розрізняти звукові одиниці мови, що забезпечується сформованим фонематичним слухом.

У середньому дошкільному віці помітно зростає зацікавлення дітей звуковою структурою слова. Вони виявляють активний розвиток

фонематичного сприймання: намагаються знаходити подібність у звучанні слів, самостійно добирають пари лексем, близьких за звуковою формою, виявляють інтерес до мовних ігор зі звуками та римами. Деякі діти вже здатні помічати недоліки звуковимови в мовленні однолітків, проте їхнє вміння до самоконтролю ще недостатньо сформоване, тому вони рідко усвідомлюють помилки у власній вимові.

На думку дослідників, у період середнього дошкільного віку діти поступово починають усвідомлювати емоційне забарвлення мовлення, виявляють зацікавлення інтонаційною грою, прагнуть наслідувати мову дорослих, відтворюючи її емоційний відтінок, ритм і мелодику. Вони вже здатні розрізняти запитальну, окличну та стверджувальну інтонацію, що свідчить про їхню готовність до розвитку інтонаційної виразності мовлення.

З метою визначення рівня готовності вихователів до впровадження завдань, пов'язаних із розвитком звукової культури мовлення дітей середнього дошкільного віку, було проведено анкетне опитування серед студентів випускних курсів заочної форми навчання факультету дошкільної і початкової освіти імені Валентини Волошиної, які працюють у закладах дошкільної освіти. Загалом участь у дослідженні взяли 28 респондентів.

Аналіз анкетування засвідчив те, що більшість вихователів усвідомлюють актуальність проблеми виховання звукової культури мовлення в дітей п'ятого року життя. На їхню думку, правильна звуковимова залежить від комплексу чинників – психологічних, спадкових, набутих, виховних та індивідуальних особливостей дитини.

Ураховуючи важливість даної проблеми, нами був проведений констатувальний експеримент на базі КЗ «ДНЗ 21 ВМР». В експерименті брали участь діти середнього дошкільного віку групи «Ромашка» (22 дошкільника, експериментальна група) та групи «Пролісок» (20 дітей, контрольна група).

Нами були визначені рівні (високий, середній, низький), критерії (правильна вимова звуків; фонематичний слух; інтонаційні засоби

виразності), показники та розроблено методику обстеження звукової культури мовлення дітей середнього дошкільного віку.

У результаті проведеного констатувального етапу експерименту нами виділені наступні рівні сформованості звукової культури мовлення дітей п'ятого року життя:

- високий рівень – в ЕГ – 12,3%, в КГ – 10%;
- середній рівень – в ЕГ – 40,9%, в КГ – 44,7%;
- низький рівень – в ЕГ – 46,8%, в КГ – 48,3%.

Результати проведеного експериментального дослідження виявили, що 47,6% дітей середнього дошкільного віку мають низький рівень сформованості звукової культури мовлення; 41,3% дітей знаходяться на середньому рівні, що свідчить про необхідність посилення та систематизації роботи з виховання звукової культури мовлення.

На основі теоретичного аналізу науково-методичної літератури нами були обґрунтовані педагогічні умови, які сприяють ефективному вихованню звукової культури мовлення дітей середнього дошкільного віку:

- 1) урахування вікових особливостей психічного розвитку дітей середнього дошкільного віку;
- 2) створення сприятливого мовного середовища;
- 3) заняття з виховання звукової культури мовлення із дітьми середнього дошкільного віку.

Метою формувального експерименту було забезпечення виділених нами педагогічних умов та впровадження методів і прийомів у систему виховання звукової культури мовлення дітей середнього дошкільного віку.

Нами розроблено систему роботи з урахуванням вікових і психологічних особливостей розвитку дітей середнього дошкільного віку, спираючись на низку ключових принципів: науковості (використання сучасних наукових та практичних напрацювань), цілеспрямованості (усвідомлення педагогом цілей і очікуваних результатів навчання), динамічності (постійне вдосконалення педагогічної діяльності), цілісності

(узгоджена взаємодія всіх учасників освітнього процесу), наступності (ефективна співпраця між родиною та закладом дошкільної освіти), а також комплексний підхід до вирішення мовленнєвих завдань.

Формувальний етап експерименту було реалізовано в експериментальній групі, де запроваджувалася розроблена система, тоді як у контрольній групі освітній процес відбувався за традиційною методикою.

Робота з виховання звукової культури мовлення здійснювалася з дітьми середнього дошкільного віку експериментальної групи з використанням різноманітних методів і прийомів. Методами виховання звукової культури мовлення є артикуляційно-тренувальні вправи (артикуляційна гімнастика, скоромовки, чистомовки, розповіді на звуконаслідування тощо) та дидактичні ігри.

Такі методи не лише збагачують мовний досвід дошкільників, а й формують уміння практично застосовувати набуті знання у повсякденному спілкуванні. Водночас вони сприяють розвитку творчого мислення, ініціативності, комунікативної компетентності та впевненості у власних висловлюваннях. Запровадження системного підходу в освітній діяльності створило сприятливі умови для всебічного мовленнєвого розвитку кожної дитини з урахуванням її індивідуальних особливостей та рівня сформованості звукової культури мовлення.

На контрольному етапі експериментального дослідження було проведено повторне обстеження з метою визначення ефективності виділених педагогічних умов виховання звукової культури мовлення дітей п'ятого року життя, розробленого та запровадженого комплексу різноманітних методів і прийомів.

Третій етап експерименту передбачав визначення динаміки розвитку мовлення старших дошкільників ЕГ та КГ у порівнянні з результатами констатувального етапу експерименту. Для визначення рівнів сформованості звукової культури мовлення дітей середнього дошкільного віку ми скористались тими ж критеріями та показниками, які були окреслені нами на

констатувальному етапі експерименту. Це сприяло отриманню об'єктивних даних в умовах розробленої та апробованої під час роботи системи виховання звукової культури мовлення дітей.

Аналіз проведеного дослідження зафіксував зростання кількості дітей із високим 36,1% у ЕГ (до експерименту 12,3%) та середнім рівнями сформованості звукової культури мовлення дітей – 48,6% ЕГ (до експерименту 40,9%). Відбулось значне зменшення дошкільників із низьким рівнем сформованості звукової культури мовлення: 15,3% дітей у ЕГ (до експерименту 46,8%). У КГ відбулися незначні зміни.

Результати дослідно-експериментальної роботи засвідчили загальну позитивну динаміку формування звукової культури мовлення в дітей експериментальної групи, що стало можливим завдяки цілеспрямованому впровадженню ефективних методів, прийомів та педагогічних технологій. У дітей контрольної групи також відзначено незначне підвищення рівня сформованості досліджуваного феномену, що пояснюється реалізацією програмових вимог дошкільної освіти. Отримані результати емпірично підтверджують висунуту гіпотезу щодо ефективності визначених педагогічних умов виховання звукової культури мовлення в дітей середнього дошкільного віку.

Таким чином, гіпотеза дослідження підтверджена: впровадження науково обґрунтованих педагогічних умов та використання різноманітних методів і прийомів забезпечують ефективне формування звукової культури мовлення дітей середнього дошкільного віку. Результати експерименту доводять, що системний підхід у поєднанні з індивідуалізацією освітнього процесу дозволяє враховувати особливості кожної дитини, підвищуючи рівень її мовленнєвої компетентності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бавольська О. Роль малих фольклорних жанрів у вихованні звукової культури мовлення дошкільників. *Методика. Досвід.* № 1-2 (62-63). 2013. С. 44-49.
2. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти). Наказ МОН України від 12.01.2021 № 33 «Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) нова редакція». URL: <http://surl.li/qjxo> (дата звернення: 20.10.2022).
3. Бенера В. Є., Маліновська Н. В. Теорія та методика розвитку рідної мови дітей: навчально-методичний посібник за кредитно-модульною системою організації навчального процесу для студентів напряму підготовки 6.010101 «Дошкільна освіта». Київ: Видавничий Дім «Слово», 2014. 384 с.
4. Березовська Л., Фаїна В. Удосконалення звукової культури мовлення дітей дошкільного віку засобами інформаційно-комунікаційних технологій. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвуз. зб. наук. пр. молод. вчен. Дрогобицького держ. пед. ун-ту імені Івана Франка*. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Вип. 52. Т 1. С. 235-241
5. Біляєв О. М. Лінгводидактика рідної мови: навч.-метод. посіб. Київ: Генеза, 2005. 180 с.
6. Богуш А. М., Луцан Н. І. Мовленнєво-ігрова діяльність дошкільників: мовленнєві ігри, ситуації, вправи: навчальний посібник. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2012. 304 с.
7. Богуш А., Маліновська Н. Методика розвитку мовлення та навчання рідної мови дітей раннього і дошкільного віку: підручник для учнів педагогічних коледжів спеціальності 012 Дошкільна освіта. Вид. 2-е. перер. та доповн. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2022. 344 с

8. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах / за ред. А.М. Богуш. 2-ге вид., допов. Київ: Слово, 2011. 704 с.

9. Борова В. Є. Чинники звукової культури мовлення дошкільників. *Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського: зб. наук. праць*. Одеса: ПДПУ імені К. Д. Ушинського, 2002. Вип. 6-7. С. 7-13.

10. Борова В. Реалізація педагогічних ідей В. Сухомлинського у діяльнісному підході до коригування звукової культури мовлення дітей старшого дошкільного віку. *Наукові записки*. Серія: педагогічні науки. Вип. 172. 2018. С. 85-88.

11. Бражнич О. Г. Педагогічні умови диференційованого навчання учнів загальноосвітньої школи: дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання». Кривий Ріг, 2001. 238 с.

12. Бурова А. П. Організація ігрової діяльності дітей дошкільного віку. Тернопіль: Мандрівець, 2010. 256 с.

13. Василюк А., Танась М. Педагогічний словник-лексикон (українсько-англо-польський). Київ – Варшава, 2013. 222 с.

14. Васьківська Г. О. Формування комунікативної компетентності особистості як основна проблема сучасної лінгводидактики. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Луцьк: СНУ імені Лесі Українки, 2016. Вип. 1(30). Т. 1. С. 33-38.

15. Вашуленко М. С. Методика навчання української мови в початковій школі: навч.-метод. посіб. Київ Літера ЛТД, 2011. 364 с.

16. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. Бусел В.Т. Київ – Ірпінь: Перун, 2004. 1440 с.

17. Вікова та педагогічна психологія: навчальний посібник / О. В. Скрипченко, Л. В. Волинська, З. В. Огороднійчук та ін. Київ: Просвіта, 2001. 416 с.

18. Гавриш Н. Розвиток мовлення та навчання дошкільнят рідної мови: мета і завдання. Київ: Профосвіта. 2003. 243 с.

19. Дитина: Освітня програми для дітей від двох до семи років / наук. кер. проєкту В.О. Огнев'юк; авт. кол.: Г.В. Беленька, О.Л. Богініч, В.М. Вертутіна [та ін.]; наук. ред. Г.В. Беленька; Київ. у-т ім. Б. Грінченка. Київ: Київ. у-т ім. Б. Грінченка. 2020. 440 с.

20. Домрачева І. Р., Аксьонова І. О. Основи мовленнєвої діяльності: навч. посіб. Вінниця: 2018. 101 с.

21. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія. Навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 424 с.

22. Зав'язун Т. Гармонійний розвиток мовлення та творчої гри основний фактор усунення труднощів комунікації у дошкільників. *Актуальні проблеми психології*: зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. Київ: 2013. Вип. 9. С. 59-71.

23. Закон України «Про дошкільну освіту»: Затверджений Указом Президента України від 08.03.2016 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2628-14>.

24. Ігри в логопедичній роботі: навчально-методичний посібник / укл. О. В. Чепка. Умань: ВПЦ «Візаві», 2016. 181 с.

25. Ігрова скарбничка. Дидактичні ігри для дошкільнят / Упор. Т. І. Янковська, М. Я. Бральчук, О. В. Новицька. Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2010. 44 с.

26. Іщенко Л. Навчання дітей дошкільного віку рідної мови: навч. посіб. Умань: ПП «Жовтий», 2013. 138 с.

27. Калмикова Л. О. Розвиток мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку: діагностико-розвивальна програма: монографія. Переяслав-Хмельницький: ПП «СКД», 2010. 212 с.

28. Кващук А. Г. Історична фонетика української мови у запитаннях та відповідях (науково-методичний посібник для студентів філологічного

факультету денної і заочної форм навчання і вчителів-словесників). Вінниця, 2003. 29 с.

29. Колеснік К., Комарівська Н., Стахова І., Присяжнюк Л. Значення спільної діяльності для розвитку мовлення дітей. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*. Вип.17(2). Слов'янськ, 2022. С. 127-138.

30. Колеснік К., Похила С., Карук І., Комарівська Н. Гра як засіб гармонійного розвитку дитини старшого дошкільного й молодшого шкільного віку. *Мистецтво в культурі сучасності: теорія та практика навчання*. Вінниця. 2025. Вип. 5. Том 1. С. 145-150.

31. Колеснік К. А. Вплив групової діяльності на розвиток мовленнєвої компетентності дітей старшого дошкільного віку. *Розвиток особистості молодшого школяра : сучасні реалії та перспективи: Матеріали III науково-практичної інтернет конференції молодих науковців та студентів /* Упорядники: О.І. Кіліченко, Л.І. Хімчук. Випуск 4. Івано-Франківськ, 2017. С. 210-212.

32. Косенко Ю. М. Сутність дидактичної гри як методу навчання. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2011. № 8 (18). С. 184-191.

33. Кривошея Т. М., Колеснік К. А., Карук І. В., Похила С. С. Мовленнєвий розвиток дітей дошкільного віку засобами художньої картини: інтеграція мовленнєвої та образотворчої діяльностей. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: збірник наукових праць*. Вінниця: ТОВ «Друк плюс», 2024. Вип. 71. С. 82-90.

34. Крутій К. Л. Формування граматичної правильності мовлення в дошкільників у контексті комунікативного розвитку: термінологічне поле. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка: Педагогічні науки*. 2018. № 3 (137). С. 28-34.

35. Лапшина І. М., Литовченко В. М. Формування мовної особистості дошкільника. *Вісник Прикарпатського національного університету імені*

Василя Стефаника. Серія: Педагогіка. Вип. 49. Івано-Франківськ, 2013. С. 189-192.

36. Луцан Н. І. Розвиток мовлення в ігровій діяльності дошкільників. *Обрії. Науково-педагогічний журнал*. 2004. №2 (19). С. 97-100.

37. Луценко І. Спілкуємося на рівних: організація комунікативно-мовленнєвої діяльності дошкільнят на засадах дитиноцентризму. *Дошкільне виховання*. 2015. № 1. С. 5-10.

38. Любчак Л. В., Колеснік К. А. Методика організації ігрової діяльності: практикум. Вінниця: ЦОП «Документ Принт», 2017. 196 с.

39. Ляховець О., Опалінська Ю. Роль дидактичної гри в ознайомленні дітей молодшого дошкільного віку з предметами. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*. Серія: Педагогічні науки. 2017. №8. 39 с.

40. Мажуга Я. Проблема мовлення та мовленнєвої діяльності у контексті наукового аналізу. *Збірник наукових статей студентів спеціальності «Дошкільна освіта»*. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2019. С. 163-167.

41. Манько В. М. Дидактичні умови формування у студентів професійно-пізнавального інтересу до спеціальних дисциплін. *Соціалізація особистості: зб. наук. пр. Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова*. Київ: Логос, 2000. Вип. 2. С. 153-161.

42. Маліновська Н. Використання мнемотехніки у розвитку мовлення дітей дошкільного віку. Рівне, 2021. С. 109-111.

43. Марченко І. Спеціальна методика розвитку мовлення (логопедична робота з корекції порушень мовлення у дошкільників): навч. посіб. Вид. 3-є перер. та доп. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2017. 312 с.

44. Методичні рекомендації до Освітньої програми для дітей від 2 до 7 років «Дитина» / наук. ред. Г.В. Беленька, О.А. Половіна, І.В. Кондратець; авт. кол.: Г.В. Беленька, О.Л. Богініч, В.М. Вертутіна, К.І. Волинець та ін. Київ: ТОВ «АКМЕ ГРУП», 2021. 568 с.

45. Опаренко А. С. Дидактичні ігри в педагогіці. *Наукові пошуки*: збірник наукових праць молодих учених. Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2015. Випуск 12. С. 115-119.

46. Організація дитячої ігрової діяльності в контексті наступності дошкільної та початкової освіти: навчально-методичний посібник / За ред. Г.С. Тарасенко. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2010. 320 с.

47. Основи вітчизняної дошкільної лінгводидактики. Курс лекцій: навчально-методичний посібник / Укл. – І.М.Лапшина, К.А.Колеснік. Вінниця: ВДПУ, 2018. 276 с.

48. Павелків Р. В. Психодіагностичний інструментарій в умовах дошкільного закладу: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 296 с.

49. Пентилюк М. І. Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики: збірник статей. Київ, 2012. 256 с.

50. Пихтіна Н. П. Педагогіка гри: лекції: навч. посіб. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2014. 209 с.

51. Пітерс Я. Підвищення якості дошкільної освіти та догляду за дітьми в Україні. URL: www.ussf.kiev.ua/images/project51/Дошкільна%20освіта%20та%20догляд%20за%20дітьми%20в%20Україні-cover.pdf.

52. Полєвікова О. Б. Заняття та виховні заходи для дітей старшого дошкільного віку. Харків: Вид. група «Основа», 2011. 239 с.

53. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: «Академ-видав», 2006. 456 с.

54. Рейпольська О. Д. Педагогічні умови мовленнєвого розвитку дітей у різновіковій групі дитячого садка (на матеріалі англійської мови): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08: Інститут проблем виховання АПН України. Київ, 2004. С. 22.

55. Словник лінгвістичних термінів / уклад. Є.В. Кротевич, Н.С. Родзевич. Київ: АПН УРСР, 1957. 236 с.

56. Смолюк С. В. Створення розвивального освітнього середовища в умовах закладу дошкільної освіти. *Інноваційна педагогіка*. Випуск 14. Т.2. 2019. С. 188-191.

57. Стежинки у Всесвіт: комплексна освітня програма для дітей раннього та передшкільного віку / автор. колектив; наук. керівник К. Л. Крутій. Запоріжжя: ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2020. 244 с.

58. Сучасне заняття в дошкільному закладі: навч.-метод. посіб. [за ред. Н.В. Гавриш; авт. кол.: Н.В. Гавриш, О.О. Ліннік, Н.В. Губанова]. Луганськ : Альма-матер, 2007. 496 с.

59. Сучасні технології розвитку мовлення дітей дошкільного віку: інформаційно-методичний посібник / Уклад. О. М. Гриненко. Слов'янськ. Вид-во Б. І. Маторіна, 2021. 64 с.

60. Табака О. Розвиток мовлення дошкільнят: актуальні проблеми, шляхи розв'язання. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип 40. Том 3. 2021. С. 213-217.

61. Тарасун В. В. Логодидактика: навч. посібник. Київ: НПУ, 2004. 348 с.

62. Трифонова О. Реалізація ідей А. М. Богуш у вихованні звукової культури мовлення в дошкільників. *Дошкільна освіта*. 2004. № 4. С. 16-17.

63. Трифонова О. С., Барановська Ю. В. Формування фонетичної компетенції в дітей середнього дошкільного віку в художньо-мовленнєвій діяльності. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*. Педагогічні науки. № 2 (61), 2018. С. 276-284.

64. Трифонова О. С. Формування мовленнєвої особистості дітей старшого дошкільного віку. Одеса: Видавництво ТОВ «Лерадрук», 2012. 467 с.

65. Трифонова О. Т. Виховання звукової культури мовлення дітей середнього дошкільного віку. Одеса: СВД Черкасов М.П., 2008. 207 с.

66. Трофименко Л. І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ: Програмно-методичний комплекс / За ред. Є.Ф.Соботович. Київ: «Актуальна освіта», 2007. 120 с.

67. Федорова М. А. Дошкільна лінгводидактика: навч. посіб. Житомир: Вид-во ФОП Левковець, 2022. 313 с.

68. Федорова Н. Ф. Педагогічні умови розвитку обдарованої особистості у школі: навч.-метод. посіб. Київ: Ін-т обдарованої дитини, 2014. 94 с.

69. Шаповал О. Є. 30 найцікавіших завдань з української мови: розвиток мовлення. *Розкажіть онуку*. 2006. Січень (№1-2). С. 48-53.

70. Швірник Л. В. Ігрова діяльність, як засіб формування звукової культури мовлення дошкільників: мет. посіб. Херсон. 2016. 456 с.

71. Я у Світі: Програма розвитку дітей від народження до шести років / О. П. Аксьогова, А. М. Аніщук, Л. В. Артемова [та ін.]; нвук. кер. О. Л. Кононенко. Київ: ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2019. 488 с.

72. Karuk I., Kolesnik K., Kryvosheya T., Pakhalchuk N., Pokhyla S.. Trends of implementation of research-experimental activities in preschool educational institutions of ukraine in today's conditions. SOCIETY. INTEGRATION. EDUCATION: Proceedings of the International Scientific Conference. Volume II, May 24th, 2024. 16-26.

73. Koval T., Kolesnik K., Grab O. Ukrainian folk song creativity as a means of education of younger school students in the conditions of the new ukrainian school. *Viae Educationios: Studies of Education and Didactics*. Vol. 2, № 2, 2023. P. 19-24.

74. Lazarenko N., Kolomiiets A., Kolesnik K. Peculiarities of Organization of Group Interaction of Preschool Children in the Process of Game-Experimentation. *Preschool Education: Global Trends*. 2022. 2. P. 123-138.

75. Shykyrynska O., Pakhalchuk N., Kolesnik K., Kryvosheya T., Karuk I. Preparing students to use virtual travel to develop preschoolers' cognitive interest.

Environment. Technology. Resources. Proceedings of the 16th International Scientific and Practical Conference. Volume 3. 2025. p. 311-317.

76. Zhovnych O., Koval T., Kolesnik K. Formation of readiness of future educators to work in the conditions of «Forest kindergarten». *«Перспективи та інновації науки»* (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія«Медицина»): журнал. 2024. № 9(43). 2024. С. 41-50.

ДОДАТКИ

Додаток А

Апробація результатів дослідження

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

**Інклюзивна освіта
як індивідуальна траєкторія
особистісного зростання дитини
з особливими освітніми потребами**

**Збірник матеріалів
VII Всеукраїнської науково-практичної конференції
з міжнародною участю
(наукове електронне видання)**

Випуск 6

Вінниця 2024

<i>Василіук Алла, Власова Анастасія.</i> ТВОРЧІ ІГРИ ЯК ЗАСІБ РОЗУМОВОГО РОЗВИТКУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	85
<i>Імбер Вікторія, Ільченко Анна.</i> ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ	89
<i>Імбер Вікторія, Ходацька Інна.</i> МЕТОДИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ КОМУНІКАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ	93
<i>Казьмірчук Наталія, Войтишина Олена.</i> ОСОБЛИВОСТІ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО СЕРЕДОВИЩА	95
<i>Колеснік Катерина, Форманюк Ірина.</i> ОСОБЛИВОСТІ ВИХОВАННЯ ЗВУКОВОЇ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ СЕРЕДНЬОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	99
<i>Комарівська Надія, Лісова Аліна.</i> УКРАЇНСЬКИЙ ДИТЯЧИЙ ФОЛЬКЛОР ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ	103
<i>Комарівська Надія, Позончук Юлія.</i> ЗНАЧЕННЯ РОБОТИ НАД СИНОНІМІЄЮ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ	107
<i>Лазаренко Наталія, Маховська Катерина.</i> ФОРМУВАННЯ ГУМАНІСТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ ЧИТАННЯ	111
<i>Латто Віолетта, Божак Марія.</i> ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОГО СТАВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ДО УЧНІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ	116
<i>Петрица Юлія.</i> МОЖЛИВОСТІ ПРОЄКТІВ З МУЗЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ У ФОРМУВАННІ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ	120
<i>Середа Ірина, Торяник Лілія.</i> ДИДАКТИЧНІ ІГРИ ТА ВПРАВИ У РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ТА СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ	123
<i>Стахова Інна, Прохницька Ярослава.</i> РОЗВИТОК ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ІНТЕРАКТИВНИМИ ПРИЙОМАМИ	128
<i>Франчук Наталія, Заверуха Ліна.</i> МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ОРФОГРАФІЧНИХ НАВИЧОК МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ	132
<i>Франчук Наталія, Полупан Ліза.</i> ВИКОРИСТАННЯ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ	137
Секція 3 ПІДГОТОВКА ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ ДО СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ В РІЗНОМАНІТНОМУ СЕРЕДОВИЩІ: ЄВРОПЕЙСЬКІ ПІДХОДИ ТА УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД (У РАМКАХ ПРОЄКТУ ПРОГРАМИ ERASMUS + JEAN MONNET MODULE 101085267 — SEEDUE4UA — ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH)	
<i>Білюк Олена, Терещенко Діана.</i> ФОРМУВАННЯ МАТЕМАТИЧНИХ УЯВЛЕНЬ У ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ АУТИЧНОГО СПЕКТРУ	143
<i>Богуславська Вікторія, Вознюк Тетяна, Дідик Тетяна.</i> ЗАСОБИ ПЕРЕДАЧІ ТЕОРЕТИЧНИХ ЗНАНЬ У ФОРМІ ГРИ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ ПЛАВАННЮ ДІТЕЙ 7-10 РОКІВ З ВАДАМИ СЛУХУ	146
<i>Івашура Наталія.</i> СПЕЦІАЛЬНІ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ПРЕДМЕТІВ У ШКОЛАХ ДЛЯ ДІТЕЙ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДГОТОВКИ ДО СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ: ЄВРОПЕЙСЬКІ ПІДХОДИ ТА УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД	149
<i>Імбер Вікторія, Коханов Ігор.</i> ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ПОДОЛАННЯ ДЕЗАДАПТАЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	152

ОСОБЛИВОСТІ ВИХОВАННЯ ЗВУКОВОЇ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ СЕРЕДНЬОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

*Колеснік Катерина, докторка філософії, доцентка
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського (Україна)*

*Форманюк Ірина, здобувачка ступеня вищої освіти «магістр»
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського (Україна)*

Формування звукової культури мовлення є важливою складовою мовленнєвого розвитку дітей середнього дошкільного віку. Саме в цьому періоді закладаються основи правильної вимови, темпу, інтонації та виразності мовлення, що впливає на подальшу мовленнєву компетентність дитини. Виховання звукової культури мовлення сприяє не лише чіткості та зрозумілості висловлювань, а й формуванню загальної комунікативної культури дитини, її здатності до ефективної взаємодії з однолітками та дорослими.

Проблема дослідження звукової сторони мовлення привертає увагу лінгвістів, психолінгвістів і лінгводидактів. Відомо, що людська мова існує у звуковій формі, яка є основним засобом комунікації. Тому вивчення звукової системи рідної мови сприяє розумінню різних фонетичних явищ. Фонетика займається дослідженням звукових одиниць, що слугують засобом передачі думок.

У лінгвістичному енциклопедичному словнику зазначено, що фонетика є розділом мовознавства, який досліджує звукову структуру мови; сукупність фізичних характеристик мовлення [3, с. 850]. Фонетика – це розділ мовознавства, що досліджує звуковий склад мови, його зміни, умови утворення звуків, а також їхню роль у вираженні та передаванні людських думок і емоційно-вольових станів. Фонема проявляється у звуках мовлення, з яких складається мовленнєвий акт. Однак звуки не є фонемами, оскільки фонема не містить жодних фонологічно несуттєвих ознак, тоді як для звука мови їх наявність є неминучою.

Аналіз мовлення свідчить, що людина вимовляє велику кількість звуків, проте справжнє значення мають лише ті, які виконують функцію розпізнавання слів. На думку Л.Щербо, у мовленні вимовляється набагато більше різноманітних звуків, ніж ми усвідомлюємо. Проте в кожній мові вони згруповуються у відносно невелику кількість звукових типів, які здатні розрізняти слова та їхні форми, виконуючи комунікативну функцію. Саме ці «звукові типи» мають на увазі, коли йдеться про окремі звуки мови.

Питання теоретичних і методичних основ виховання звукової культури мовлення в дітей середнього дошкільного віку висвітлено в працях А. Богуш, Н. Гавриш, Л. Іщенко, Л. Коваль, О. Кононенко, Т. Котик, І. Лапшиної, Т. Науменко та ін.

Дослідниця А. Богуш зазначає, що одним із ключових аспектів мовленнєвого розвитку дошкільників є своєчасне впровадження роботи з виховання звукової культури мовлення, яка становить основу для успішного освоєння читання та письма в школі.

Науковиця Л. Березовська вважає, що «звукова культура мовлення – це правильна й чітка вимова всіх звуків української мови відповідно до фонетичних та орфоепічних норм, правильна дикція, темп, тембр та сила голосу, мовленнєве дихання, інтонаційна виразність мовлення, розвинений фонематичний слух» [1, с. 176].

На думку Л. Іщенко, звукова культура мовлення охоплює чітку артикуляцію звуків української мови, фонетичну та орфоепічну правильність, мовленнєве дихання, силу голосу, темп мовлення, фонематичний слух, а також інтонаційну виразність, зокрема наголоси, логічні паузи, ритм, тембр і мелодику [4, с. 76].

Вивчення звукової системи мови здійснюється в таких напрямках:

- артикуляційному (фізіологічному) – звуки вивчаються як результат рухів мовних органів, створюючи коливання повітря та працюючи органами артикуляційного апарату;
- акустичному (фізичному) – звуки аналізуються з погляду їх звучання, яке залежить від коливання голосових зв'язок. Акустичними характеристиками звука є висота, інтенсивність та довгота;
- функціональному (лінгвістичному) – дослідження ролі звукової сторони мови в процесі комунікації, зокрема в контексті утворення та розрізнення слів [2, с. 590].

Виховання звукової культури мовлення передбачає засвоєння дітьми норм літературної вимови, що є важливим компонентом початкової мовної освіти. Тому вихователь має враховувати особливості мовленнєвого розвитку своїх вихованців на кожному етапі навчання, щоб розробити ефективну систему вдосконалення навичок говоріння для кожного дошкільника.

Згідно з чинними програмами закладів дошкільної освіти («Дитина», «Впевнений старт», «Стежинки у Всесвіт», «Я у світі») та Базовим компонентом дошкільної освіти (2021 р.) діти віком 5-ти років повинні оволодіти всіма складниками звукової культури мовлення. Зокрема, йдеться про чітку артикуляцію звуків української мови, дикцію, силу, темп і тембр голосу, фонетичну та орфоепічну правильність мовлення, мовленнєве дихання, фонематичний слух, а також засоби інтонаційної виразності.

Засвоєння звуків української мови є важливим аспектом культури мовленнєвого спілкування. Культура мовлення передбачає вміння правильно використовувати мовні засоби відповідно до змісту висловлювань, умов

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
Факультет дошкільної і початкової освіти імені Валентини Волошиної
Кафедра дошкільної освіти

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ ПЕДАГОГА В КОНТЕКСТІ НАСТУПНОСТІ ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ

IX Міжнародної науково-практичної
Інтернет-конференції
(наукове електронне видання)

Випуск 14

Вінниця 2025

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
Факультет дошкільної і початкової освіти імені Валентини Волошиної
Кафедра дошкільної освіти

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ ПЕДАГОГА В КОНТЕКСТІ НАСТУПНОСТІ ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

**Збірник матеріалів
IX Міжнародної науково-практичної
Інтернет-конференції**
у рамках проєктів Еразмус + Jean Monnet : Module
101085267 — SEEDUE4UA — ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH
101085524 — EcoEdEU — ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH
101085248 — PEGEU — ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH
(наукове електронне видання)

Випуск 14

Вінниця 2025

дітей старшого дошкільного віку	
Корсун Діана. Театралізована діяльність як засіб розвитку емоційної компетентності дітей старшого дошкільного віку	69
Кравець Діана. Формування основ національно-патріотичного виховання в дітей дошкільного віку	72
Кривошея Тетяна, Безношук Ірина. Розвиток творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку за допомогою прийомів фантазування Джанні Родарі.....	76
Маховська Марія. Виховання гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку у процесі взаємодії ЗДО і сім'ї	80
Містюк Вікторія. Художньо-естетичне виховання старших дошкільників як психолого-педагогічна проблема	83
Мороз Вікторія. Потенціал рухливих ігор у розвитку стресостійкості дітей старшого дошкільного віку	86
Нікітіна Тетяна. Особливості розвитку мовленнєвої компетентності старших дошкільників	89
Павлюк Вікторія. Напрями виховання емоційно-ціннісного ставлення дітей старшого дошкільного віку до соціальної дійсності	91
Перетига Людмила. Використання штучного інтелекту в освітньому процесі підготовки фахівців дошкільної освіти	94
Підбуцька Надія. Підготовка дітей дошкільного віку до навчання в школі як психолого-педагогічна проблема	100
Сивак Олена. Ігрове розвивальне середовище як засіб розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку.....	102
Скуторова Сніжана, Ірина Форманюк. Народна гра як засіб розвитку мовлення дітей дошкільного віку	105
Слюсар Олександра, Пахальчук Натали. Роль фізичної культури у формуванні моральної цінностей дошкільників	109
Трач Тетяна. Формування комунікативної компетентності у дошкільників в процесі ігрової діяльності.....	110
Тарарак Наталія. Творче середовище дошкільного закладу: шлях до самовираження та гармонійного розвитку дитини	114
Толстияк Алла. Формування у дітей старшого дошкільного віку навичок цифрового громадянства як педагогічна проблема	117
Франчук Галина. Педагогічні умови формування гуманістичної спрямованості спілкування старших дошкільників.....	119
Шевченко Надія. Інтеграція мистецьких технологій в освітній процес ЗДО як інструмент особистісного зростання дитини	122
Яшук Лариса. Теоретичні засади розвитку зв'язного мовлення в дітей старшого дошкільного віку.....	124

РОЗДІЛ 3. ТВОРЧА АКТИВНІСТЬ УЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ ЯК УМОВА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОДУКТИВНОЇ ОСВІТНЬОЇ СТРАТЕГІЇ.....	128
Бондар Катерина. Формування творчої активності вчителя початкових класів нової української школи	128
Войтас Алла. Розвиток ідей педагогіки партнерства: історико-аналітичний ракурс.....	131
Глійчук Любомира. Творча активність учителя початкових класів як передумова	134

Ігрове розвивальне середовище в сучасних закладах освіти має надзвичайно важливе значення для розвитку мовлення дітей дошкільного віку. Його вплив є багатограним і охоплює важливі ключові аспекти становлення комунікативної компетентності дитини.

Отже, для дошкільників гра є основною формою діяльності, яка викликає природний інтерес та бажання діяти. Саме в ігровій діяльності виникає нагальна потреба у спілкуванні з однолітками та дорослими. У сучасному закладі освіти ігрове розвивальне середовище є не просто місцем для розваг, а потужним інструментом для інтегрованого розвитку дитини, де мовленнєвий розвиток є одним із ключових аспектів. Створення якісного, різноманітного та стимулюючого ігрового середовища, а також уміле педагогічне керівництво ігровою діяльністю є важливими чинниками успішного розвитку мовлення дітей.

Список використаних джерел

1. Богуш А. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах: підручник для студентів ВНЗ. Київ : Слово, 2006. 304 с.
2. Бондаренко А. Зв'язне мовлення засобами научного моделювання. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2018. № 6. С. 25–33.
3. Логвинчук С. Л. Дидактичні ігри, вправи, творчі завдання: розвиток мовленнєвої компетентності дошкільників; методичний посібник Харків : Основа, 2013. 191 с.
4. Логвинчук С. Мовленнєва компетенція – засобами гри: ефективний досвід *Дошкільне виховання*. 2016. № 2. С. 11–15.
5. Омеляненко А. Навчання дітей старшого дошкільного віку складати розповіді-роздуми: монографія. Донецьк : Юго-Восток, 2009. 196 с.

НАРОДНА ГРА ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Світлана Скуторова, здобувачка ступеня вищої освіти «магістр»

Ірина Форманюк, здобувачка ступеня вищої освіти «магістр»

Науковий керівник: К.А. Колеснік, докторка філософії, доцентка

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського (Україна)

EXCURSION AS A MEANS OF SPEECH DEVELOPMENT OF PRESCHOOL CHILDREN

Snizhana Skuhorova, master's student

Iryna Formaniuk, master's student

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University (Ukraine)

Анотація. У статті розкрито особливості розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку в процесі проведення народних ігор на свіжому повітрі. Зроблено дефінітивний аналіз понять «мовлення», «гра». У статті описано народні ігри, які сприятимуть мовленнєвому розвитку дошкільників.

Ключові слова: мовлення, розвиток мовлення, гра, народна гра, діти дошкільного віку.

Abstract. The article reveals the features of speech development of children of senior preschool age in the process of conducting folk games in the fresh air. A definitive analysis of the concepts of «speech», «game» is made. The article describes folk games that will contribute to the speech development of preschoolers.

Key words: speech, speech development, game, folk game, preschool children.

Мовлення є основним засобом спілкування, пізнання світу та вираження власних думок. Саме в старшому дошкільному віці спостерігається інтенсивний розвиток мовленнєвих навичок, що має велике значення для подальшого навчання та соціалізації

дитини. Старший дошкільний вік характеризується суттєвим розширенням словникового запасу, удосконаленням граматичної будови мовлення, розвитком зв'язного мовлення та комунікативних навичок.

Розвиток мовлення дітей дошкільного віку є однією з ключових проблем сучасної дошкільної лінгводидактики. Її важливість обумовлена пріоритетними напрямками Національної доктрини розвитку освіти в Україні на XXI столітті, Законами України «Про освіту», «Про дошкільну освіту» та Базовим компонентом дошкільної освіти. Ці документи орієнтовані на оновлення дошкільної освіти, зокрема на модернізацію змісту, удосконалення підходів, методів і технологій навчання дітей української мови, а також на формування культури мовлення й розвитку мовленнєвої комунікації.

Проблема розвитку мовлення дітей дошкільного віку є предметом теоретичних і практичних досліджень таких відомих науковців, як А. Богуш, Н. Гавриш, Л. Кальникова, Г. Кальников, К. Колеснік, Н. Комарівська, А. Король, І. Лапшина, Т. Піроженко та ін. Значний внесок у розвиток теорії гри, як засобу всебічного виховання розвитку дітей унесли Н. Бібік, А. Богуш, Н. Гавриш, Л. Любчак, Т. Поніманська [2; 4; 6; 7] та ін.

Актуальність питання розвитку мовлення дітей відображена в Базовому компоненті дошкільної освіти в межах освітнього напрямку «Мовлення дитини». Розвиток мовлення означає роботу над усіма його складовими: фонетичною, лексичною, граматичною, діалогічною та монологічною, а також над формуванням комунікативних навичок та умінь [1]. Цей документ передбачає засвоєння дошкільниками різних способів комунікації та наголошує на важливості створення педагогічних умов для розвитку мовлення через різноманітні види діяльності, характерні для цього вікового періоду.

Дослідниця Н. Трофайла зазначає, що розвиток мовлення сприяє реалізації таких умов: 1) постійна комунікація з дошкільником, що створює довіру до педагога та бажання взаємодіяти з ним; 2) задоволення потреби дитини в спілкуванні з іншими дітьми різного віку; 3) надання дітям достатньої кількості освітнього матеріалу, іграшок, книг, карток тощо.

Спілкування орієнтоване на задоволення важливої духовної потреби людини – потреби у взаємодії, прагненні пізнати себе та інших, що виявляється через мовленнєві оцінки, судження та висловлювання [2]. Спілкування має мотиви, зміст, засоби та результат, а предметом спілкування є інша дитина, яка одночасно виступає й суб'єктом спілкування. Упродовж дошкільного періоду мовлення виступає провідним засобом комунікації, перебуваючи в системі складних взаємозв'язків з іншими видами діяльності, що зумовлює їхнє формування та подальший розвиток [2].

Гра посідає важливе місце серед засобів розвитку мовлення дітей дошкільного віку. Вона є однією з провідних форм дитячої діяльності, що використовується дорослими з метою соціалізації, формування навичок спілкування та налагодження взаємодії з предметним світом. У процесі гри відбувається активний розвиток особистості дитини, становлення психічних функцій, які в подальшому визначатимуть успішність навчальної, професійної діяльності та ефективність міжособистісної комунікації.

Вплив педагога на вибір ігрової діяльності дітей проявляється у підтримці їхньої зацікавленості, стимулюванні ігрової ініціативи та заохоченні до усвідомленого осмислення змісту й тематики гри. Гра займає важливе місце в системі розвитку мовлення дошкільників. Завдяки грі освітній процес відбувається природно, дитина без зусиль запам'ятовує нові слова, описує предмети та свої дії, що позитивно впливає на покращення її мовлення.

Гра створює комфортне середовище для мовленнєвого розвитку, оскільки вона спонукає дітей до активного спілкування, використання нових мовних конструкцій. У грі діти навчаються правильно будувати фрази, використовувати граматичні правила та розвивати логічне мислення, що сприяє формуванню чіткої та виразної мовленнєвої навички. Крім того, через гру діти не тільки засвоюють нові слова, а й розвивають творчі здібності, уяву та емоційний інтелект, що є компонентами повноцінного мовленнєвого розвитку.

У дитячих іграх чітко проявляється взаємозв'язок національної культури його народу та мови, а також взаємозв'язок пізнання, спілкування та діяльності дитини, що є основою

мовленнєво-ігрової діяльності. Ігрова, мовленнєва діяльності та спілкування тісно взаємопов'язані між собою, їх комплексне використання дозволяє досягти високого рівня мовленнєвих досягнень [5].

Народна гра є невід'ємною частиною національної культури та засобом передачі мовних традицій. Вона сприяє засвоєнню української мови через природну ігрову діяльність, розвиває здатність до діалогічного та монологічного мовлення, удосконалює звукову культуру мовлення.

Головною особливістю народних ігор є їхній мовний супровід: римовані примовки, лічилки, загадки, заклички, які не лише урізноманітнюють мовленнєвий досвід дитини, а й сприяють його збагаченню. Дошкільники засвоюють мелодику, інтонаційну виразність, темп і ритм мовлення, що позитивно впливає на їхню фонетичну культуру.

З дітьми молодшого дошкільного віку доцільно проводити наступні народні ігри: «Квочка», «Яструб і курчата», «Віночок», «Сірий кіт», «Кіт і миша», «Пов'язи хустину», «Жили у бабусі», «Гуси», «Була в лісі», «Дідусь Макар», «Бабуся», «У сірого вовка», «Гуси, гуси додому», «Вовк і кози», «Сірий вовк».

З дітьми середнього дошкільного віку доцільно проводити наступні народні ігри: «Дрібушечки», «Хитрий пес», «Панас», «Рибка», «У латки», «У залізного ключа», «Лисиця і заєць», «Бездомна лисиця», «У зайчика», «Вовк і лисичка».

З дітьми старшого дошкільного віку доцільно проводити наступні народні ігри: «Птахи», «Кози», «Котики», «Піжмурки», «Бобер», «Рак-неборак», «А ми просо сіяли», «Женчик-бренчик», «Бери коня», «Редька», «У гороховій скрині», «У дзона», «У воріт», «Пень», «Мишка», «Чаклун», «Ріпка», «Чабан», «Відьма», «Бочечка», «Пасти свинку», «Король», «Кіт Опанас».

Наведемо приклад народної гри «Мишка», яку можна використовувати під час організації ігор на свіжому повітрі з дітьми старшого дошкільного віку з метою активізації їх мовленнєвої діяльності.

Мета: учити дітей використовувати прийом перебіжок на коротку дистанцію. Розвивати мовлення, силу, координацію рухів, кмітливість, спритність, швидкість реакції. Виховувати інтерес до традиційних народних ігор, почуття гумору, доброзичливість.

Хід гри: діти вибирають поводиря або «кота», поцікавивши:

*У зеленому садку,
Сидить котик у халоду.
Латкою чеше вус,
Язичком лиже нуз.
Хвостиком круть-верть,
Сіру мишку хоп!*

«Мишки» стають у ряд. За чотири кроки одна від одної. «Кіт» підходить до першої та каже:

- *Мишко, продай місце.*
- *Не продам.*

Після цього «кіт» підходить до наступної дитини й повторює запитання. Почувши у відповідь фразу «Обернись спиною», він відходить на два кроки назад і повертається спиною до «мишко». У цей момент діти, які виконують ролі «мишко» і знаходяться поруч, швидко змінюються місцями. Завдання «кота» – якомога швидше зайняти вільне місце. Той учасник, якому не вдалося цього зробити, переходить у роль «кота».

Народна гра «Редька».

Мета: розвивати окомір, силу, координацію рухів, образне мовлення, фантазію, творчу уяву. Збагачувати словник дітей. Виховувати інтерес до традиційних народних ігор, почуття гумору, естетичні смаки.

Хід гри: спершу треба визначити, кому бути «сусідкою» або «сусідом». Гру розпочинаємо з лічилки:

Раз, два, три, чотири,

*А нас грамоти учили –
Г читати, і писати,
І по двоє в ряд ставати.
Раз два, три,
Геть іди!*

Дитина, на яку припадає останнє слово, виходить з кола. Решта учасників об'єднуються в пари, орієнтуючись на принцип взаємного вибору. Пари розміщуються одна напроти одної – сідають навпочіпки або, за можливості, стають на коліна. Усі пари шикуються рядами, на невеликій відстані одна від одної, імітуючи порядок, у якому росте редька на грядці. Після цього «сусідка» підходить до першої пари та ініціює діалог.

- *Бабо, дай редьку!*
- *Скотай грядку, то й знайдеши, звідки редька береться.*

«Сусідка» обходить учасників, які зображують «редьку», демонструючи рухи, що імітують процес перекопування грядки. Після цього вона переходить до наступної пари, продовжуючи мовленнєву взаємодію:

- *Бабо, дай редьку!*
- *Посади собі!*

Знову потрібно обійти «редьку» і продемонструвати, як її висаджують. З цим запитанням «сусідка» підходить до інших пар, а вони відповідають їй:

- *Потій собі.*
- *Посадай собі.*
- *Протий собі.*

«Сусідка» показує, як це робиться, аж поки почує:

- *Вирви собі!*

Та пара, яка це проголошує, міцно тримається за руки, а «сусідка» хапає когось одного попід руки й намагається відтягнути від того, з ким він зчеплений руками. Якщо їй не вдається відірвати, вона продовжує йти зі своїм запитанням. А якщо все ж відірве, вона сідає на це місце, а її замінює той, хто не зміг встояти. Гра триває далі.

Під час народних ігор діти використовують різні засоби виразності, зокрема жести, міміку, рухи, пантоміміку, тембр та силу голосу. Дошкільняти в грі мають можливість застосовувати свої наявні знання й здобувати нові, усвідомлюючи себе активними учасниками.

Отже, народні ігри є важливим засобом розвитку мовлення дітей дошкільного віку. Вони сприяють збагаченню словникового запасу, удосконаленню звукової культури мовлення, формуванню комунікативних навичок та розвитку зв'язного мовлення. Використання народних ігор у практиці дошкільної освіти забезпечує гармонійний розвиток мовленнєвої компетентності дитини та підготовку її до подальшого навчання.

Список використаних джерел

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти). Наказ МОН України від 12.01.2021 № 33 «Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) нова редакція». URL: <http://surl.li/qjxo> (дата звернення: 20.10.2022).
2. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови: підручник. Київ: Вища шк., 2007. 542 с.
3. Гавриш Н. В. Мовлення дитини. Впроваджуємо Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція). *Дошкільне виховання*. 2021. № 3. С. 3-8.
4. Колеснік К., Комарівська Н., Карук І., Пахальчук Н. Розвиток зв'язного мовлення старших дошкільників засобами театралізації. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*. Вип.17(2). Слов'янськ, 2022. С. 104-115.
5. Любчак Л.В., Колеснік К.А. Методика організації ігрової діяльності: практикум. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. 115 с.

6. Kolesnik K.A. Psychology of interpersonal relationships of preschool age in a team. *Imperatives of civil society development in promoting national competitiveness: Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Conference, Volume I, December 13-14, 2018. Batumi, Georgia: Publishing House «Kalmosani», 2018, p. 229-231.*
7. Король А.В. Формування дистанційно-інтерактивного середовища підтримки батьків дошкільників з особливими мовленнєвими потребами: дис. ... доктора філософії. Київ, 2023. 304 с.

РОЛЬ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ У ФОРМУВАННІ МОРАЛЬНОЇ ЦІННОСТЕЙ ДОШКІЛЬНИКІВ

Олександра Слюсар, здобувач ступеня вищої освіти «магістр»

Наталія Пахальчук, кандидат педагогічних наук, доцент Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського (Україна)

THE ROLE OF PHYSICAL CULTURE IN THE FORMATION OF MORAL VALUES OF PRESCHOOLCHILDREN

Oleksandra Slyusar, master's student

Natalia Pakhalchuk, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Mykhailo Kotsiubynskyi Vinnytsia State Pedagogical University (Ukraine)

***Анотація.** В статті подано аналіз поняття фізичної культури як засобу формування моральних цінностей у дітей дошкільного віку. Розглянуто взаємозв'язок між фізичною активністю та розвитком моральних якостей, таких як відповідальність, дисциплінованість, чесність, взаємоповага та співпраця. Автор статті зазначає, що систематичне залучення дошкільників до фізичних вправ, рухливих ігор та спортивних занять сприяє не лише зміцненню здоров'я, а й вихованню моральної свідомості. Особлива увага приділена ролі педагога у створенні сприятливого середовища для гармонійного розвитку особистості дитини через фізичну культуру.*

***Ключові слова:** мораль, фізичний підхід, вихованням шляхом фізичної культури*

***Abstract.** The article presents an analysis of the concept of physical culture as a means of forming moral values in preschool children. The relationship between physical activity and the development of moral qualities, such as responsibility, discipline, honesty, mutual respect and cooperation, is considered. The author of the article notes that the systematic involvement of preschoolers in physical exercises, outdoor games and sports contributes not only to improving health, but also to the upbringing of moral consciousness. Special attention is paid to the role of the teacher in creating a favorable environment for the harmonious development of the child's personality through physical culture.*

***Key words:** morality, physical approach, upbringing through physical culture*

Формування моральних цінностей у дітей дошкільного віку є одним із пріоритетних завдань сучасної дошкільної освіти. Особливе місце у цьому процесі займає фізична культура, яка не лише забезпечує гармонійний фізичний розвиток дитини, а й сприяє вихованню відповідальності, чесності, дисциплінованості, взаємоповаги та колективізму [2, с. 24]. Рухова активність є природною потребою дошкільників, тому саме через ігрові форми фізичного виховання можна ефективно формувати у дітей моральні цінності, які в подальшому визначатимуть їхню соціальну поведінку [5, с. 67].

Фізична культура створює умови для розвитку соціальних навичок, адже в процесі виконання вправ, спортивних ігор та естафет діти вчаться співпрацювати, підтримувати однопітків, дотримуватися правил і справедливо оцінювати власні та чужі досягнення [7, с.

Анкета для вихователів

Укажіть Ваш стаж роботи в ЗДО _____

1. Чи вважаєте Ви актуальною проблему розвитку звукової культури мовлення в дітей середнього дошкільного віку? Чому?

Так _____

Ні _____

2. Які прийоми роботи Ви використовуєте для розвитку звукової культури мовлення дітей?

3. Які проблеми у Вас виникають у процесі розвитку звукової культури мовлення дітей п'ятого року життя?

4. Чи є, на Вашу думку, важливою роль батьків у вихованні звукової культури мовлення?

Завдання для діагностики критерію

«Правильна вимова звуків»

1. Вимови звук у слові.
2. Вимовити слово слідом за дорослим.

[з] – зерно, розум, мороз; [з'] – зілля, зірка, колодязь;
 [с] – село, роса, автобус; [с'] – сік, пісня, сівба;
 [ц] – цукерка, яйце, цуценя, [ц'] – ціпок, хлопець, олівець;
 [ш] – шорти, мішок, аркуш; [ш'] – шість, миші;
 [ж] – жолудь, урожай, вуж; [ж'] – жінка, ножі, лижі;
 [ч] – чай, качан, курча; [ч'] – плечі, ключі;
 [щ] – щука, ящик, плющ; [щ'] – щітка, кліщі, ящірка;
 [л] – лелека, акула, тюлень; [л'] – лялька, булька, літак;
 [р] – ракета, барабан, парк, комар; [р'] – річка, коріння, кріп;
 [й] – йогурт, майка, рій, айстри.

Скоромовки та чистомовки

Водовоз віз воду з водопроводу.
 Летіла лелека, заклекотіла до лелеченят.
 Не жаліла мама мила,
 мила мама з милом Милу.
 Бака, бака, бака – гавкає собака.
 Ілка, ілка, ілка – руда білка.
 Рока, рока, рока – криклива сорока.
 Ко, ко, ко – тепле молоко.

Прислів'я та приказки

Один сам хоробрий, а в іншого слово хоробре.

У лісі вовки виють, а в хаті страшно.
У страху очі великі.
Не хвали себе сам, хай тебе інші похвалять.
Брехня стоїть на одній нозі, а правда на двох.
Хто себе остерігає, той клопоту не має.

Вірші, загадки, тексти для усного переказу

Йоржа впіймав на вудку Йосип,
Схопив і зойкнув: ой-ой-ой!
Не знав, напевно, Йосип досі,
Який колючий йоржик той.

Качки край копанки клопочуть,
Качаток кличуть під комині.
Кача впіймати кініка хоче,
Катруся киці каже: киш!

Хоч хвилі ходять і хлюпочуть,
хоробрі наші хлопчаки
В човні хиткому їхать хочуть —
Вони хороші моряки.

Киця прокидається —
лапками вмивається.
Квіти прокидаються —
росами вмиваються.
Ну, а ми з сестрицею
вмиваємось водицею.

Під снігом

Прийшла зима. У повітрі кружляють сніжинки. Все вкрите білою ковдрою. Навесні ниви зазеленіють. Буде багатий урожай.

Книжка

Тато подарував Мишкові книжку на день народження. Мишко був дуже радий. Це була книжка про тварин. Мишко з цікавістю прочитав книжку. Мишко піде до школи й покаже книжку школярам.

Гриць і гуси

На лугу паслися гуси з гусенятами. А Гриця в цей час відпустила мама погуляти. Гриць побачив гусей і захотів погладити гусеня. Але гуска загоготіла: га-га-га, та вщипнула Гриця за ногу. Нога довго боліла.

Додаток Г

Завдання для діагностики критерію «Фонематичний слух»

- 1) повтори різні позиційні склади: *со-шо, со-цо, ка-ша, ба-па, ме-ре*;
- 2) повтори за дорослим слова:
олень, бджола, кухоль, трамвай, місток, шкарпетки, книга.
- 3) якщо почуєш склад *шо*, підійми руку;
- 4) підбери картинку, почувши назву того, що зображено на ній (*ковдра, джміль, троянда, ворона, лисиця, вовк, ягода, ложка*);
- 5) скажи, що означають слова:
гілка – білка, казка – в'язка, місточок – пеньочок;
- 6) повтори за дорослим потрібні слова:
Даша – каша, рак – лак, сік – вік.

**Завдання для діагностики критерію
«Інтонаційні засоби виразності»**

Вивчи напам'ять вірш та підготуйся до виразного читання

«БАБУСИ»

*Я свою бабусю
Ніжно так люблю,
І для неї, рідної,
Геть усе зроблю –
Піділлю вазони, -
Підмету підлогу, –
Я прийду до неї
Завжди на допомогу!
М. Пономаренко*

Додаток Ж

**Комплексне заняття для дітей середнього дошкільного віку
на тему «Подорож до лісу»**

Мета:

звукова культура мовлення: формувати навички чітко висловлювати звук [р] в іграх, чистомовках, розвивати темп мовлення;

зв'язне мовлення: формувати вміння складати описові розповіді за схемами;

словникова робота: активізувати словник дітей словами-назвами мешканців лісу; учити використовувати в мові узагальнюючі слова.

Розвивати зв'язне мовлення дітей, пам'ять, мислення.

Виховувати любов до природи.

Обладнання: м'які іграшки – білий ведмедик Михась та дві ворони; картки зі словами; іграшки; матеріал до гри «Життя рослин»; таблиця-схема; смужки із зображенням предметів; олівці.

Хід заняття:**I. Організаційний момент**

- Доброго ранку ліси і поля,

- Доброго ранку, плането Земля!

Щастя й здоров'я всім людям бажаємо,

З ранку в дитячий садок поспішаємо!

II. Основна частина

Сюрпризний момент (до дітей у групу завітав білий ведмедик, який дуже сумний).

Вихователь. Діти, давайте привітаємося з ведмедиком і з'ясуємо, чому він такий сумний. Як ви думаєте? (*Варіанти відповідей дітей.*)

Ведмедик. Я живу на Півночі й ніколи не був у лісі.

Вихователь. Не сумуй, ведмедику, ми запрошуємо тебе до нашого лісу, діти познайомлять тебе з мешканцями лісу, з його звуками. А на чому ми з вами поїдемо до лісу?

(Діти називають різні види транспорту та їх призначення.)

Вихователь. Молодці! Але ж ми зараз у групі й використати названі види транспорту не можемо.

(Діти пропонують обрати чарівний транспорт).

Вихователь. То ж рушаймо. А поки ми в дорозі, то пограємо в гру й навчимо цієї гри Михасика.

➤ **Дидактична гра «Слова та предмети»**

Діти читають слова та розкладають їх відповідно до предметів.

Вихователь. Ось ми з вами і в лісі. А що таке ліс?

Діти. Це місце, де багато рослин, тварин, комах, птахів.

Вихователь. Які різновиди лісу ви знаєте?

Діти. Діброва, ялинник, березняк, сосновий бір, мішаний ліс.

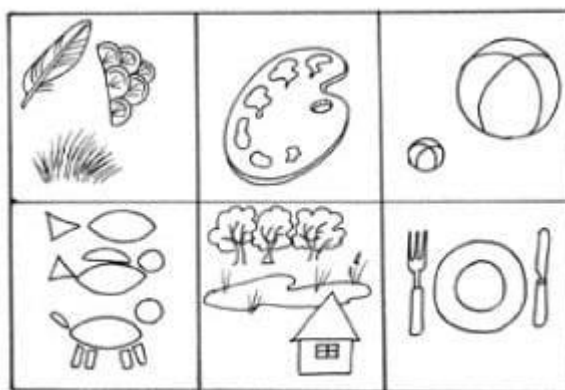
➤ **Дидактична гра «Життя рослин» (робота в групах)**

Завдання. Назвати рослини, які ростуть у лісі й поділити їх на групи.

(Групи: дерева, кущі, трави, гриби, квіти.)

Вихователь. Із рослинами ведмедика ознайомили, а про тварин ви зможете розповісти йому, користуючись таблицею-схемою.

Розгляньте уважно таблицю та подумайте, що саме потрібно розповісти про ту чи іншу тварину.

5-6 дітей складають описові розповіді про тварин за схемою.

➤ Покрив тіла.

➤ Колір.

➤ Величина.

- Особливості будови тіла.
- Де мешкає?
- Чим живиться?

(Діти звертають увагу на ворон, які сидять на дереві).

(Вправи для розвитку дрібної моторики з промовлянням чистомовки).

Ой, у лісі дві ворони,
Дві ворони, каркарони,
Кар та кар, кар та кар,
Влаштували тут базар.
Кар та кар, кар та кар.

Вихователь. Про що сперечаються Каркуша та Карлуша?

(Вони не можуть визначити, у назвах яких предметів є звук [р], а в яких – [л]). Вихователь показує картинку, діти вимовляють назви предметів, якщо в них є звук [р] – плескають у долоні.

Картинки: білка, лисиця, трава, сорока, ласка, торт, лось, морозиво.

Промовляння жартівливих чистомовок:

Ра-ра-ра – весела гра.
Ро-ро-ро – воронове перо.
Ру-ру-ру – до рук беру.
Рі-рі-рі – ти у грі.
Ри-ри-ри – фішку бери.
Ла-ла-ла — гора мала.
Лу-лу-лу – маю ляльку малу.
Лі-лі-лі – черевички вже малі.
Ли-ли-ли – ми водиці налили.

Вихователь. Поки ми мандрували лісом, ведмедик устиг зробити фотографії. Але він не може зрозуміти, що зайве на його фотографіях.

➤ **Дидактична гра «Четвертий зайвий»**

Необхідно визначити, що є зайве, і сховати це під квадратиком.

ГОРОХ ВЕДМІДЬ ДУБ ЖУК

ЯЩІРКА	МЕТЕЛИК	ЗАЄЦЬ	РИБА
ЇЖАК	ТРОЯНДА	ЗОЗУЛЯ	ЛИСИЦЯ
ЯЛИНА	ВОВК	МОРКВА	СОВА

(Діти закривають картку, у назві якої є звук [p] і вона не стосується лісу).

III. Підсумок заняття

Вихователь. Ведмедик дякує дітям і запитує, що їм сподобалося найбільше? Пропонує у вільний час зробити малюнки на згадку про подорож лісом.

Додаток 3

**Тематичне заняття для дітей середнього дошкільного віку на тему
«Звуки [с] та [ш]: навчасмо розрізняти на слух і правильно вимовляти»**

Мета: формувати вміння розрізняти звуки [с] та [ш] на слух; удосконалювати артикуляційні навички правильної вимови звуків [с] і [ш]; розвивати фонематичний слух, мовленнєву увагу, дрібну моторику; виховувати інтерес до мовленнєвої діяльності, бажання чітко та правильно говорити.

Матеріали: дзеркальце для кожної дитини; картинки із зображенням предметів на [с] і [ш] (сонце, сова, сік, шапка, шишка, шафа тощо); іграшковий їжак Шурко й собака Сірко; лист.

Хід заняття:

I. Організаційний момент

(Вихователь показує їжака та собаку)

Вихователь: Доброго ранку! Подивіться, до нас сьогодні завітали гості! Це їжачок Шурко та собачка Сірко. Але вони трохи сумні. Хочете дізнатися чому? *(Так)*.

Вихователь: Шурко та Сірко принесли нам листа. Давайте послухаємо!

«Привіт, малята! Ми з Сірком посварилися. Я кажу «ша-ша-ша», а він – «са-са-са». Ми не можемо зрозуміти, хто з нас говорить правильно. Допоможіть нам розібратися!»

Допоможемо друзям? (Так).

II. Основна частина

1. Артикуляційна гімнастика (перед дзеркалом)

Вихователь: Щоб гарно вимовляти звуки, потрібно розім'яти наші губки та язички. Станемо перед дзеркальцем!

(Показує та коментує вправи, діти повторюють)

- **«Посмішка»** – посміхнись, показавши зубки.
- **«Гойдалка»** – язичок вгору-вниз: «па-па-па».

- «Паровозик» – губи в усмішці, язик за нижніми зубами: «с-с-с-с».
- «Душ» – губи трубочкою: «ш-ш-ш-ш».

Вихователь: Молодці! Наші язички вже готові до вправ!

ФІЗКУЛЬТХВИЛИНКА

Вихователь: А тепер відпочинемо! Повторюйте за мною рухи та слова.

Ша-ша-ша – їжачок в лісі йде,

(Крокують на місці)

Са-са-са – собачка за ним іде.

(Повертаються на місці)

Ша-ша-ша – лапки підняли,

(Піднімають руки вгору)

Са-са-са – дружно сіли і встали.

(Присідають і підводяться)

2. Гра «Почуй і покажи»

(Вихователь показує дітям дві картки з літерами «С» і «Ш»)

Вихователь: Я говоритиму слова. Якщо чуєте звук [с] – підніміть картку з буквою С. Якщо чуєте звук [ш] – підніміть картку з буквою Ш. Готові? *(Після кожного слова вихователь коментує правильну відповідь).* Так, «сонце» починається на звук [с]! Молодці!

3. Гра «Допоможи звірятам» (розподіл картинок)

Вихователь: Перед вами – картинки. Допоможіть Шуркові зібрати всі слова із звуком [ш], а Сіркові – із звуком [с]. *(Діти по черзі обирають картинку й кладуть її у будиночок для відповідної іграшки).*

Вихователь: Чому ти поклав шапку до Шурка? *(Бо в слові «шапка» є звук [ш]).* Правильно, молодець!

III. Підсумок заняття

Вихователь: Діти, що ми сьогодні вчилися робити? Який звук вимовляє Шурко? А Сірко? Молодці! Шурко та Сірко дуже вам вдячні! До нових зустрічей, маленькі мовознавці!

Додаток К**Артикуляційна гімнастика для дітей середнього дошкільного віку**

1. «Лопаточка». Широкий язик висунути, розслабити, покласти на нижню губу. Слідкувати, щоб язик не тремтів. Утримувати 10-15 с.

2. «Неслухняний язичок». Широкий язик покласти на нижню губу та промовляти «пя-пя-пя», неначе похлопувати свій «неслухняний язичок» верхньою губою.

3. «Чашечка». Рот широко відкрити. Широкий язик підняти угору. Потягнутися до верхніх зубів, але не торкатися їх. Утримувати в такому положенні 10-15 с.

4. «Голочка». Рот відкрити. Язик висунути далеко вперед, напружити його та зробити вузьким. Утримувати в такому положенні 15 с.

5. «Гірка». Рот відкрити. Бокові краї язика притиснути до верхніх кутніх зубів. Кінчиком язика доторкнутися до нижніх передніх зубів. Утримувати в такому положенні 15 с.

6. «Трубочка». Висунути широкий язик. Бокові краї язика завернути угору. Подмухати в отриману трубочку. Виконувати в повільному темпі 10-15 разів.

7. «Годинник». Висунути вузький язик. Тягнутися язиком поперемінно праворуч – ліворуч. Рухати язиком з куточка рота в повільному темпі під лічбу. Виконати 10-15 разів.

8. «Конячка». Присмоктати язик до піднебіння, клацнути язиком. Клацати повільно, сильно. Розтягувати під'язикову зв'язку. Виконати 10-15 разів.

9. «Грибок». Відкрити рот. Присмоктати язик до піднебіння. Не відриваючи язик від піднебіння сильно відтягнути вниз нижню щелепу. Зробити 10-15 разів. На відміну від вправи „Конячка” язик не повинен відриватися від піднебіння.

10. «Гойдалка». Висунути вузький язик. Тягнутися язиком почергово спочатку до носа, потім до підборіддя. Рот при цьому не закривати. Вправа проводиться під лічбу 10-15 разів.

11. «Смачне варення». Висунути широкий язик, облизати верхню губу та заховати язик у глиб рота. Повторити 10-15 разів.

12. «Змійка». Рот широко відкрити. Язик сильно висунути уперед, напружити, зробити вузьким. Вузький язик максимально висунути вперед та заховати у глиб рота. Рухати язиком в повільному темпі 10-15 разів.

13. «Маляр». Висунути язик, рот трохи відкрити. Облизувати спочатку верхню, а потім нижню губу по колу. Виконати 10-15 разів, змінюючи напрям.

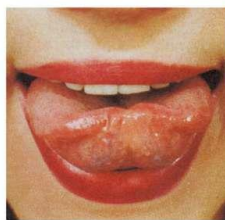
«ДЯТЕЛ»

Ось тобі дятел стукає завзято:

- Т-т-т, т-т-т!
- Він жучків шукає, кожен його знає.
- Т-т-т, т-т-т!

«ЧАШЕЧКА»

Зроби широким свій язик,
Його краєчки підніми –
Так вийшла чашечка у нас,
Цю вправу виконай ще раз.

Додаток Л

Чистомовки для дітей середнього дошкільного віку

Ко-ко-ко – вип’єм молоко.

Ок-ок-ок – маленький жучок.

Ки-ки-ки – смішні малюки.

Ик-ик-ик – засміявся Петрик.

Юк-юк-юк – великий дрюк.

Ку-ку-ку – витягни цю нитку.

Па-па-па – розсипана крупа.

Пе-пе-пе – кошеня сліпе.

По-по-по – річка Лімпопо.

Іп-іп-іп – зеленіє кріп.

Ап-ап-ап – травку щипле цап.

Уп-уп-уп – поживний суп.

Оп-оп-оп – у річці короп.

Пу-пу-пу – по широкому степу.

Пи-пи-пи – золотаві снопи.

Ав-ав-ав – не лови гав.

Ва-ва-ва – книжка нова.

Ву-ву-ву – вип’ємо каву.

Ув-ув-ув – новину почув.

Ві-ві-ві – здивувались паві.

Ів-ів-ів – льон зацвів.

Во-во-во – намальовано криво.

Ов-ов-ов – накололи дров.

Ив-ив-ив – я квіти полив.

Ви-ви-ви – чорні брови.

Ра-ра-ра – висока гора.
Ро-ро-ро – гостре перо.
Рі-рі-рі – сонце угорі.
Ру-ру-ру – не псуй кору.
Ри-ри-ри – книжку бери.
Ір-ір-ір – великий двір.
Ир-ир-ир – голландський сир.
Ря-ря-ря – ясна зоря.
Ар-ар-ар – вправний кухар.
Ер-ер-ер – молодий шофер.

Ма-ма-ма – холодна зима.
Му-му-му – молока кому?
Мо-мо-мо – до школи йдемо.
Ми-ми-ми – нові килими.
Мі-мі-мі – веселій кумі.
Ме-ме-ме – хто книжку візьме?
Ам-ам-ам – нікому не дам.
Ом-ом-ом – помиємо з милом.
Ем-ем-ем – туди не підем.
Ум-ум-ум – у класі шум.
Им-им-им – від багаття дим.
Ім-ім-ім – збудуємо дім.

Са-са-са – в Оксани є коса.
Су-су-су – боїмося ми осу.
Сім-сім-сім – весело в садку усім.
Ос-ос-ос – звати песика Барбос.
Ас-ас-ас – повно у дівчат прикрас.
У гуски – гусята, у свині – поросята.

Додаток М

Скоромовки для дітей середнього дошкільного віку

Бабин біб розцвів у дощ – буде бабі біб у борщ.

Бобер на березі з бобреньятами бублики пік.

Боронила борона по боронованому полю.

Босий хлопець сіно косить, роса росить ноги босі.

Був бик тупогуб,

Тупогубенький бичок.

У бика була тупа губа.

Був господар, був господар, та й розгосподарився.

Був собі цебер, та переполуцебрився на полуцебреньята.

Був собі паламар, його діти паламаренята перепаламарилися.

Бурі бобри брід перебрели,

Забули бобри забрати торби.

В домі Дими дим.

Ой ходім туди, ходім.

Рятувати Димин дім.

В сіренької горлички туркотливе горлечко.

Варка варила вареника,
 Василь взяв вареника.
 Варка Василя варехою.
 Василь Варку вареником.

Вередували вереднички,
 Що не зварили вареничків.
 Не вередуйте, вередниченьки,
 Ось поваряться варениченьки.

Вовк-вовцюг вівцю волік.
 Вова вовку – вила в бік.
 Як завив же вовк-вовцюг,
 Миттю випустив вівцю,

Водовоз віз воду з водопроводу.

Ворона проворонила вороненя.

Всім подобається це куце цуценя.

Дзижчить над житом жвавий жук, бо жовтий він вдягнув кожух.

Жовтий жук купив жилет, джемпер, джинси та жакет.

Ішов Прокіп, кипів окріп, прийшов Прокіп – кипить окріп, як при
 Прокопі, так і при Прокопі і при Прокопенятах.

Ішов хлопець із ярмарку, по колоді через воду.
 Тільки став він на колоду, бовть у воду.

Викис, вимок, виліз, висох, став на колоду.

Та знов – бовть у воду.

Їхав Прокіп мимо кіп.

Лічив снопи по три копи:

Одна копа ковпаком,

Друга копа ковпаком,

Третя копа ковпаком.

Не клюй, курко, крупку, не кури, котику, люльку.

Ніс Пилип плуг через поріг.

Ой був собі коточок,

Укравав собі клубочок

Та й сховався в куточок.

Додаток Н

Дидактичні ігри для дітей середнього дошкільного віку

Дидактична гра «Звуковий ліс»

Мета: навчити дітей розрізняти звуки на початку та в середині слова; розвивати фонематичний слух, артикуляцію, увагу, мислення та мовленнєве дихання; виховувати цікавість до природи, співпрацю в колективі, наполегливість у досягненні мети.

Ігрове завдання: Визначити, хто зображений на картинках та повторити звуки й слова за вихователем.

Правила гри:

1. Діти уважно сліdkують за вихователем.
2. Працюють усі разом.
3. Відповідають на запитання, виконують завдання, думають творчо.

Результат гри:

1. Діти чітко вимовляють звуки [р], [с], [ш], [ц], [ч].
2. Покращується мовленнєва моторика та фонематичний слух.
3. У дітей розвивається впевненість у своїх мовленнєвих можливостях.

Обладнання: Малюнки або картки із лісовими тваринами (вовк, білка, сова, заєць, їжачок), картки із завданнями на звуки ([р], [с], [ш], [ц], [ч]), «Чарівна галявина» – килимок, який символізує місце зустрічі з тваринами.

Хід гри:

Вихователь: Діти, сьогодні ми вирушаємо в чарівний ліс, де живуть особливі тварини. Але вони засмутилися – кожна тваринка загубила свій голос або забула, як правильно вимовляти звуки. Давайте їм допоможемо!

Вихователь: Пропоную вам сісти на «чарівну галявину» і послухати правила цієї гри.

1. Уважно слухайте завдання.

Я діставатиму спочатку картку із твариною, а потім звуком і ви будете виконувати завдання та допомагати лісовим мешканцям.

2. Повторюйте звуки правильно.

Діти, ви повинні уважно слухати вимову та намагатися чітко повторити звуки, склади чи слова.

3. Будьте активними й творчими.

У деяких завданнях потрібно придумувати слова, імітувати голоси тварин чи відповідати на питання.

4. Дотримуйтеся «чарівної атмосфери».

Гра проходить у «чарівному лісі», тому важливо уявляти себе його частиною: поводитися тихо, говорити «лісовим» голосом (коли це потрібно), допомагати тваринам.

Вихователь: Ну, що, розпочнімо?

Діти: Так!

Вихователь показує картку із вовком і каже: Вовк не може правильно вимовити свій голос. Він хоче навчитися казати [p-p-p]. Повторіть за мною: [p-p-p], голосно, тихо, як вовк у лісі!

Діти тренують вимову звуку [p], переходячи від окремого звуку до складів і слів:

«Ра-ра-ра, ру-ру-ру, ранок, риба, рукавичка.

Вихователь: далі свій звук шукатиме Сова (звук [c]):

Вихователь: Сова хоче навчитися казати [c-c-c], як вітер у лісі. Повторіть за мною: [c-c-c], а тепер тихо [c-c-c], а тепер скажемо: сало, сонце, сусід. Молодці!

Під час вправи діти розтягнуто вимовляють звук, тренуючи артикуляцію.

Дидактична гра «Незвичайна жабка»

Мета: вчити вирізняти перший звук у слові; розвивати звукову культуру мовлення, увагу; виховувати інтерес до гри та повагу до своїх однолітків.

Ігрове завдання: діти мають назвати те, що зображено на картинках та сказати, який перший звук.

Правила гри: діти повинні назвати предмет, який зображений на картинці, після цього сказати який перший звук.

Результат гри: діти вміють вирізняти перший звук у слові.

Ігровий матеріал: картинки з тваринами та птахами на звук [ж].

Хід гри: Діти, до нас у гості завітала жабка. Вона має перший звук [ж] у своїй назві. Жабка привела із собою друзів, які також мають перший звук [ж]. Давайте розглянемо, хто це за друзі, назовемо їх та промовимо перший звук.

